

SOÚ
Sociologický ústav AV ČR

Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů

(Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)

Yana Leontiyeva (ed.), Petra Ezzeddine-Lukšíková,
Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Jiří Kocourek, Lucia Pažejová

Tuto práci recenzovali:
PhDr. Michal Vašečka, Ph.D.
Mgr. Jan Černík

Tento text byl vydán v rámci projektu „Politicko-právní institucionální rámec České republiky a jeho proměny v kontextu vstupu do Evropské unie“ (reg. č. 1J 004/04-DP1), který poskytuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, a byl podpořen Výzkumným záměrem Sociologického ústavu AV ČR „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstrakt	9
Úvod (Yana Leontiyeva)	11
1. Slovenská menšina a migranti v ČR (Petra Ezzeddine-Lukšíková, Lucia Pažejová)	14
1.1 Charakteristika současného stavu bádání o slovenské menšině a migraci v ČR	14
1.2 Tři základní rysy slovenské menšiny v ČR	15
1.3 Charakteristika migračních trendů v minulosti	15
1.4 K současnému stavu	16
1.5 Slovenští studenti a slovenské národnostní školství v České republice	17
1.6 Kvalita mezietnických vztahů	19
1.7 Vývoj slovenské pracovní migrace do ČR po vstupu do EU	19
1.8 Analýza médií zaměřených na slovenskou menšinu v ČR	19
1.9 Stručná historie a působení institucí zastřešujících některé aktivity slovenské menšiny v ČR	21
1.10 Současná slovenská občanská sdružení a společnosti bez právní subjektivity	22
1.11 Shrnutí aktivit slovenských organizací	29
2. Ukrajinská menšina a migranti v ČR (Yana Leontiyeva)	32
2.1 Stručný historický exkurz ukrajinské migrace	32
2.2 Současná ukrajinská migrace v číslech	33
2.3 Charakteristické rysy novodobé ukrajinské migrace	33
2.4 Specifika ukrajinské pracovní migrace - „klientský systém“	35
2.5 Kvalifikovaná pracovní migrace z Ukrajiny	36
2.6 Motivace k migraci	36
2.7 Religiozita jako konsolidační síla	37
2.8 Reprezentace zájmů Ukrajinců v ČR	37
2.9 Současné ukrajinské krajanské organizace	39
2.10 Ukrajinská média v ČR	42
2.11 Závěrem	44
3. Vietnamci v ČR (Jiří Kocourek)	46
3.1 Státní příslušnost, národnost a termín „Vietnamci“	46
3.2 Historie migrace Vietnamců do ČR před rokem 1989	46
3.3 Podmínky pobytu Vietnamců v ČR	48

3.4 Očima majoritní společnosti	49
3.5 Očima Vietnamců	50
3.6 Mezník migrace vietnamských občanů do ČR	50
3.7 Vietnamci v současné ČR	51
3.8 Způsob obživy	53
3.9 Ekonomické zázemí rodin	53
3.10 Hodnocení života v ČR	54
3.11 Správa komunity, komunitní centra, velkotržnice	54
3.12 Uzavřený charakter početné skupiny nových migrantů	55
3.13 Vybrané faktory ovlivňující významně integraci Vietnamců v ČR	57
3.14 Krajské organizace	58
3.15 Krajská média v ČR	60
3.16 Závěrem	61
4. Situace „romských“ populací v ČR: ne-etnický výkladový model (Tomáš Hirt a Marek Jakoubek)	63
4.1 Úskalí současných způsobů konceptualizace a řešení tzv. romské problematiky - etnická definice situace	63
4.2 Převažující trendy v dosavadním zaměření výzkumů „romských“ populací - kritická reflexe	66
4.3 Možnosti výzkumu „romských“ populací bez konceptuálního založení v etnické definici situace	68
4.4 Rozlišení analytických a lidových modelů	71
4.5 Skupiny a sociální kategorie	76
4.6 Vnější a vnitřní faktory zakládající podmínky pro segregaci „Romů“	76
4.7 Analytický model pro výzkum sociálně vyloučených enkláv obývaných převážně etnicky stigmatizovanou populací	77
4.8 Závěr	83
Literatura	84
Shrnutí	89
Summary	91
Zusammenfassung	93

Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů

(Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)

Yana Leontiyeva (ed.), Petra Ezzeddine-Lukšíková,
Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Jiří Kocourek, Lucia Pažejová

Abstrakt

Čtyři kapitoly následujícího textu byly vypracovány jako podkladové studie věnované národnostem a populacím, jejichž přítomnosti v ČR si nelze nevděkovat. Jedná se o Slováky, Ukrajince, Vietnamce a Romy. Hlavním cílem těchto poněkud pestrých studií je zmapovat situaci vybrané komunity nebo populace v ČR. Kapitoly o Slovácích, Ukrajincích a Vietnamcích jsou zaměřené především na studium současného komunitního života a různých aktivit uvnitř jednotlivých skupin, sdružování se v národnostních a krajanských organizacích a zájmových spolcích, které deklarují reprezentaci zájmů určité části menšinové nebo migrační komunity. Texty jsou založené na analýze dostupných výsledků kvalitativních a kvantitativních výzkumů a relevantních odborných studií, na textové obsahové analýze menšinového tisku a na kvalitativním výzkumu strategií menšinových organizací. Autoři poslední kapitoly reflektují specifickou „romskou problematiku“ a nabízejí pohled na Romy z poněkud jiného úhlu. Jejich kritika současné konceptualizace kategorie Romů a také fenoménu umělého vytváření romských elit vybízí k zamyšlení nad budoucím rozvojem menšinového diskurzu. Tyto sociologické studie spojené do jednoho celku nejsou pokusem o komparaci situace sledovaných skupin, avšak při pohledu do hloubky čtenáři určitě najdou paralely a podobné problémy, se kterými se setkávají příslušníci ať už etablovaných národnostních menšin nebo cizineckých či migračních komunit, eventuálně sociálně vyloučených populací. Záměrem těchto informačně obsažných textů je přiblížit situaci vybraných menšin a migrantů v ČR jak odborné, tak i laické veřejnosti. Nabízená publikace může posloužit jako východisko a inspirace pro komplexnější analýzu problematiky reprezentací zájmu menšin a migrantů v ČR.

Klíčová slova

menšiny, migranti, Slováci, Ukrajinci, Vietnamci, Romové, etnicita, pracovní migrace, občanská participace, reprezentace zájmů

The Issue of Minorities in the Czech Republic: Community Life and the Representation of Collective Interests (Slovaks, Ukrainians, Vietnamese, and Roma)

Yana Leontiyeva (ed.), Petra Ezzeddine-Lukšíková,
Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Jiří Kocourek, Lucia Pažejová

Abstract

The study focuses on minority ethnic groups and populations that have become a recognisable presence in the Czech Republic: Slovaks, Ukrainians, Vietnamese, and Roma. The main objective of the study is to map the situation of these communities or populations in the Czech Republic. Chapters devoted to Slovaks, Ukrainians, and Vietnamese concentrate mainly on the current community life and various activities of individual groups associated in ethnic and expatriate organisations and groups claiming to represent the interests of some part of the minority or migrant community. The study is based on an analysis of the results of qualitative and quantitative research and scholarly studies in this area, on a content analysis of minority press publications, and on a qualitative study of strategies of minority organisations. The authors of the final chapter discuss the specificity of the “Roma issue” and offer a view of the Roma from a somewhat different angle. Their criticism of the contemporary conceptualisation of the Roma as a category and the phenomenon of the artificial creation of Roma elites is a source for reflection on the future development of minority discourse. These individual sociological studies united in one publication are not an attempt to compare the situation of the individual groups observed, but by looking more deeply readers will certainly find parallels and shared problems among established ethnic minorities, foreign and migrant communities, and socially excluded populations. The aim of these informative texts is to familiarise both lay readers and scholars with the situation of selected minorities and migrants in the Czech Republic. The publication can also serve as the basis and stimulus for a more complex analysis of the issue of the representation of the interests of minorities and migrants in the Czech Republic.

Keywords

minorities, migrants, Slovaks, Ukrainians, Vietnamese, Roma, ethnicity, labour migration, civic participation, interest representation

Die Problematik von Minderheiten in der Tschechischen Republik: Das Gemeinschaftsleben und die Vertretung kollektiver Interessen (Slowaken, Ukrainer, Vietnamesen und Roma)

Yana Leontiyeva (ed.), Petra Ezzeddine-Lukšíková,
Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Jiří Kocourek, Lucia Pažejová

Abstrakt

Die vier Kapitel des folgenden Textes wurden als Grundlagenstudie zu Nationalitäten und Bevölkerungsschichten erstellt, deren Anwesenheit in Tschechien unübersehbar ist. Es handelt sich um Slowaken, Ukrainer, Vietnamesen und Roma. Das Hauptziel dieser recht vielfältigen Studien ist es, die Situation ausgewählter Gemeinschaften und Bevölkerungsschichten in Tschechien zu erfassen. Die Kapitel über Slowaken, Ukrainer und Vietnamesen befassen sich insbesondere mit dem Studium des heutigen gemeinschaftlichen Lebens und mit den verschiedenen Aktivitäten innerhalb der einzelnen Gruppen, mit Zusammenschlüssen in spezifischen Organisationen und Interessenverbänden, die sich als Interessenvertreter eines bestimmten Teils der Minderheits- oder Migrationsgemeinde verstehen. Die Texte basieren auf der Analyse der verfügbaren Ergebnisse von quantitativen und qualitativen Untersuchungen und relevanten Fachstudien, auf textlichen und inhaltlichen Analysen von Presseergebnissen der betroffenen Minderheiten sowie auf einer qualitativen Untersuchung der Strategien von Minderheitenorganisationen. Die Autoren des letzten Kapitels reflektieren die Spezifika der „Roma-Problematik“ und bieten hierzu eine etwas andere Perspektive. Ihre Kritik der heutigen Konzeptualisierung der Roma-Kategorie sowie des Phänomens der künstlichen Bildung von Roma-Eliten regt an zum Nachdenken über die zukünftige Entwicklung des Minderheiten-Diskurses. Die in einem Komplex zusammengefassten soziologischen Studien stellen keinen Versuch dar, die Beobachtungsgruppen zu vergleichen; bei eingehender Betrachtung wird der aufmerksame Leser jedoch sicherlich Parallelen und vergleichbare Probleme finden, mit denen sowohl die Angehörigen etablierter Minderheiten als auch Ausländer- bzw. Migrationsgemeinden bzw. sozial ausgeschlossene Bevölkerungsschichten konfrontiert sind. Die Absicht dieser äußerst informativen Texte ist es, die Situation ausgewählter Minderheiten und Migranten in Tschechien sowohl der Fachöffentlichkeit als auch dem breiten Publikum näher zu bringen. Die Publikation kann hierbei einen Ausgangspunkt und eine Inspiration für komplexere Analysen der Problematik der Vertretung von Minderheiten- und Migranteninteressen in Tschechien darstellen.

Schlüsselworte

Minderheiten, Migranten, Slowaken, Ukrainer, Vietnamesen, Roma, Ethnizität, Arbeitsmigration, bürgerliche Partizipation, Interessenvertretung

Úvod

Česká republika je v současné době poměrně etnicky a národnostně homogenním státem a imigrace je pro ni relativně novým fenoménem. Migranti dnes tvoří přibližně 2,3 % celkové populace. Mezi cizinci jsou nejvíce zastoupeni Ukrajinci, Slováci, Vietnamci, Poláci a Rusové. Procento cizinců žijících v ČR je stále výrazně nižší než obdobné ukazatele ve většině západoevropských států, tato země však již patří ke státům s největším průměrným meziročním nárůstem počtu přistěhovalců. Kromě nově přicházejících migrantů, z nichž velká část dosud nezískala české občanství, v ČR existují tzv. národnostní menšiny. Právní definice pojmu národnostní menšina je dána zákonem (273/2001 Sb.), který zařazení do národnostních menšin podmiňuje občanstvím ČR a prokazatelnou historickou existencí na území státu. Poslední sčítání v roce 2001 odhalilo kolem 308 tisíc občanů ČR hlásících se k jiné než české, moravské a slezské národnosti. Nejčastěji to jsou Slováci, Poláci, Němci, Maďaři, Romové, Ukrajinci, Rusové a Vietnamci. Všechny tyto národnosti mimo Vietnamce dnes patří k uznaným a státem podporovaným národnostním menšinám.

Následující čtyři kapitoly byly vypracovány jako podkladové studie v rámci projektu *Politicko-právní institucionální rámec České republiky a jeho proměny v kontextu vstupu do Evropské unie* (reg. č. 1J 004/04-DP1), který podporuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Ačkoliv téma menšin a migrantů v ČR není ve zmíněném projektu klíčové, jeden z bloků je zaměřen na studium mechanismů reprezentace zájmů těchto specifických skupin obyvatelstva ČR. Nabízené texty jsou věnované národnostem a populacím, jejichž přítomnosti v ČR si nelze nevsimnout. Jedná se o Slováky, Ukrajince, Vietnamce a Romy.

Původní zadání pro autory těchto textů bylo zpracovat základní studii mapující situaci vybrané komunity nebo populace v ČR. Avšak, vzhledem k poněkud odlišnému přístupu autorů a rozdílnému stavu dosavadního vědeckého poznání o vybraných menšinách a migrantech, z velké části způsobenému různým historickým kontextem a také odlišným charakterem současných migračních trendů, výsledek představený v této publikaci je poněkud pestrý. Nicméně podle přesvědčení editorky to není na škodu. Tyto pracovní texty spojené do jednoho celku nejsou pokusem o komparaci situace sledovaných skupin. Je samozřejmé, že při pohledu do hloubky najdeme určité paralely a podobné problémy, se kterými se potkávají příslušníci ať už etablovaných národnostních menšin nebo cizineckých či migračních komunit, eventuálně sociálně vyloučených populací. Avšak přímé porovnání by bylo obtížné, ne-li zavádějící. Slováci v ČR mají zvláštní postavení, které je důsledkem zejména společné minulosti v rámci jednoho státního útvaru a jazykové a kulturní blízkosti. Ukrajinci v ČR jsou druhou nejpočetnější skupinou nově přichozích pracovních migrantů, leč jsou zároveň uznávanou národnostní menšinou a jejich kulturní a občanské aktivity na českém území byly v první polovině minulého století velice významné. Vietnamci v ČR rovněž představují jednu z nejpočetnějších migračních skupin, ovšem přicházejí z dalekého

a kulturně odlišného prostředí a jejich přítomnost v ČR dosud není zaštitěna statusem národnostní menšiny. Na specifčnosti tzv. „romské problematiky“, které se v poslední dekádě věnuje velká pozornost, se pravděpodobně shodne většina českých výzkumníků věnujících se této problematice. Kromě sekundární analýzy dostupné literatury autoři čerpali z vlastních výzkumů a dlouhodobého pozorování.

První tři kapitoly mají o něco více faktografický charakter a věnují se nejen zmapování stavu vybraných komunit, ale také zhodnocení míry organizovanosti a integračního potenciálu. Co se týče reprezentace zájmů, pro účel této studie jsme záměrně vybrali oblast, která prozatím není moc probádaná. Nezaměřili jsme se na reprezentaci zájmů v politice, ani na to, jakým způsobem a do jaké míry český právní a institucionální rámec reprezentaci zájmů definuje a umožňuje. Středem pozornosti těchto textů jsou komunitní aktivity uvnitř jednotlivých skupin, sdružování se v národnostních a krajanských organizacích a zájmových spolcích, které deklarují reprezentaci zájmů určité části menšinové nebo migrační komunity.

Příspěvek o slovenské menšině a migrantech v ČR je svého druhu úvodem do zkoumání procesů tvorby slovenské komunity v ČR. Vychází ze současného stavu vědeckého bádání, kdy o Slovácích v ČR vědí „všichni všechno“ obecně, avšak málo kdo něco konkrétního a vědeckého. Ve své studii autorky nabízejí opravdu vyčerpávající přehled kulturních, církevních, politických a vzdělávacích organizací Slováků v ČR a také se pokoušejí o analýzu některých aspektů jejich komunitního života.

Kapitola věnovaná ukrajinské menšině a migrantům vedle průřezového tématu reprezentace zájmů pojednává také o problematice ryseh ukrajinské současné pracovní migrace, která se v ČR pomalu stává masovým jevem. Kromě analýzy aktivit ukrajinských spolků se autorka této kapitoly pokouší o rozbor vztahu mezi etablovanou a občansky angažovanou ukrajinskou menšinou a většinou ukrajinských migrantů, jejichž potřeby a zájmy jsou často poměrně vzdáleny menšinové politice.

Příspěvek o Vietnamcích v ČR obsahuje velmi zajímavou úvodní pasáž, ve které autor pohlíží na sociální realitu imigrace z perspektivy Vietnamců a také optikou tehdejší československé společnosti. Příspěvek nabízí několik poznámek o ekonomii domácností a propojení ekonomických a komunitních vztahů v rámci velkotržnic. Poměrně velký prostor je věnován analýze příčin uzavřenosti této skupiny. Kromě popisu krajanských sdružení a médií autor také nabízí rozbor faktorů, které ovlivňují integraci Vietnamců v ČR a pokouší se o vyhodnocení potenciálu integrace Vietnamců a vyhlídek jejich občanské participace.

Poslední kapitola věnovaná romským populacím tvoří výjimku. Její autoři jsou si vědomi relativní „oblíbenosti“ tohoto tématu, a proto ve své pozoruhodné snaze posunout vědeckou debatu o Romech zaměřují pozornost na to, jakým způsobem dotyčná „menšina“ vůbec může být definována. Namísto rozboru aktivit a potenciálu skutečně velkého množství spolků, které se v ČR prohlašují za romské, autoři analyzují úskalí současné konceptualizace tzv. „romské problematiky“ a nabízejí vlastní neetnický výklad situace romských populací. V příspěvku nechybí ani kritika fenoménu umělého vytváření romských elit a segregační praxe institucí. Text je bohatým zdrojem informací o romských realitách. Kritické úvahy autorů o „romské problematice“ poukazují na problémy spojené s jejím dvojím postavením mezi sociální a menšinovou politikou a také na zavádějící ztotožňování těch, kdo se dobrovolně (ne nutně zjištěně) hlásí k romské národnosti, s těmi, kteří si z různých důvodů za Romy být považováni nepřejí.

Kritický duch posledního příspěvku vybízí čtenáře k zamyšlení nad budoucím rozvojem menšinového diskurzu. Neboť kdo by vlastně v kontextu České republiky měl správně patřit do skupiny Slováků, Ukrajinců, Vietnamců nebo Romů? Autoři prvních tří příspěvků rovněž naráží na určitou nejasnost v operacionalizaci pojmů „národnostní menšina“ v praxi. Z prvního příspěvku se například dozvídáme o tom, že pojítkem fungování velké části spolku slovenské menšiny není etnicita, naopak často je zřejmé určité překrývání slovenské a československé identity. Zajímavá v tomto směru může být i situace Ukrajinců v ČR, a to nejen z důvodu etnické nivelizace jisté části „gastarbaiterů“, ale také proto, že v určitém kontextu náboženství může být větší konsolidační silou nežli samotná etnicita. Podobným příkladem může být také problém identifikace druhé generace Vietnamců s vietnamským prostředím v ČR a naopak významná snaha vietnamských dětí o plnohodnotné zapojení do české společnosti.

Záměrem těchto informačně obsažných textů je přiblížit situaci vybraných menšin a migrantů v ČR jak odborné, tak i laické veřejnosti. Nabízená publikace může být podnětná především pro experty, kteří se poměrně dobře orientují v menšinové problematice. Věříme, že může rovněž posloužit jako východisko a inspirace pro komplexnější analýzu problematiky reprezentací zájmu menšin a migrantů v ČR.

Yana Leontiyeva

1. Slovenská menšina a migranti v ČR

Petra Ezzeddine-Lukšíková
Katedra obecné antropologie FHS UK

Lucia Pažejová
Ústav etnologie FF UK

Cílem následující studie bylo analyzovat historický vývoj slovenské menšiny a migrace v ČR na základě relevantních odborných studií z oboru historie, demografie, etnologie a slovakistiky, textové obsahové analýzy menšinového tisku a kvalitativního výzkumu strategií menšinových organizací, který byl proveden na základě řízených interview s vybranými elitami - zástupci občanských sdružení. Vzhledem k absenci výzkumných studií jsme pro tuto studii zvolili deskriptivní a faktografickou formu.

1.1 Charakteristika současného stavu bádání o slovenské menšině a migraci v ČR

Charakteristickým rysem studií publikovaných o Slovácích v ČR je, že jsou zaměřeny na historicko-politickou analýzu (např. Sommer, Šrajzerová 1998), sociální geografii a demografii (Prokop 1998), a jsou provedeny kvantitativními metodami. Chybí větší zájem o současný stav pracovní migrace a kvalitativně zaměřené výzkumy, zejména na ty, které se týkají konstruování etnicity. Úplně absentuje výzkum migrující pracovní síly ze Slovenska - tzv. „pendlerů“, i když jsou kvalitativně i kvantitativně početní. S tím souvisí také terminologické směřování, případně záměna skupiny příslušníků slovenské menšiny a skupiny migrantů ze Slovenska. Někdy se autoři zmiňují jenom „o Slovácích v ČR“.

Společným jmenovatelem výše jmenovaných studií je absence dat o slovenských Romech v ČR. Ti jsou obvykle zahrnováni do studií o Romech v ČR, nebo se autoři o Romech vyjadřují následujícím způsobem: „Některé demografické znaky slovenské menšiny ovlivňuje skutečnost, že část Cigánů /Romů/, původem ze Slovenska, se hlásí k slovenské národnosti“. Přitom nárůst romské migrace ze Slovenska se stal již koncem 90. let téměř problémem politickým. Výjimku tvoří například studie Zdeňka Uherka a Renáty Weinerové *Analýza romské migrace ze Slovenska* (Uherek, Weinerová 2005). Rovněž se touto otázkou zabývala i pražská pobočka Mezinárodní organizace pro migraci,¹ která v několika výzkumných projektech analyzovala soudobou migraci a usazování příslušníků romských komunit na území ČR.

Na území ČR můžeme najít dvě instituce, které se problematikou Slováků v ČR systematicky zabývají. První je Slezský ústav SZM v Opavě. Toto pracoviště publikuje četné sociologické studie (zejména ve Slez-

1 Více informací na <http://www.iom.cz>.

ském sborníku) - např. od autorů jako O. Šrajeroová, G. Sokolová, Š. Hernová, a také analýzy z oblasti sociální geografie a demografie od autorů R. Prokop, K. Sommer a E. Gímeš. Druhou institucí je Obec Slovákov v České republice, která vydala několik publicistických článků ve svém časopise *Korene*. Také vydává edici *Dobré Slovo Slovákom a Čechom I. a II.*, která obsahuje vědecké analýzy a poněkud zvláštní inter-ní úvahy z okruhu elit z prostředí slovenské menšiny na téma jako např. „naše kroky v XXI. století“ a „klíče k svetovej slovenskosti“.

Samostatným typem vědeckých prací jsou kvalitní lingvistické a literární analýzy z Kabinetu slova-kistiky na UK v Praze.

1.2 Tři základní rysy slovenské menšiny v ČR

Za prvé, slovenská menšina i komunita slovenských migrantů je *kvantitativně početná*. Dle statistických údajů je ke dni 31. 12. 2005 na území ČR 49 446 Slováků s trvalým nebo přechodným pobytem nad 90 dnů. Tím zaujímají po Ukrajincích druhé místo (za nimi následují Vietnamci). Ovšem první místo obsazují svou početností v kategorii aktivně zaměstnaných (84 tisíc Slováků). Rovněž jim patří první místo v počtu osob, kterým bylo uděleno české občanství (51 % ze všech skupin cizinců dle státního občanství) (Cizinci v České republice 2006).

Za druhé, Slováci jsou *geograficky rozptýleni v ČR po celém území*. Souvisí to s historicko-politickým vývojem slovenské migrace. Sídlní početnost ovšem již kopíruje migrační trendy i jiných komunit. Převládá hlavní město Praha, Brno, Ostrava atd.

Za třetí, vzhledem k společné historii mají Slováci *speciální postavení*. Po rozdělení společného česko-slovenského státu mohli občané SR žijící trvale na území ČR požádat o české státní občanství (dle Zákona 40/1993 Sb.). Zmíněný zákon nepovoloval dvojí občanství. Jak argumentuje Šrajeroová (1999), v praxi to znamenalo žádost o propuštění ze státního svazku Slovenské republiky, což pro mnohé nebylo jednoduchým rozhodnutím. Ovšem u převážné většiny Slováků zvítězilo pragmaticko-utilitární hledisko a zvolili si české občanství. Zmíněný zákon byl ještě několikrát novelizován. Nejvýraznější novelou byla možnost dvojího občanství pro osoby, kterým v čase rozdělení republiky nebylo 18 let (argumentem byla jejich nespěprávnost a nemožnost se svobodně rozhodnout).

Specifické postavení Slováků reflektovaly i úpravy v legislativě, jakými byly speciální podmínky pro povolení k pobytu a práci, nebo přechod hranic na občanské průkazy. Po vstupu obou zemí do Evropské unie zmíněný režim pozbyl významu.

1.3 Charakteristika migračních trendů v minulosti

Historie přítomnosti Slováků na území ČR zdaleka přesahuje období vzniku společného státního útvaru. Spojení obou republik však vytvořilo kvalitativně odlišnou půdu pro oboustrannou pracovní migraci. Jak uvádí Šrajeroová (1999), zjistit skutečné počty vzhledem ke kvalitě dobové statistiky nelze. Odhady demografů se pohybují od 16 do 69 tisíc.

Migrační proudy obyvatel ze Slovenska do českých zemí reflektovaly rozdílné politické, hospodářské a sociální podmínky vývoje obou zemí. Podle Prokopa (Prokop 1997) nelze pochybovat, že co do charakteru a významu šlo o pohyb lidí vsutku ojedinělý, k jakému dochází jen v mimořádných situacích a za zvláštních okolností. Dle Bašovského (Bašovský 1985) můžeme rozlišovat tři hlavní proudy přílivu Slováků do českého prostředí. Za první či výchozí se považoval proud při osidlování česko-německého pohraničí v letech 1945-1947. Na něj bezprostředně navazuje druhý migrační proud, který již neměl tak vyhraněné příčiny. Byl méně živelný, přičemž jeho hlavní směry se zachovaly do roku 1950. V souvislosti s únorovým převratem v roce 1948 vyvolala politicko-strategická koncepce výhledové „socialistické industrializace“ novou vlnu tzv. *průmyslových migrací*, kterou lze považovat za třetí etapu sledovaného migračního vývoje. Jak uvádí Šrajerová (1999), určitou úlohu při industrializační migraci Slováků do českých krajů sehrály i migrační impulsy ze samotného Slovenska. Odchodem pracovníků do Čech se mělo snížit přelidnění slovenských vesnic a pracovní migrace Slováků ze západního Slovenska měla přispět k industrializaci celého Slovenska. Nermalou skupinu slovenských robotníků tvořili ti, kteří přicházeli do českých podniků na zaškolení, na získání kvalifikace a potřebných pracovních návyků. Ti se po zaškolení vraceli zpátky na Slovensko, aby spolu s českými odborníky rozběhli výrobu ve slovenských průmyslových podnicích (například VSŽ v Košicích).

Poslední a celostátně preferovaný migrační trend průmyslové migrace (Prokop 1999) směřoval do nejvíce rozvíjených průmyslových regionů, jakými bylo zpočátku Ostravsko a severočeská uhelná oblast, později přibýly i další oblasti. Osobitý a regionálně podmíněný charakter s tradičním stykem v bezprostředním sousedství měly migrace na moravsko-slovenském pomezí a mezi Ostravskem a severozápadním Slovenskem.

Skutečný příliv Slováků do českých zemí byl ještě větší, než vyjadřovala migrační bilance, neboť zahrnoval také značný počet osob dojíždějících za prací. Počet takových slovenských permanentních migrantů (případně dlouhodobých „brigádníků“) se v 50. a 60. letech pohyboval v desetitisících osob. Typickými oblastmi dojíždění za prací na Slovensku byly Kysuca, Orava, či Slovenské kopanice v Bílých Karpatech (Prokop 1999).

1.4 K současnému stavu

Největším specifickým současných migračních trendů Slováků do ČR je jejich profesní a vzdělanostní úroveň. V poválečném období převládali mezi slovenskými migranty nekvalifikovaní dělníci, v současnosti převažuje migrace kvalifikované síly a inteligence. To podle Sommera a Šrajerové (Sommer, Šrajerová 1998) vykazuje poslední sčítání z roku 1991, které ukázalo úbytek Slováků v oblastech s převažujícím dělnickým obyvatelstvem (severní a západní Čechy) a naopak početní růst ve městech, kde sídlila převážně slovenská inteligence (Praha, Brno). Rozmístění Slováků v ČR se však v posledních letech zásadně nezměnilo, nadále žijí rozptýleně ve všech českých okresech. Podle této studie nebyl pokles počtu slovenského etnika v českých zemích způsobený důsledkem zpětné migrace Slováků na Slovensko, ale příkloněním k české národnosti, kterou deklarovali starousedlí Slováci. Příčinu autoři vidí také v deklaraci národnosti dětí ze smíšených česko-slovenských rodin. Jestliže se původně evidovala slovenská národnost podle matky, při sčítání byl k příslušníkům československé národnosti při zpracování vyplněn arch k české nebo slovenské národnosti. Ovlivnil to také vysoký počet smíšených manželství - v případě Slováků v ČR až 70 procent Slováků uzavírá smíšená (nejčastěji česko-slovenská) manželství.

Devadesátá léta minulého století významně změnila motivy stěhování. Zejména v době tzv. „Mečiarova režimu“ převládli hlavně u vysokoškolsky vzdělaných lidí, politiků, umělců a novinářů motiv politické emigrace. Dle Šrajzerové (Šrajzerová 1999) se v sociálních a vzdělanostních strukturách Slováků projevují příčiny migrací do ČR se specifickou skladbou migrantů. Ve vzdělanostní skladbě výrazně dominují lidé se základním vzděláním a vyučením. Středoškoláků a vysokoškoláků je mezi Slováky méně, než je tentýž průměr u obyvatel ČR. Šrajzerová (Ibid.) dodává, že také v 90. letech vykazují všechny české kraje aktivní migrační saldo se Slovenskem. Změna nastala ovšem v zastoupení všech vzdělanostních a sociálních skupin. Zajímavým faktem je zřetelně vyšší mobilita mužů a taktéž vysoký podíl mobility mladých lidí ve věku 15-29 let u obou pohlaví.

Na vývoj slovenské menšiny v Čechách měla vliv také politická situace, která se vytvořila po 1. lednu 1993 rozdělením společného státu a vznikem dvou státních útvarů. Slováci se stali národnostní menšinou, čímž vznikla potřeba řešit jejich legislativní postavení. Aby nebyly možnosti zaměstnávání omezeny, byla uzavřena mezi Českou a Slovenskou republikou *Smlouva o vzájemném zaměstnávání občanů* ze dne 29. 10. 1992. Dne 31. 12. 1993 byl Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky a Ministerstvem práce, sociálních věcí a rodiny Slovenské republiky podepsán protokol o prodloužení platnosti a změně Správního ujednání mezi oběma ministerstvy. Dle publikace *Cizinci a trh práce v České republice* (1995) došlo ke stagnaci zaměstnanosti Slováků v ČR pouze v roce 1993, a to ihned po rozdělení státu v podzimním a zimním období. Jak uvádí citovaný zdroj, tento vývoj může být také zapříčiněn určitou chybou ve statistice na počátku sledování (přijímáním českého občanství, změnou občanství), ale pravděpodobnější je, že se zde projevuje určitá sezónnost vykonávaných prací. Od konce roku 1993 zaměstnanost slovenských občanů u nás nepřetržitě roste, především v jarních měsících. Neklesá však ani v zimě. Podle statistických údajů se Slováci umísťují na podobná místa jako čeští občané (tj. na stálá zaměstnání). Přestože mnoho Slováků pracuje ve stavebnictví, nepřevažují zde práce sezónního charakteru. Dle této studie z roku 1995 je nejvíce zaměstnanců ze Slovenska na Moravě. Jedná se o zaměstnance, kteří denně dojíždějí za prací ze Slovenska do sousedních moravských okresů a obsazují běžná pracovní místa. Ti, kteří pracují ve větších vzdálenostech, využívají i možnost ubytování. V příhraničních okresech pracují Slováci v nejrůznějších zaměstnáních v důlních a hutních provozech, v zemědělství a lesnictví, dále pak ve stavebnictví, průmyslu a ve službách. V okresech, které jsou od hranic se Slovenskem vzdálenější, se setkáváme se zaměstnanci stavebních firem. Data z této studie z roku 1995 ve velké míře kopírují i současný stav. Nárůst pracovní migrace je ovšem patrný zejména v Praze a Středočeském kraji (*Cizinci a trh práce v České republice* 1995).

1.5 Slovenští studenti a slovenské národnostní školství v České republice

Jak uvádí Šrajzerová (1997a), první slovenská škola na území českých krajů vznikla v roce 1958 v Karvině z iniciativy rodičů slovenských dětí. Na začátku byly otevřeny dvě slovenské třídy při první osmileté střední škole v Karvině. V následujícím školním roce se již vyučovalo v šesti třídách. Zájem o výuku ve slovenském jazyce stoupal, a proto v roce 1969 v Karvině vznikla i druhá kompletní základní škola. Byly zde také slovenské třídy v mateřských školách. Začátkem 70. let počet žáků na těchto školách přesáhnul třináct set dětí slovenské národnosti. Do této doby se také objevovaly pokusy o založení slovenských poboček českých škol v dalších severomoravských městech, které ovšem neměly dlouhé trvání a postupně zanikly. Dle citované studie tyto pokusy narazily především na nezájem rodičů a negativním faktem byla i absence výuky českého jazyka. Již od 70. let zájem o výuku ve slovenském jazyce postupně upadá.

Příčinou tohoto poklesu může být méně intenzivní imigrace Slováků a také ten fakt, že děti starousedlíků dorostly do dospělého věku. U třetí generace Slováků, kteří se v Česku narodili, se poměrně silně projevovaly asimilační tendence. V současnosti na území ČR již neexistuje ani jedna slovenská mateřská nebo základní škola (Šrajero^vá 1997b).

Až po roce 1989 Slovenská občanská sdružení obnovila své snahy o vybudování národnostního školství a iniciovala vznik čtyřletého státního slovenského Gymnázia Milana Rastislava Štefánika, které v roce 1997 obdrželo zřizovací listinu od MŠMT a také prostory na Praze 4 v ulici Družstevní 3. Dle studie Noskové (Nosková 2003) toto státní menšinové národnostní gymnázium se slovenským vyučovacím jazykem bylo projektováno jako gymnázium humanitního zaměření. V současné době slovenské gymnázium existuje v nabídce odboru Školského úřadu v Praze 4, kde v případě zájmu budou opět otevřeny dva první ročníky. Nosková z toho usuzuje, že úzké mantinely slovenské menšinové národnostní školy gymnaziálního typu nevyhovují mladé generaci Slováků v Praze. Této generaci se nabízí řada dalších typů škol se speciálními zájmovými programy, mezi nimiž volí, aniž by postrádala odbornou výuku mateřského jazyka ukončenou maturitou. Pro zájemce z řad dětí, mládeže a dospělých organizuje Klub slovenské kultury od roku 1998 výuku slovenského dějepisu, reálií i dalších oborů podle zájmu zúčastněných. Do cyklu se přihlásili pouze dva čeští studenti z českých gymnázií (Nosková 2003).

Signifikantní skupinu Slováků pobývajících na území ČR tvoří studenti, zejména vysokoškolští (Mlynárik 2002; Šrajero^vá 1997a). Významným mezníkem pro slovenské studenty byl rok 1999, kdy byly slovenským studentům uděleny stejné podmínky pro studium v ČR. To v praxi znamenalo, že v případě úspěšného přijetí na české státní univerzity již nemuseli platit školné. Rovněž mohou používat slovenský jazyk v průběhu svého studia. Tento fakt způsobil prudký nárůst počtu slovenských studentů v ČR. Jak ukazuje statistika Českého statistického úřadu, v akademickém roce 1998/1999 počet slovenských studentů dosahoval 1150 osob, v roce 2002/2003 toto číslo dosáhlo již 6660 osob (Mlynárik 2002).

Dle kvalitativně designované studie Čan^ka (Čaněk 2004) o slovenských studentech v Praze jsou důvody příchodu do ČR pragmatické a orientované do budoucnosti. Vzorem je student, který po ukončení svého studia může udělat kariéru v Praze, nebo pokračuje do třetí země na Západ. Návrat na Slovensko tito studenti nevyklučují, ovšem mnoho se jich vyjadřovalo skepticky o stavu slovenské ekonomiky. Čaněk rozlišuje tři základní situace, jak se vnímají slovenští studenti ve vztahu k Čechům. První je o tom, že se cítí být cizincem ve smyslu neporozumění, nebo nerozumění. Druhá situace je o zdůraznění postavení cizince ve velmi příbuzném prostředí. Třetí situace se týká těch studentů, kteří nepokládali za cizí české prostředí, ale svoje. Ovšem ve výpovědích studentů je zřejmá reflexe jazykové nesrozumitelnosti u mladší generace Čechů.

Další práce, která analyzuje biografie slovenských studentů v ČR, je práce Kubí^čkové (Kubíčková 2003). Dle autorky této studie, která se zaměřila na analýzu biografických vyprávění, se studenti cítí být především Slováky, ale jejich konstrukce etnické identity zahrnuje i identitu československou. Tento jejich pocit přezírá existenci faktických hranic, které mezi těmito identitami staví dva státní politické útvary, a objektivních hranic, které vzájemně určují jejich status cizince. Sami sebe vidí především jako osobité jedince, kteří vědí, odkud pochází (tj. kde mají své rodiště a svá rodinná pouta), a kteří migrují (především za lepšími příležitostmi uplatnění) v rámci známého a blízkého prostředí z jedné oblasti do druhé. Autorka studie poukazuje na fakt, že vzájemné uvědomování si své odlišné národnosti od majoritního etnika se u vyprávěčů objevuje především v okamžiku, kdy jsou k tomu svým okolím různými způsoby

a v různých životních situacích vyzváni. Mezi negativně definované kontexty, které nebyly tak často pocítovány, patří okamžiky nepochopení, názorových konfliktů, netolerance, kde výjimečně sehrává roli právě národnost samotných aktérů této situace. Jsou to takové kontexty, kdy jsou vypravěči vybízeni k typickým projevům (například jazykovým), které vycházejí z jejich etnické odlišnosti.

1.6 Kvalita mezietnických vztahů

Slováci prokazují v ČR kvalitativně dobré mezietnické vztahy s českou majoritou. To je dáno již zmíněnou kulturní, jazykovou a geografickou blízkostí, jakož i společnou česko-slovenskou historií (nejen v letech 1918-1992). Potvrzují to výzkumy veřejného mínění zaměřené na charakter mezietnických vztahů, kde Slováci obsazují již tradičně první místa. Zajímavé je, že i jiné skupiny cizinců (například Ukrajinci, Arméni a Vietnamci) na první místo převrácené Bogardusovy škály sociální distance (která ošetřuje sociální distanci minoritní skupiny k majoritní) umísťují Slováky hned vedle Čechů, a vnímají je tedy bez diferenciací (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004).

Na druhé straně je právě jazyk podle Šrajerové (Šrajerová 2001) znakem základní etnoidentifikace. Své tvrzení zakládá na výsledcích sociologického šetření 300 Slováků na Tešínsku v roce 1994. Respondenti kromě jazyka dále uvádějí jako faktor pro etnoidentifikaci slovenskou kulturu a vědomí příslušnosti ke slovenskému národu. Převážná část Slováků v citovaném výzkumu (85,7 % respondentů) považovala za svůj mateřský jazyk slovenštinu, jenom pro 13 % to byla čeština a jedno procento uvedlo jazyk jiný. V jazykové komunikaci s dětmi převládala u Slováků čeština, stejně tak jako při komunikaci na veřejnosti, kde komunikovali převážně česky, nebo používali bilingvální komunikaci.

1.7 Vývoj slovenské pracovní migrace do ČR po vstupu do EU

Podle analýzy Horákové (Horáková 2004), zaměřené na pracovní migraci v České republice od vstupu do Evropské unie, jsou slovenští pracovní migranti nejvýznamnějším pracovním zdrojem České republiky. V roce 2004 bylo v ČR zaměstnáno 72,5 tisíc Slováků, tvořili tak 70 % všech zaměstnaných cizinců (včetně živnostníků) ze států EU. Jedině v případě Slovenska došlo k mírnému nárůstu pracovní migrace. Také mírně přibýlo osob podnikajících na živnostenský list. Domníváme se, že tento stav reflektuje výhodné „dvojí“ postavení Slováků na českém trhu práce (dle teorie dvojího trhu existují na trhu práce dva sektory, primární a sekundární, přičemž druhý je méně atraktivní, s nižšími mzdami, nestabilními a špatnými pracovními podmínkami s malou pravděpodobností kariérního růstu). Bude zajisté zajímavé sledovat další vývoj migračních trendů ze Slovenska, zejména vysoce kvalifikované síly. Někteří odborníci varují zejména před „odtokem mozků“ (tzv. „brain drain“) ve spojení s migrací ze Slovenska na západ, zejména do ČR. V některých odvětvích, jako je například medicína a věda obecně, tento jev již lze sledovat.

1.8 Analýza médií zaměřených na slovenskou menšinu v ČR

Při analýze mediální scény, která je zaměřena na Slováky v ČR, je nutno zmínit, že skupina, která se obrací k menšinovým médiím, je tvořena téměř výlučně z osob, které jsou už v ČR plně integrovány. Jak tištěná média, tak i jejich audio a internetové podoby se zaměřují především na oficiální příslušníky slovenské menšiny, na ty, kteří žijí v ČR dlouhodobě. Slováci z okruhu pracovních migrantů nebo studenti

až na výjimky tato média nevyhledávají. To je možné vysvětlit zejména jazykovou příbuzností slovenštiny a majoritního jazyka (sledují se tak i česká média, která situaci v SR pravidelně monitorují) a, co je důležité, také běžným přístupem k slovenskému tisku na českém trhu.

Časopis *Korene* vydává Obec Slováků v ČR. Svoji specifičnost se snaží zvýraznit svým podtitulem *Prvý slovenský časopis v ČR*. Obsahuje směs článků o slovenské politické situaci, kapitoly ze slovenské historie, kulturního života, sportu atd. Atraktivitu časopisu má zřejmě zvýšit i interview s hvězdami slovenského „šoubyznysu“ (první strana vždy láká velkým portrétem mediálně známé osobnosti). Dvoustrana je věnována i duchovním a církevním záležitostem pod titulem *Slovenský pútnik*. Velkou část časopisu, případně speciální přílohy, využívá Obec Slováků ke zveřejňování svých interních aktivit a názorů. Prostor je také často věnován problematice zahraničních Slováků a aktivitám instituce Matice slovenskej. „Mainstreamové“ zaměření časopisu podtrhuje i zařazení křížovky či speciální dětské přílohy s názvem *Korálky*. Počet předplatitelů časopisu je asi 1200, z toho 200 jich je na Slovensku. *Korene* vycházejí také v elektronické podobě (k dispozici na <http://www.slovak.cz>). Z českých zdrojů je časopis financován vládou ČR. Protože je v časopise zastoupena velká barevná inzerce na různé produkty, lze se domnívat, že časopis využívá i jiného typu financování.

Obsahově i graficky nejkvalitnějším časopisem je česko-slovenská revue (čtvrtletník) *Zrkadlenie/Zrcadlení*. Vydávají ji ve spolupráci Slovensko-český klub, Český Pen klub, Slovenské centrum Pen klubu za finanční podpory MK ČR. V redakční radě jsou zastoupeny osobnosti obou zemí, jako je např. Ladislav Ballek, Lubomír Feldek, Oľga Feldeková, Ivan Klíma, Daniela Fišerová, Jiří Strínský, Ivan Štampach, Vojtech Zamarovský, Nataša Tanská atd. Revue poskytuje prostor pro ukázky z kvalitní česko-slovenské literární, literárněvědní tvorby a esejistiky. Je koncipována v duchu česko-slovenské sounáležitosti a kulturní výměny. Atmosféru časopisu nejlépe vystihuje ukázka z editoriaľu Oľgy Feldekové z podzimu 2004: „Naozaj - nikdy s nejakou inou kultúrou nemala slovenská kultúra krajší vzťah ako s českou. A iste to platí aj naopak. A prirodzene, veľmi často bola práve česká kultúra voči slovenskej v úlohe ‚dojky‘. Tento pekný vzťah československej kultúry sa naplňal a naplňa bez ohľadu na to, aký druh štátnosti ho rámcovoľal a rámcuje. Teda rovnako pred vznikom spoločnej štátnosti, ako aj po jej zániku, tu vždy bolo to magické zrkadlenie-zrcadlení.“

Slovensko-český klub vydává také *Slovenské dotyky* s podtitulem *Magazín Slovákov v ČR*. Klub vznikl odtržením té vrstvy lidí od Obce Slováků, kteří nesouhlasili s příklonem k politické orientaci na HZDS. Magazín obsahuje kvalitní publicistiku, historické analýzy, mapuje české i slovenské kulturní dění (včetně jejich vizualizace). Domníváme se, že obsah časopisu našel jemnou rovnováhu mezi kvalitní publicistikou a „mainstreamovým“ zaměřením. Možná jen ve snaze konkurovat *Koreňom* obsahuje také interview s hvězdami a křížovku. Součástí časopisu je literární příloha s názvem *Literární dotyky*. Od roku 2001 provozuje také internetový časopis *Československý svět*, který má oslovit slovenské a české minority v zahraničí. Jejich webová stránka (<http://www.svet.czsk.net>) je denně aktualizována.

Dalším časopisem Slováků v ČR jsou *Slovenské rozhľady*. Vydává je Svaz Slováků v ČR. Podtitul časopisu je *Čtvrtletník pro vědu a kulturu*. Začal vycházet v roce 1994 a každé číslo má až 300 stran. Autoři článků jsou převážně disidenti jako Ivan Kadlečik, Jozef Jablonecký, Pavol Hruź, Ivan Binar, Jaroslav Putík atd. Ideově se hlásí k odkazu Dominika Tataruky. Dle publikovaných interních dopisů (*Slovenské rozhľady*, roč. VIII, č. 13, 2004) pro Ladislava Balleka, velvyslance SR v ČR, a dopisu pro Ministerstvo kultury ČR je časopis ve špatné ekonomické situaci. Proto obviňuje z protekčního jednání bývalého zmocněnce pro lid-

ská práva Petra Uhla i člena Sekretariátu pro národnosti ČR Andreje Sulitku. Kromě toho vedení časopisu vadí, že vedení jiných konkurenčních časopisů (zejména těch, které vydává Obec Slováků a Slovenský klub) neprošlo lustrací.

Listy 2000 (předtím vycházely jako *Slovenské listy*) vydává Demokratická aliance Slovenska a Klub slovenské kultury. Vycházejí měsíčně a každé číslo je tematicky orientováno. Obsahově se zaměřuje zejména na problematiku menšin a exilu. Součástí jsou komentáře událostí z okruhu slovenských občanských sdružení. Má humoristickou přílohu Gag (předtím literární příloha Elán). V příloze vycházejí ukázky z nově připravovaných knih.

Významným slovenským menšinovým médiem je pravidelné vysílání *Českého rozhlasu*. Hlavním programem je večerní úterní relace *Stretnutie* (na ČRo1 od 20 do 21 hodin). Prezентuje se jako: „vysielanie pre Slovákov a o Slovákoch v ČR, ale je aj pre všetkých, ktorí nechcú stratit kontakt so Slovenskom a slovenčinou“.² Scénář je postaven na zveřejnění aktuálních informací ze Slovenska. Součástí programu jsou také rozhovory se známými osobnostmi a odborníky ze Slovenska a České republiky. Pořad se kromě jiného pravidelně věnuje otázkám týkajícím se české cizinecké legislativy. Každé vysílání doprovází výhradně slovenská hudba. Vysílání pro Slováky v ČR je možné poslouchat v 15minutovém formátu také na stanicích ČRo6/RSE, *Regina Praha*, ČRo *Ústí nad Labem*, *Plzeň*, *České Budějovice*, *Hradec Králové*, *Ostrava*, *Brno*, *Olomouc*, *Sever a Vysočina*. Touto programovou „hustotou“, stejně jako zastoupením v hlavním vysílacím čase na ČRo1 jim z etnických menšin mohou „konkurovat“ jenom Romové se svým *O Roma Vakeren* a regionálním vysíláním. Toto vysílání se pravidelně věnuje problematice Romů na Slovensku. Domníváme se, že tímto způsobem koncipované programové zastoupení reflektuje nejen početnost obou menšin, ale také tradiční historickou provázanost obou komunit s Českou republikou.

1.9 Stručná historie a působení institucí zastřešujících některé aktivity slovenské menšiny v ČR

Před r. 1989 existovala v Praze rozpočtová organizace města Prahy Dom slovenskej kultúry (od r. 1985), jehož rolí bylo šíření slovenské kultury v českém prostředí a vyvíjení aktivit zaměřených na zde žijící Slováky. DSK zastřešil také činnosti Klubu slovenské kultury, který od svého založení v r. 1977 spadl pod Pražské informační centrum a navazoval na Miestny odbor Matice slovenskej, který byl v Praze ustanoven v r. 1969, avšak počátkem 70. let byl zrušen. V době rozpadu Československé federativní republiky v r. 1993 se DSK stal zařízením MK ČR, definitivně zanikl koncem r. 1993 (Nosková 2003). V té době byla už většina občanských sdružení a spolků, jejichž záměrem bylo navázání na udržování česko-slovenských vztahů a jejichž činnost se zaměřovala na nově vzniklou slovenskou menšinu žijící v ČR, resp. v Praze, založena. Jejich početnost je výsledkem různých zaměření a cílů, kterých mají svými činnostmi dosahovat, i když nosná myšlenka existence všech je totožná: již zmíněná návaznost na udržování kontaktů a šíření znalosti české a slovenské kultury (v obecném i specifickém smyslu slova) a udržování povědomí „slovenskosti“ u těch, kteří se k slovenskému původu hlásí, a jejich sympatizantů. Sdružení vznikala spontánně reakcí na nově nastalé podmínky (nový status na území ČR, reakce na politické prostředí) nebo postupným odštěpováním od původně mateřských organizací. Už v r. 1993 bylo založeno

2 http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/porady/_porad/1371

neinstitucionální Fórum slovenských aktivit (FOSA) jako místo „nepolitických, informačních, konzultativních, koordinačních a kooperačních stretnutí“ (Kto je kto 1997) sdružení a spolků profilujících se jako slovenské menšinové organizace. Členy FOSA se staly všechny takto charakterizované společnosti. Jedním z cílů bylo ustanovit platformu, kde by zástupci z těchto jednotlivých organizací hledali společnou řeč a FOSA by se tak, založeno na demokratickém principu (rovnocennost hlasů), mohlo stát jednotným zástupcem celé slovenské menšiny, a tím vyvíjet kroky potřebné k zlepšení svého postavení v ČR (legislativní kroky) a výraznější prezentaci na veřejnosti. Ke konkrétním činnostem FOSA patřilo např. doporučení zástupců slovenské menšiny v Radě vlády pro národnostní menšiny, vyvíjení spolupráce s dalšími menšinami na zabezpečení jednotnosti v zasahování do přípravy legislativních norem ČR, spolupráce při organizování společných akcí (shánění grantů, sponzorů, prostor, zabezpečování programu) apod. Postupem času však svou roli sehrála nemožnost vzájemné domluvy v některých věcech, ve výpovědích často tvrzené jednání ve vlastní prospěch a pravděpodobně také neschopnost překlenout vzájemné antipatie - výsledkem je, že v současné době (asi od r. 2003) se FOSA neschází (dle slov jedněch už *de facto* zaniklo, dle slov jiných existuje i nadále). V r. 2005 založilo několik subjektů slovenské menšiny: Obec Slovákov v ČR, Slovensko-český klub, Slovenský literárny klub v ČR, Spolok MRŠ, FS Šarvanci (Vokušová 2005). Na podobných principech je postaveno stávající Slovenské fórum (SF), jehož členové se mohou považovat za pokračovatele dřívější činnosti už nefungujícího FOSA.

Po otevření velvyslanectví Slovenské republiky v ČR byl jako podřízená složka velvyslanectví otevřen Slovenský inštitút (SI). Legislativně spadá pod Ministerstvo zahraničních věcí SR. Posláním SI je prezentace Slovenska v zahraničí (šíření poznatků, propagace reálií a kultury, navazování obchodně-ekonomických kontaktů) - primárně je tedy činnost SI zaměřena na českou veřejnost. Kontaktům se slovenskými menšinovými organizacemi se však nevyhýbá; poskytuje jim prostory na pořádání akcí, sám se účastní jejich aktivit - zástupce institutu, potažmo velvyslanectví je plusem pro to které sdružení, je symbolickou záštitou konaných akcí.³ Pravděpodobně blízký kontakt na jednotlivá sdružení má i samotný velvyslanec, který je např. členem redakční rady dvou periodik vydávaných SČK a SLK (spíše z pozice spisovatele). Na půdě ambasády se iniciovalo založení SF, podobně zde dochází k setkávání s představiteli sdružení a spolků. Blízký vztah ke Generálnímu konzulátu SR v Brně uvádějí i slovenská sdružení působící v tomto městě.

V Radě vlády pro národnostní menšiny má slovenská menšina tři zástupce. Ještě donedávna jeden ze zástupců byl předsedou Výboru RV pro dotační politiku (současně člen KSK), Slováci měli zastoupení i ve Výboru RV pro spolupráci s orgány samosprávy (současně člen OS). Další je členem SČK. Slovenská menšina má zastoupení také ve Výběrových komisích MK ČR pro oblast menšinové kultury a šíření informací v jazycích národnostních menšin a MŠMT ČR. Své zastoupení má také v Komisích pro národnostní menšiny na Magistrátech měst Praha, Brno, Karviná a obecních úřadech obcí Rudná pod Pradědem, Jiříkov, Stará Ves, Hradec - Nová Ves.

1.10 Současná slovenská občanská sdružení a společnosti bez právní subjektivity

V 90. letech 20. st. vzniklo kolem jedenácti slovenských občanských sdružení. Ne všechna vykazují pravidelnou činnost, některá z nich, i když jsou nadále uváděna jako existující, pravděpodobně už žádnou

3 Zpracováno na základě informací aktivního člena SI, <http://www.slovakemb.cz>.

ani nevyvíjí (např. Demokratická aliancia Slovákov). Nám se povedlo oslovit a zkontaktovat většinu z těch, která jsou aktivní. Na následujících stránkách je uveden stručný popis jejich vzniku, struktury, charakteristiky členské základny a zaměření a vyvíjení jejich činnosti.

Detvan⁴

Spolek Detvan (SD) je občanským sdružením založeným v r. 1994, kdy došlo k jeho odloučení od sdružení Obec Slovákov v ČR. Působí především v Praze, kde rovněž sídlí. Členy spolku jsou především studenti pražských vysokých škol, aktivní se účastní i mimopražští studenti. Některé aktivity svými důsledky vlastně zasahují všechny slovenské studenty v České republice. V čele SD stojí předsednictvo, které veřejně reprezentuje zájmy spolku a schází se jednou měsíčně. Zřízena je i tříčlenná dozorcí rada. Nejvyšším orgánem je sněm, na kterém se volí předsednictvo. Schází se každé tři roky. Jedinou podmínkou členství v SD je status studenta na území ČR. Čestné členství může být přiděleno těm, co už dostudovali, když se činností spolku i nadále aktivně účastní. Členská základna je pohyblivá, počet členů v sdružení aktivních je asi 50, celkový počet několik set - v posledních letech je zájem o členství, i když se počet slovenských studentů v ČR zvýšil, mnohem menší. Placení příspěvků není zavedeno, členství vzniká podáním přihlášky, zaniká dostudováním, resp. opuštěním území ČR. Oslovování potenciálních členů probíhá skrz osobní kontakty, vylepováním informačních plakátů nebo přes webovou stránku (v současnosti nefunkční). Komunikaci mezi členy zabezpečuje internet a osobní kontakty. Co se týče účasti členů SD v dalších sdruženích zaměřených na slovenskou menšinu, významnější je účast ve folklorním souboru Limbora.

SD navazuje na tradici významných Slováků, kteří kdysi v Praze působili v původním spolku Detvan, založeném na konci 19. století, svými aktivitami se snaží udržovat a prohlubovat česko-slovenskou vzájemnost. Pořádá kulturní, společenské (výlety, česko-slovenské diskotéky, besedy atd.) a sportovní akce, poskytuje informační, poradenskou a právní pomoc slovenským studentům VŠ, u představitelů české a slovenské státní moci lobuje za zlepšení jejich situace (neplacení školného, problémy s přidělováním kolejí). Je členem Mezinárodního studentského klubu. Se souborem Limbora organizuje festival „Praha - srdce národů“, podílí se i na dalších společných akcích. Prostředky na jejich přípravu čerpá z grantů MK, MŠMT, Magistrátu hl. m. Prahy, ze sponzorských darů studentů a jejich rodičů. Členové sdružení občasné publikují ve studentské příloze časopisu Listy.

Evangelická církev augsburského vyznání v ČR, Slovenský zbor⁵

Slovenský zbor v Praze (SZ) byl založen v r. 1947, samostatným subjektem ECAV v ČR je od r. 1993. Užívá kostel sv. Michala v Jirchářích. Působnost SZ je omezena téměř výlučně na Prahu, v blízké době chce zahájit činnost SZ v Brně. Počátkem r. 2005 bylo založeno občanské sdružení Kollárova spoločnosť (KS). SZ má v Praze asi 4000 členů, z toho asi 300 je stálých členů (občané ČR hlásící se k slovenské menšině), ostatní jsou věřící, kteří jsou v Praze jen na určitou dobu. Představují všechny sociální i věkové vrstvy (bohoslužeb vedených ve slovenštině se účastní téměř výlučně slovenští mluvčí, pro české existuje Český

4 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: U Demartinky 561/1, Praha 5.

5 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: V Jirchářích 14/152, Praha 1, <http://www.ecav.cz/slovenskyzbor>

sbor). Informace o působení SZ v Praze se věřící na Slovensku dozvídají prostřednictvím časopisu slovenské evangelické církve *Evanjelický posol*. KS má zatím jenom 15 členů, všichni (kromě tajemníka - duchovního SZ) jsou laiky.

SZ je církevní organizací s vlastním posláním. KS bylo příslušníky SZ založeno i z důvodu možnosti žádat o udělení grantů. KS se odvolává na odkaz J. Kollára. Aktivity pořádané církví zasahují všechny věkové kategorie (dětské besídky, biblické hodiny, výuka náboženství, přednášky). Bohoslužby se konají dvakrát týdně. Jednou v roce pořádá SZ s katolickými knězi ekumenickou bohoslužbu. V Praze působí dva katoličtí faráři ze Slovenska, pracují však pro „českou“ církev a v češtině. Každou neděli se však koná v kostele u Voršilek slovenská bohoslužba. Pro zájemce z řad Slováků pořádají i vlastní akce. Aktivitami KS má být informační, publikační, vzdělávací činnost, pravidelně se má organizovat vzpomínková slavnost u hrobu J. Kollára. SZ je v kontaktu se slovenskými spolky v Praze, je přizýván na jejich akce, některé pak organizují společně (plán o zřízení slovenské mateřské školy, pašijové hry, zájezd mezi krajany na Dolní zem atd.). SZ měl zastoupení na FOSA. Aktivity SZ jsou financovány sborem, který je příspěvkovou organizací placenou státem, dále pak dary a milodary.

Folklorní sdružení Púčík⁶

Sdružení (dále FSP) bylo založeno v r. 1993, založili ho rodiče, jejichž ratolesti účinkovaly v Dětském folklorním souboru Púčík (DFS Púčík) založeném v roce 1991. Kromě DFS existuje i FS Púčík pro mládež a dospělé. Dle slov jeho aktivisty bylo FSP založeno kvůli možnosti žádat o granty. Vedení FSP tvoří 5-členná Správní rada v čele s předsedou. Ten je současně také místopředsedou Obce Slováků v ČR a členem Výboru Obce Slováků v Brně. Ve FSP je asi 60 členů, jsou to rodiče účinkujících dětí a členové FS Púčík. Členství souvisí s jejich působením v souborech. V DFS Púčík jsou děti z Brna a okolí, má kolem 35 členů a 7 muzikantů. Ve FS Púčík jsou zejména studenti brněnských škol ve věku 14-25 let. Rodiče ve FSP se hlásí jak k moravské, resp. české národnosti (smíšená manželství), tak ke slovenské. Účast ve FSP je podmíněna placením příspěvků. Do souboru se mohou přihlásit i lidé bez dřívějších zkušeností s prezentací folklóru.

FSP se hlásí k slovenské menšině žijící v České republice a pořádá aktivity spojené s uchováváním a rozvíjením slovenských lidových tradic. Soubory mají taneční, pěveckou a hudební sekci, v programu mají téměř výlučně slovenský repertoár. Užívají pronajatých prostor. Sdružení organizuje několik folklorních festivalů zaměřených na prezentaci slovenského folklóru („Jánošíkov dukát“) nebo také folklóru dalších menšin žijících v ČR („Žijeme v jednom městě“, „Návraty ke kořenům“, „Slavnosti chleba“), které organizuje především ve spolupráci s Magistrátem města Brna a Jihomoravským krajem (jejichž představitelé velmi podporují aktivity menšin). FSP úzce spolupracuje s Obcí Slováků, jejími regionálními pobočkami, se sdruženími dalších menšin v Brně, resp. na Moravě. Rozvíjí spolupráci se slovenskými institucemi jako například Národní osvětové centrum, Matica slovenská, Dom zahraničních Slováků, Generálny sekretariát pre zahraničných Slovákov. Finanční zdroje na aktivity získává sdružení z členských příspěvků a také díky dotační politice z ČR i SR a sponzorským darům.

6 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Chodská 19, Brno, <http://www.pucik.cz>

Historická skupina priamych účastníkov Slovenskeho národného povstania⁷

Historická skupina (HS) není právním subjektem, je součástí Českého svazu bojovníků za svobodu (ČSBS). Byla založena v r. 1991. Zakládající skupinu tvořilo pět lidí, a tato skupina na základě studia archivních a vojenských materiálů mapovala a podchycovala na území ČR osoby, které se povstání účastnily. K tomuto kroku údajně přispěla iniciativa vlády SR vyznamenat účastníky Slovenského národního povstání (SNP) pamětními medailemi. HS má své členy po celém území ČR, jsou organizováni ve všech samosprávních stupních. V čele HS stojí předseda a výbor (15-18 členů). Původně měla HS asi 1400 členů, dnes je jich kolem 800 a jejich počet se dále snižuje. Šlo o bývalé partyzány a účastníky I. a II. odboje, slovenské i české národnosti. Většinou se jedná o příslušníky ČS armády, kterým byl po II. světové válce přidělen výkon služby v českých zemích (zejména v příhraničních oblastech a Praze). Členové platí příspěvky vypočítané dle výše jejich příjmu. Komunikaci mezi nimi zabezpečují republiková shromáždění a časopis ČSBS (*Osvobození*) a Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (*Bojovník*). V těchto časopisech členové HS také publikují.

Cílem HS je podporovat a rozvíjet česko-slovenské vztahy, zachovávat odkaz SNP pro mladší generace, zabezpečovat nároky členů v oblasti sociálně-právní a zdravotnické. HS vydává vyhlášení k společenským událostem souvisejícím s jejich programem, účastní se besed ve školách. Každoročně se na Ministerstvu obrany ČR koná slavnostní shromáždění při výročí SNP. Jejich účast na akcích pořádaných slovenskými sdruženími bývá běžná. HS měla zastoupení i ve FOSA. S financemi HS přímo neoperuje, příspěvky členů jdou na Ústřední výbor ČSBS, který zajišťuje HS prostory na pořádání zasedání, organizuje shromáždění, zabezpečuje zaslání korespondence.

Klub slovenskej kultúry⁸

Jako občanské sdružení získal Klub slovenskej kultúry (KSK) právní subjektivitu v r. 1990. Byl pokračovatelem stejnojmenného klubu, který vznikl koncem sedmdesátých let minulého století. Aktivity v tomto klubu zastřešoval Dom slovenskej kultúry. Řídícím orgánem KSK je Rada, nejvyšším pak Valné shromáždění, které zasedá každé dva roky. Činnost naplňují tzv. zájmové sekce (např. rétoricko-dramatická, seniorská, folklorní, studentská, výtvarná). KSK sídlí v Praze, jednotliví členové jsou v celé ČR. KSK eviduje asi 2700 členů, aktivních je jich mnohem méně. Je zavedeno placení členských poplatků. Dle informací od aktivistů se sdružení skládá z představitelů slovenského i českého kulturního, společenského a vědeckého života; vyšší podíl v zastoupení mají zástupci prostřední a starší generace, mezi mladými se najde i několik slovenských studentů studujících na českých školách. I nadále dochází k rozrůstání členské základny, potenciální členové jsou oslovováni skrz distribuci tiskovin KSK a pořádané akce. Současné členství v jiných slovenských sdruženích je běžné, málo obvyklá prý bývá aktivní účast člena KSK v těchto spolcích.

Cílem KSK je propagace a zpřístupnění kultury a umění ze SR a rozvoj aktivit menšiny v ČR v těchto rámcích. Co se týče přípravy programu činností v rámci KSK, iniciativy vycházejí z jednotlivých sekcí KSK. Těmito aktivitami jsou společensko-kulturní akce, pořádání výstav, vzdělávací, sportovně-vlastivě-

7 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Teplická 268, Praha 9, <http://www.zasvobodu.cz>, <http://www.szpb.sk>

8 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Lipanská 4, Praha 3.

né kurzy a kurzy pro děti a mládež. Běžná bývá pořadatelská spolupráce s dalšími sdruženími. Od r. 1997 při KSK pracuje Dokumentační středisko slovenské národnostní menšiny v ČR, které shromažďuje a archivuje příslušné dokumenty a následně je formou putovní výstavy prezentuje. Významná je publikační činnost - vydávání měsíčníku *Listy* a knižních publikací. Časopis je distribuován na pořádaných akcích, knižní publikace jsou neprodejně. Prostředky získává KSK z členských příspěvků a obdobných grantových zdrojů jako ostatní sdružení.

Obec Slovákov v České republice⁹

Obec Slovákov (OS) je občanským sdružením registrovaným v r. 1992, je asociací několika regionálních Obcí Slovákov (ROS), z nichž každá má vlastní právní subjektivitu. ROS je na území ČR celkem 12, a to v těchto městech: Praha, Karlovy Vary, Sokolov, Kladno, Tábor, Karviná, Brno, Plzeň, Kroměříž, Stříbro, Třinec, Teplice. Orgány OS jsou sněm, Republiková rada, Výkonná rada s předsednictvem, Republiková revizní komise, odborná komise. Základní organizační jednotkou OS je ROS, která svou činnost realizuje podle místních podmínek a zájmu členů. Orgány ROS jsou výbor s předsednictvem a revizní komise. Vznik ROS bývá iniciován zájmem místních Slováků stát se členy OS. Samotná OS neviduje členy všech ROS. Kromě dodržování stanov OS nemají ROS jinou podmínku příslušnosti k OS, jsou značně samostatné. Celkový počet členů OS v ČR je asi 1500, i když aktivních členů je méně. Dochází sice k rozšiřování členské základny, aktivit se však účastní zejména zástupci střední a starší generace, činnosti většinou příliš neoslovují mladší generace.

Cílem OS je pěstování slovenského jazyka, kultury, organizování aktivit různého zaměření směrem ke kulturní a občanské emancipaci slovenské menšiny a podpory rozvoje česko-slovenské vzájemnosti. Vytváření konkrétního programu je na jednotlivých ROS. OS může organizovat vlastní akce pořádané v Praze (např. *Cena Mateja Hrebendu*), účastnit se organizace akcí s jinými sdruženími, nebo organizuje program, který pak prezentuje v ROS (např. *Kluby Koreňov*). OS žádá o granty pro celou obec. OS vykazuje i publikační činnost, vydává knižní publikace a měsíčník *Korene*. Se žádostmi o granty se OS obrací k obdobným českým a slovenským institucím jako jiná menšinová občanská sdružení. OS je členem Federalistické unie evropských národností, Svetového združenia Slovákov v zahraničí, Asociace národnostních sdružení ČR. Má zastoupení ve Slovenském fóru a v zahraniční radě *Matice slovenskej*. Člen OS byl zástupcem ve Výboru Rady vlády pro národnostní menšiny pro spolupráci s orgány samosprávy.

Obec Slovákov v Brně (OSB)¹⁰

Obec Slovákov v Brně byla registrována v r. 1993. Důvodů, proč OSB nevznikla jako zcela samostatné sdružení, může být několik: ulehčení při výkonu administrativy, možnost centrální organizace žádat o výhodnější granty, výraznější prezentace OS směrem navenek, rozšířený přístup ke kontaktům atd. Vlastní právní subjektivita zaručuje lepší pozici v regionu a tedy i přístup ke zdrojům samosprávy. V Brně nepůsobí kromě FS Púčík jiné sdružení zaměřené na slovenskou menšinu. Registrovaných je asi

9 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Bronzová 2024, Praha 5, <http://www.slovaci.cz>

10 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Křenova 67, Brno.

200 členů, aktivní je polovina z nich. Roční přírůstek je asi 30 členů. V oslovování sehrávají významnou roli osobní kontakty a to, že se o činnosti OSB potenciální členové někde dozvědí. Podmínkou je dodržování stanov a placení příspěvků. Převážně jde o obyvatele města Brna, z okolí pochází asi 20 členů. Hlásí se k slovenské národnosti (přestěhovali se sem, mají kořeny na Slovensku) i české (blízký vztah ke Slovensku). Věkové zastoupení - zejména střední a starší generace. OSB má k dispozici klubovnu a malou knihovnu.

Obec Slovákov v Prahe (OSP)¹¹

Založena byla v r. 1993. OSP má kolem 130 členů, především z Prahy, i několik členů ze Slovenska. Členové jsou státní nebo národnostní příslušností jak Slováci, tak Češi, zejména zástupci střední sociální vrstvy, ve věku nad 40 let. Ke generačnímu předávání činnosti v OSP nedochází. O činnosti OSP je možné se dozvědět osobními kontakty (k navazování nových známostí často dochází na církevní půdě při účasti na bohoslužbách). Účast v jiných spolcích je možná, účast na jimi organizovaných aktivitách je běžná.

OSP i OSB uveřejňují program svých aktivit na internetu. Pořádaných akcí se může zúčastnit kdokoli, i nečlenové sdružení. Aktivity se zaměřují na uspokojení potřeb členů sdružení, v první řadě pojitkem akcí bývá vzájemné setkávání členů a společné trávení volného času. Charakter těchto činností je různý - společenský, kulturní, sportovní (turnaje, turistika), vzdělávací (počítačový kurz pro seniory v OSB). Spolupracují při organizování akcí s jinými spolky (Púčik, ECAV). Čerpání zdrojů z grantů pravděpodobně závisí na možnostech jednotlivých ROS, např. OSB si pochvaluje vstřícnost městských a krajských úřadů (členka Výboru OSB také zastupuje slovenskou menšinu na brněnském magistrátu).

Slovenské folklórne združenie Limbora¹²

Jako občanské sdružení byla Limbora (dále SFZL) zaregistrována v r. 1993. Od r. 1986 až do této doby byl zřizovatelem souboru Dom slovenskej kultúry, soubor navázal na činnost folklorní skupiny, která vznikla v r. 1951 při VŠ ekonomické v Praze. Dnes SFZL zřizuje tyto folklorní soubory: Limbora, Limborka (od r. 1992) a Malá Limborka. SFZL se kromě vedení souborů stará o administrativu a shánění dotací. Aktivní činnost se soustřeďuje na Prahu. Počet v sdružení aktivních členů je asi 600. Nejedná se jenom o členy souborů, ale také o příznivce slovenského folklóru, resp. zaměření sdružení. V jednotlivých souborech stabilně účinkuje: v Malej Limborke (děti do 10 let) 65, v Limborke (10-15 let) 35 dětí, v Limbore 45 účinkujících. Děti obvykle postupují do dalšího limborského souboru odpovídajícího jejich věku a podobně rodiče, kteří účinkovali v některém z nich, posílají do nich i své ratolesti. Ve většině případů se jedná o občany ČR, nebo o lidi s dvojitým občanstvím, nebo jenom se slovenským (studenti). O účinkování v souborech mají zájem nejen ti, kteří se hlásí k slovenské menšině, ale také Češi, kteří chtějí pro svoje děti zachovat kontakt se slovenským prostředím.

Cílem SFZL je uchování a rozvíjení různých forem tradičního slovenského lidového umění a jejich prezentace v ČR a zahraničí. V programu má především slovenský repertoár, metodicky předvádí i tance z jiných kulturních prostředí. Soubory mají taneční, pěveckou a hudební složku. SFZL vyvíjí činnost

11 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Bronzová 2024, Praha 5.

12 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Gorazdova 3, Praha 2, <http://www.limbora.cz>.

Další zdroj: Miňo, Miňová (2002).

i v oblasti vzdělávacích programů (kluby slovenštiny a prázdninové kurzy na Slovensku pro děti, semináře a taneční dílny v rámci festivalů, prezentace slovenských tradic v soutěžích, pravidelných cyklech). Patří k organizátorům několika pravidelných folklorních akcí organizovaných s jinými slovenskými spolky („Vianoce s Limborou“, Slovenský ples) nebo spolky dalších menšin („Praha - srdce národů“, „Folklór bez hranic“). Prostředky získává z členských příspěvků a čerpáním grantů z českých státních a městských institucí (magistrát a městské části), i ze slovenských. Předsedkyně je současně členkou Komise pro národnostní menšiny na Magistrátu hl. m. Prahy.

Slovensko-český klub¹³

Občanské sdružení SČK bylo založeno v r. 1996. Hlavní sídlo má v Praze, regionální struktury - Kluby Slovenských dotykov (bez vlastní právní subjektivity a vykonávání samostatných akcí) v Českých Budějovicích, Brně, Kroměříži (zde je Spoločnosť priateľov Slovenska). SČK založilo několik členů redakce *Koreňou* (OS), kteří nesouhlasili s otevřenými sympatiemi OS k tehdejšímu politickému vedení SR (vláda V. Mečiara). SČK „sa deklaruje ako výberová organizácia aktívnych členov, ktorí sa podieľajú na rozvoji česko-slovenských vzťahov a slovenského života v Čechách“ (Vokušová 2005), s počtem členů 400 v centrálním KSK a dalších asi 200 členů *Klubov dotykov* v regionech. SČK vyvíjí aktivity kulturní (cyklus festivalů „Dni slovenskej kultúry v ČR“, klubové večery, výstavy, spolu provozuje Česko-slovenskou scénu), odborné (semináře a konference), legislativní (při tvorbě norem souvisejících s dvojitým občanstvím, zdravotním pojištěním občanů SR v ČR, přípravou zákona o národnostních menšinách v ČR), publicistická - měsíčník *Slovenské dotyky* s literární přílohou vychází od r. 1996 s nákladem 8000 kusů. SČK spolupracuje se Slovenským literárnym klubom v ČR na vydávání literární revue - čtvrtletníku *Zrkadlenie - Zrcadlení* a také vydává knižní publikace. Provozuje internetový deník *Český a slovenský svět - Český a slovenský svet* (od r. 2001 <http://www.svet.czsk.net>). Předsedkyně SČK je současně také tajemnicí Svetového združenia Slovákov v zahraničí.

V souvislosti s SČK se zmiňuje i Česko-slovenská scéna (ČSS) a Slovenský literárny klub v ČR (SLK) - obě jsou sdruženími se samostatnou právní subjektivitou. V případě ČSS se jedná o divadelní (uvádění společných představení českých a slovenských divadelníků v Café TEATRu Černá labuť), v případě SLK o literární (revue *Zrkadlenie - Zrcadlení*) projekt.

Spolok Milana Rastislava Štefánika¹⁴

Spolok MRŠ je bez právní subjektivity. Neoficiálně existoval už před r. 1989, a to v rámci KSK, resp. Domu slovenskej kultúry. V r. 1992 pak byl ustanoven Klub Spoločnosti MRŠ se sídlem v Brezové pod Bradlom, následně pak Nadácia MRŠ, jejímž cílem bylo získání finančních prostředků na odhalení sochy MRŠ na pražském Petříně. Před pěti lety se Nadácia přetransformovala v Spolok. Spolek je výběrovou společností, počet členů je asi 50. Mohou být současně členy dalších spolků.

Záměr založení a charakter činností se soustřeďuje kolem osoby M. R. Štefánika. Pořádá akce při příležitostech významných událostí jeho života. Jeho členové publikují články o postavě MRŠ a jeho odká-

13 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Salmovská 11, 120 00 Praha 2, <http://www.czsk.net>. Další zdroj: Mitterpachová (2004).

14 Zpracováno na základě informací získaných od člena sdružení. Kontakt: Talichova 2038, Praha 6.

zu a historickém odkazu v krajaňských časopisech, pořádají veřejné přednášky a zúčastňují se akcí pořádaných jinými slovenskými sdruženími. Spolok MRŠ nedisponuje administrativou. Spolupracuje např. s obdobnou společností v Paříži.

Zváz Slovákov v Českej republike¹⁵

ZS je občanským sdružením, zaregistrovaným v r. 1993. Jestli byla v počátcích vybudována struktura vedení a organizace spolku, dnes je značně „volná“. Počet členů ZS je asi 600, kromě Prahy je počtem nejvýznamnější pobočka v Chebu (asi 50 členů), jinak zástupce ZS najdeme na celém území ČR, i na Slovensku - národností Češi i Slováci, všech věkových kategorií. Členy byli či jsou „staroslováci“ (usídlení v českých zemích už za první ČSR), bývalí disidenti v komunistickém režimu, nebo pozdější emigranti a „slušní ľudia“, kteří sympatizují s ideami, na kterých ZS staví. Členství není podmíněno placením příspěvků, jsou dobrovolné. Komunikace mezi členy probíhá zejména přes osobní kontakty.

ZS je sdružením Slováků trvale žijících v českých zemích. Navazuje na duchovní odkaz spisovatele Dominika Tatarky, staví na odkazu slovenských disidentů, věnuje se analýzám česko-slovenských vztahů z historické perspektivy i v současnosti. Organizuje (v minulosti organizoval) vědeckou konferenci, prezentaci spisovatele Kadlečíka, výstavy. Kdokoli ze sdružení má možnost pod hlavičkou ZS organizovat akce nebo publikovat ve vydávané revue. Významná je publikační činnost - ke sdružení patří vydavatelství Danubius, které kromě jiných knižních publikací vydává zmíněnou revue *Slovenské rozhľady*. ZS ústy svého předsedy nespolupracuje ani nesympatizuje s žádným jiným slovenským spolkem kromě Spolku priateľov slovenského divadla L. Feldeka (kontakt s tímto spolkem - občanským sdružením se nám nepovedlo navázat).

1.11 Shrnutí aktivit slovenských organizací

Většina výše uvedených menšinových organizací jsou sdružení s právní subjektivitou. Tento status jim zaručuje značnou samostatnost a především možnost čerpat zdroje z grantových projektů. To bylo u některých jednou z příčin přetransformování z původní v tuto formu existence - jde o sdružení provozující folklorní soubory (Púčik, Limbora). V trochu jiné pozici je Slovenský zbor, který jakožto církevní instituce ze své povahy nemůže grantových zdrojů užívat, a tak našel řešení v založení sdružení Kollárova spoločnosť, které svým směřováním jen doplňuje poslání Evangelické církve augsburského vyznání v ČR. Zvláštním příkladem je o. s. Obec Slovákov v ČR, která je odpovědná za vykazování činnosti jenom „centrální“ Obce, a současně se může prostřednictvím regionálních Obcí pochlubit působností na území celé ČR. Výhodou pro jednotlivé regionální Obce Slovákov může být zastřešení pod významnou hlavičkou, a stejně tak možnost čerpání příspěvků z „centra“ (především u ROS, které si nedokáže zabezpečit na svou činnost prostředky z obvyklých zdrojů), a současně vlastní právní autonomie zaručuje možnost žádat o dotaci místní zdroje. Ostatní občanská sdružení vykazují činnost odpovídající výši dotací, resp. naopak disponují takovými prostředky, jaké jim byly na základě projektů poskytnuty. Další organizace bez právní subjektivity (Historická skupina, Spolok MRŠ) jsou specifického zaměření, jedna z nich je součástí vyššího subjektu na celostátní úrovni, druhá je přísně výběrová.

15 Zpracováno na základě informací aktivistů sdružení. Kontakt: Štěpáňská 1, Praha 1. Další zdroj: (Mlynárik 2004).

Většina organizací byla založena v první polovině 90. let. Některé vzešly z původního Klubu slovenskej kultúry (Spolok MRŠ, Limbora, KSK), další vznikly samostatně - z nich pak postupem času mohlo docházet k odštěpení dalších spolků od mateřské organizace (Detvan, Slovensko-český klub od Obce Slovákov), a to z důvodů zúžení zaměření existence nebo odlišného politického smýšlení. V případě SČK došlo k založení dalších dvou, se SČK úzce svázaných, sdružení (Česko-slovenská scéna, Slovenský literárny klub v ČR) s vlastním zaměřením.

Působnost spolků se v největší míře soustřeďuje na Prahu, kde většina z nich sídlí. Početnější z nich mají v regionech vytvořené pobočky, které vyvíjejí aktivity speciálně pro potřeby svých členů v konkrétních lokalitách (ROS, pobočky SČK bez právní subjektivity nevyvíjí vlastní činnost), nebo jednotlivé spolupracovníky (KSK, Zváz Slovákov a další).

Struktura sdružení i podmínky členství v nich, stejně jako charakter vyvíjených činností a zaměření se vážou na přijaté stanovy. Členství není přísně vázáno na deklarování se jednotlivců k příslušnosti k slovenské národnosti, naopak, v mnohých organizacích je podíl těch hlásících se k české národnosti častý a běžný. Společné pro mnohé z menšinových organizací je nejčastější zastoupení lidí ve střední a starší věkové generaci - téměř všichni informátoři ve shodě vypovídali o nezájmu mladé generace účastnit se spolkové činnosti nebo vůbec, organizovat se. Jiným případem asi budou společnosti s úzkým zaměřením na prezentaci různých forem umění (divadlo, literatura, folklór), kde je běžné působení mladých lidí (dětí, studentů, profesionálních umělců). Obdobně velikost členské základny nevyovídá o skutečné aktivní účasti na činnosti spolků, i když k jejímu rozrůstání dochází i nadále. Oslovování potenciálních členů probíhá skrz osobní kontakty, nebo se příští členové dozvědí o fungování slovenských menšinových spolků na jejich akcích. Účast ve více spolcích je také častá, předpokládáme, že vícečetné členství se bude týkat těch spolků, které úzce spolupracují, nebo z jejichž řad členové původně vzešli. Zajímavým postřehem několika informátorů ohledně výhod spolkové účasti je navazování nových kontaktů všeho druhu, čímž dochází k rozšíření osobní sítě sociálních kontaktů, které pak jsou využívány i v běžném každodenním životě.

Ideové směřování společností má společné rysy (uchovávaní a prohlubování česko-slovenských vztahů, emancipace slovenské menšiny), i vlastní specifické, odlišující jednotlivé spolky od sebe. Z těchto specifik pak vyplývá i celkový charakter vyvíjených činností a kladení většího důrazu na některé formy aktivit.

Sdružení operují s několika zdroji financí: členské příspěvky, dary, sponzorské dary a zejména čerpání zdrojů z dotační politiky ČR, ale také slovenských institucí. Z českých jde o dotace poskytované Ministerstvem kultury ČR (spolková činnost v rámci projektů, podpora menšinového tisku) a Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (podpora vzdělávání v jazyce menšiny, multikulturní výchova), samosprávnými institucemi (na úrovni krajů a měst či městských částí). Ze slovenských institucí jsou to zejména MK SR, Generálny sekretariát pre zahraničných Slovákov, Dom zahraničných Slovákov.

Všechna sdružení a spolky jsou o svých činnostech informovány. Aktivní představitelé se vzájemně znají, na připravované aktivity se zvou. Spolky s podobným zaměřením nebo přátelskými vztahy společně organizují pravidelné akce (např. spolupráce FS Púčik, OS, OSB, OSP - „Jánošíkov dukát“, Limbora, Detvan, KSK - „Praha - srdce národov“ atd.). Každoročně se konají, nebo se konaly, i akce, na jejichž pořádání se účastnili zástupci všech spolků a sdružení a jejichž spolupráce se koordinovala skrz FOSA („Slovenský

ples“, „Výletná loď po Vltave pri výročí SNP“). Jejich společné organizování se díky rostoucím neshodám ve vzájemné komunikaci nebo vnitřním problémům spolků ztížilo, nebo celkem zaniklo („Výletná loď“).

Nejčastěji vypověděným důvodem neshod bývá okatá, nebo informátorům známá snaha představitelů některých spolků „udržovat se co nejlépe zdrojům“ (rozuměj získání co nejvyšších dotací pro svou činnost), z kterých je možné pokrýt nejenom vlastní vykazovanou činnost sdružení. Některým, zejména představitelům menších sdružení, není po vůli ani nedeklarovaný zájem jiných sdružení o původně navrhovanou rotaci zástupců slovenské menšiny v Radě vlády pro národnostní menšiny. K neshodám spíše osobního rázu, což se může projevit i v obdobném vztahu ke sdružení, patří i vytýkání politické minulosti některých jejich zástupců. Se spíše diplomatickými názory na tyto neshody jsme se setkali u zástupců mladší generace (Detvan, ECAV), kteří chválili působení většiny slovenských spolků a zasahování do oněch osobních konfliktů spíše odmítali a považovali za rozumné je překlénout a úžeji spolupracovat.

Vzhledem ke specifikům složení migrantů v ČR, ve kterém převažují tzv. pendleři, kteří nemají zájem o krajanské aktivity, bude zajímavé především sledovat další vývoj slovenské spolkové činnosti směřované na mladší generaci. Ta zahrnuje druhou a třetí generaci příslušníků slovenské menšiny, ale i studenty přechodně pobývajících v ČR. Jak ukázala naše studie, je v této komunitě patrný malý zájem mladých lidí účastnit se spolkové činnosti založené na principu hlášení se k slovenské národnosti nebo slovenským kořenům. Důležitější roli v jejich zařazení zřejmě budou sehrávat, resp. sehrávají, nabídky speciálních programů určitého zaměření (např. kultura nebo náboženská víra).

Právě v prostředí krajanských sdružení vzhledem k společné historii Slováků a Čechů můžeme sledovat dichotomii propojování slovenské a české kultury na straně jedné, a udržování „slovenskosti“ na straně druhé. Je to patrné zejména ve folklórních sdruženích. Kvalitativní analýzy interview s představiteli menšin ukázaly, že společnou platformou pro fungování slovenských krajanských sdružení není paradoxně etnicita, a to i navzdory menšinové politice ČR a jejímu směřování k jednotné identitě komunitních organizací.

2. Ukrajinská menšina a migranti v ČR

Yana Leontiyeva
Sociologický ústav AV ČR

Cílem tohoto příspěvku je zmapování stavu ukrajinské komunity v ČR, stručný popis historického vývoje působení ukrajinské menšiny v ČR a studium současného komunitního života Ukrajinců na základě relevantních odborných studií, textové obsahové analýzy menšinového tisku a kvalitativního výzkumu strategií menšinových organizací, který byl proveden na základě řízených interview s vybranými zástupci občanských sdružení.

2.1 Stručný historický exkurz ukrajinské migrace

Ukrajinská migrace do Česka má svou poměrně dlouhou historii. Podle ukrajinistů Zilynského a Kočíka (Zilynskij, Kočík 2001) lze stopy občanské přítomnosti Ukrajinců v Čechách a na Moravě zřetelně zachytit už v 16. a 17. století, kdy začínali přicházet jednotliví studenti nebo žoldáci. Intenzivnější migrace mezi Ukrajinou a českými zeměmi se odehrávala po připojení části Haliče a Bukoviny k habsburskému soustátí. V této době pobývalo na českém území množství ukrajinských vojáků, důstojníků a v neposlední řadě také sezónních dělníků, kteří v té době pravděpodobně ještě neměli vyhraněné povědomí o své národní příslušnosti (Zilynskij, Kočík 2001).

Koncem 19. století do Prahy a jiných větších měst českých zemí začala přicházet haličská inteligence a vysokoškoláci, kteří opouštěli mateřskou zemi z politických důvodů a také přicházeli studovat na české vysoké školy. Ukrajinští vysokoškoláci přicházeli na vysokou školu báňskou v Příbrami a také na českou univerzitu v Praze. V akademickém roce 1902-1903 se ukrajinský profesor I. Horbačevskij stal dokonce rektorem pražské univerzity (Zilynskij 1995).

Ukrajinská emigrační komunita v první polovině minulého století byla velice aktivní, její činnosti na českém území byly zaměřeny nejen na udržení a rozvoj ukrajinské kultury, ale také na podporu tehdejší snahy ukrajinského státu o politickou nezávislost. Vydávaly se knihy, učebnice, slovníky a příručky, bylo provozováno ukrajinské divadlo, ukrajinská univerzita, vyšší pedagogický institut, umělecká akademie, gymnázia a internát pro děti předškolního věku. Působily zde rovněž desítky ukrajinských spolků nejrůznějších zaměření. Avšak německá, a zvláště potom sovětská okupace způsobily zánik ukrajinských spolků a rozvoj ukrajinské kultury v ČR se zastavil až do roku 1989. V důsledku zákazu působení ukrajinských organizací byla většina ukrajinských imigrantů ze starších vln asimilována do majoritní společnosti (Zilynskij, Kočík 2001; Zilynskij 2002).

Po pádu železné opony se otevřely nejen západní, ale i východní hranice a Československo se stalo poměrně atraktivní zemí pro imigranty, především z bývalého Sovětského svazu. Převládající špatná eko-

nomická situace Ukrajiny, geografická blízkost a poměrně malé jazykové i kulturní bariéry jsou hlavními příčinami toho, že v současné době Ukrajinci reprezentují nejpočetnější skupinu ekonomických migrantů v ČR, přičemž dočasná pracovní migrace Ukrajinců směřujících do České republiky již několik let postupně začíná mít charakter trvalé imigrace.

2.2 Současná ukrajinská migrace v číslech

Opomineme-li Slováky, představují Ukrajinci v ČR nejpočetnější migrační komunitu. Oficiální statistiky ukazují, že počet Ukrajinců oprávněných k přechodnému a trvalému pobytu v ČR každým rokem výrazně stoupá. Výjimkou z této rostoucí tendence byl pouze rok 2000, kdy vstoupil v platnost zákon o zavedení víz pro překročení českých hranic pro příslušníky tohoto státu. Nicméně, tato regulace nepřilíš silně ovlivnila příliv ukrajinských migrantů. Podle statistik Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ministerstva vnitra ČR ke konci června roku 2006 pobývalo na území ČR celkem okolo 296 tisíc cizinců, kteří vlastnili povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu. O něco více než 30 % (93 466) těchto osob mělo ukrajinskou státní příslušnost. Ukrajinci žijí v ČR převážně na základě povolení k přechodnému pobytu. Povolení k trvalému pobytu, které je spojeno s automatickým povolením k zaměstnání, se v současné době podařilo získat o něco více než pětině všech legálně dlouhodobě pobývajících Ukrajinců v ČR (Cizinci v České republice 2006).

Při posuzování počtu Ukrajinců v současné době pobývajících na českém území nelze opomenout ani etnické Ukrajince, kteří již získali české občanství. Poslední sčítání lidu podchytilo 22 112 osob, které se hlásí k ukrajinské národnosti. Ale pouze 5385 osob mělo podle vlastních výpovědí české občanství, 166 nahlásilo, že mají dvojí občanství, a ostatní měly občanství převážně mateřské země (Národnostní složení obyvatelstva 2003).

Výše zmíněné oficiální statistiky vůbec nereprezentují rozsáhlou nelegální pracovní migraci. Podle neformálních odborných odhadů počet ilegálních migrantů na území ČR je minimálně stejný jako počet legálně zaregistrovaných (viz například Drbohlav 1997; Šulha 2002; Horáková, Polívka, Pfeifer 2001). Neregulérnost ukrajinské migrace do ČR spočívá většinou v nelegálním zaměstnání nebo nelegálním pobytu na českém území po ukončení platnosti víza. Podle statistik Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Ukrajinci tvoří pouze zlomek migrantů nelegálně překračujících českou státní hranici. Nicméně, při kontrolních bezpečnostních akcích cizinecké policie a při pohraničních kontrolách při výjezdu z ČR jsou nejčastěji odhaleni jako ti, kdo porušili pobytový režim. V souvislosti s nelegální migrací v ČR se poslední dobou hovoří o možných regularizačních opatřeních a také o nutnosti zjednodušení procedury zaměstnávání cizinců a zavedení více represivních opatření vůči prostředníkům a zaměstnavatelům najímajícím cizince bez příslušných povolení.

2.3 Charakteristické rysy novodobé ukrajinské migrace

Jak již bylo zmíněno, současná ukrajinská migrace do ČR má převážně ekonomický charakter, proto není divu, že drtivá většina ukrajinských migrantů je ekonomicky aktivní. Ukrajinci v ČR vlastní největší počet pracovních povolení. Ovšem, mezi všemi Ukrajinci, kteří vlastní povolení k dlouhodobému pobytu v ČR, není nejčastějším důvodem zaměstnání, ale účast cizince v právnické osobě a také podnikání (Cizinci

v České republice 2006). Tato tendence je charakteristická pro všechny cizince, na které se vztahuje vízová povinnost. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je dost komplikované a zdlouhavé zařizování příslušných dokladů k získání povolení k zaměstnání pro cizince a také absence flexibility, která se projevuje v závislosti povolení k pobytu na povolení k zaměstnání. V praxi to pro zaměstnaného cizince znamená, že rozvázání pracovního poměru má za následek prakticky okamžitou ztrátu nároku na povolení k pobytu.

Podobně jako i ostatní cizinci, Ukrajinci jsou v ČR nejvíce koncentrováni v Praze a dalších velkých městech ČR. Ovšem, tato koncentrace nese svědčí o tendenci Ukrajinců uzavírat se do ghett nebo vytvářet geografické enklávy (Uherek 2003). V hlavním městě sice existují čtvrti, kde žije více Ukrajinců pohromadě, ale výzkumy ukazují, že tato skutečnost je spíše podmíněna umístěním levnějších ubytoven nebo blízkostí místa zaměstnání Ukrajinců, nežli jejich snahou bydlet společně (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004; Leontiyeva 2004a; Uherek 2003). Otázka formování potenciálních územních etnických enkláv je v současné době velmi zajímavá pro české sociální geografie a její studium vyžaduje detailnější výzkum teritoriálního rozmístění migrantů na území ČR.

Do České republiky za prací přicházejí Ukrajinci hlavně ze západních regionů, především ze zakarpatské oblasti. Tento region je nejvíce postižen nezaměstnaností. Během posledního desetiletí se migrační pásmo posunulo dále na východ Ukrajiny a v současné době se za výdělkem do Česka jezdí také z centrálních a dokonce východních částí této země (Šulha 2002).

Co se týče vzdělanostní a kvalifikační struktury nové vlny ukrajinských migrantů, názory výzkumníků se liší. Naprostá většina Ukrajinců vlastnicích povolení k zaměstnání v ČR je zaměstnána v dělnických profesích nevyžadujících ani střední vzdělání (Horáková 2001). Výzkumný tým doc. Drbohlava, který uskutečnil řadu „snow-bowlingových“ průzkumů, tvrdí, že důležitými atributy ukrajinských pracovních migrantů v ČR v současné době jsou jejich vysoká vzdělanost a kvalifikace v zemi původu a nepřiměřeně nižší postavení na trhu práce v Čechách (Drbohlav et al. 1999). Odlišný názor na vzdělanostní strukturu ukrajinských migrantů v ČR má například tým M. Horákové z MPSV, která pomocí zatím jediného reprezentativního kvantitativního šetření zaměstnaných cizinců uskutečněného v roce 2001 zjistila, že pouze 17 % zaměstnaných cizinců má základní vzdělání, 44 % je vyučených, 27 % má maturitu a 12 % má vysokoškolské vzdělání (Horáková 2001; Horáková, Čerňanská 2001). Tato zjištění nese svědčí o nadprůměrné vzdělanosti ukrajinských pracovníků a je velmi nepravděpodobné, že v ilegálním sektoru bude tato situace výrazně odlišná. Nejspíše je tento poměr podobný, anebo se dokonce můžeme domnívat, že v ilegálním sektoru jsou více vzdělaní zastoupeni v ještě menší míře. Hypotéza o tom, že stěhování do jiné země ukrajinským pracovníkům přináší snížení relativního statusu na trhu práce, se tomuto tvrzení nepřičí, ale naopak doplňuje obraz pracovní mobility migrantů. Nepřesnosti odhadu vzdělanostně-kvalifikačních charakteristik mohou být způsobeny subjektivními nepřesnostmi výpovědí respondentů. Zde přichází v úvahu jak subjektivní přecenění svého vzdělání, tak i naopak jeho utajení a záměrné podcenění z důvodů obavy být „příliš“ kvalifikovaný pro vykonávání nekvalifikovaného zaměstnání. Dále tu jsou ve hře i objektivní faktory, jako je např. nadprodukce specializovaných diplomů, které se těžce uplatňují v mateřské zemi, anebo odlišná struktura školského systému na Ukrajině a v ČR. Přesnější odpověď na tuto otázku vyžaduje detailní výzkum vzdělanostních a pracovních kariér migrantů.

Do ČR z Ukrajiny jezdí masově hlavně mladí muži v produktivním věku, kteří přicházejí většinou sami vydělat si na užití rodiny nebo blízkých příbuzných, kteří zůstávají doma. Právě proto se většinou

mluví o současných tendencích kyvadlového stěhování Ukrajinců za prací do Česka jako o cirkulační pracovní migraci (Drbohlav, Janská, Šelepová 2001). Na první pohled se zdá být logické, že tendence k usazení u migrantů, kteří jezdí za sezónním dočasným výdělkem, jsou velmi malé. Fyzicky náročné pracovní podmínky a často katastrofální pobytové poměry ukrajinských „gastarbajterů“ mohou vyvolávat pocit odcizení a touhu co nejrychleji vydělat potřebné množství peněz a vrátit se do země, kde na ně čekají rodiny, příbuzní a přátelé. Ovšem krátce po návratu se většinou projeví ekonomické problémy a vliv má také vysoká nezaměstnanost, a tak opakování se „pracovního výletu“ je často jediným možným řešením (Prybytkova 2002; Šulha 2002).

V současné době mohou být Ukrajinci v Česku charakterizováni určitou rozpolceností a dokonce „dvojdmostí“ (Zilynsky, Kočík 2001). Projevuje se to především v odstupu starších migrantů od nově přicházejících, a také ve velmi slabých tendencích sdružování se u tzv. nových ukrajinských přistěhovalců.

Nově přicházející Ukrajinci nežijí příliš bohatým kulturním životem. Volný čas většinou nemají, protože hodně pracují přesčas a také o víkendech (Drbohlav, Ezzeddine-Luksíková 2004). Jedním z rysů manuálně pracujících Ukrajinců v ČR může být nepříliš vysoká úroveň znalosti cizích jazyků, která je částečně spojena se vzdělanostní strukturou migrační komunity. Nicméně Ukrajinci žijící v ČR samozřejmě pociťují mnohem menší jazykovou bariéru než kupříkladu Vietnamci (Ibid). Jazyková a kulturní blízkost je pro Ukrajince v ČR na jednu stranu velkou výhodou, ale na stranu druhou je často nemotivuje, aby se zdokonalovali v českém jazyce. Jazykové nedostatky Ukrajinců částečně vysvětlují jejich dost nízkou úspěšnost při samostatné organizaci práce a povolení k pobytu. A s tím je samozřejmě spojena i zvýšená tendence stávat se obětmi tzv. „klientského systému“.

2.4 Specifika ukrajinské pracovní migrace - „klientský systém“

Jak již bylo zmíněno, významným fenoménem ukrajinské pracovní migrace je nelegální sektor. Náročnost a časová délka zařizování příslušných povolení, určitá byrokratizace procesu žádání o pracovní povolení a vízum a nedostatek dostupných a srozumitelných informací tlačí ukrajinské pracovníky k tomu, aby často dávali přednost „jednoduššímu“ způsobu vydělávání peněz. Parazituje na tom hierarchicky vybudovaná síť zprostředkovatelů a různých „podnikatelů“, okrádajících i bez toho nepříliš bohaté nelegálně zaměstnané Ukrajince. Přispívá k tomu také velká poptávka po levné pracovní síle ve stavebnictví a nedostatek sankcí proti zaměstnavatelům nelegálních pracovníků v cílové zemi - Česku.

Ovšem ani oficiálně zaměstnaní Ukrajinci nejsou vždy bezproblémovou skupinou. Velká část ukrajinských pracovníků, kteří mají povolení k zaměstnání a pobytu v ČR, nenašla své zaměstnání samostatně a je zapojena do tzv. „klientského“ systému. Pod „klientským“ systémem (od slova „klient“, názvu, který se v česko-ukrajinském prostředí spontánně „přilepil“ ke všem podnikatelům, kteří se zabývají organizací zaměstnání pro pracovníky z východu) se v této práci rozumí systém podnikatelů a zprostředkovacích firem, kteří organizují práci pro dělníky, obstarávají zařizování povolení k pobytu, ubytování a občas i stravování. Běžnou odměnou za takovéto služby je polovina vydělaného platu buď po celou, nijak neomezenou dobu zaměstnání, anebo, méně často, na určitou dobu. Vystoupení z podobného podřízeného poměru pro zaměstnance je spojeno s prakticky okamžitou ztrátou nároku na práci a pobyt v ČR. Jsou známy časté případy zneužívání pracovníků ve formě například zatajení pracovní smlouvy, zapírání zdravotního pojištění anebo nedodržení pracovních podmínek. Častou formou komunikace jsou rovněž výhrůžky.

„Klientský“ systém již natolik prorostl do českého pracovního trhu, že jednotlivec (Ukrajinec) dosti často nemůže bez podpory „klientů“ získat jinou práci. Postoj české populace také napomáhá tomuto systému. Podle výpovědí několika ukrajinských pracovníků, kteří se snažili - různě úspěšně - zařídit si samostatně práci v ČR, Češi nejen často preferují levnou nelegální pracovní sílu, ale také jsou nakloněni k tomu, více důvěřovat zprostředkovatelským agenturám než jednotlivým ukrajinským pracovníkům. Tento přístup je částečně ovlivněn jazykovou bariérou a v neposlední řadě také složitým zařizováním povolení k zaměstnání cizinců pro zaměstnavatele a poměrně nízkou obeznameností ukrajinských pracovníků se svými právy (Leontiyeva 2004a; Nekorjak 2006).

2.5 Kvalifikovaná pracovní migrace z Ukrajiny

Novodobá kvalifikovaná migrace z Ukrajiny zatím v ČR není příliš významná. Česká vláda svým usnesením ze dne 26. 9. 2001 schválila koncepci aktivního přístupu k řízení migrace a vymezila základní koncepční principy tzv. Aktivního výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků. Jako jeden z rozhodujících důvodů pro tento aktivní přístup k migraci posloužily výsledky projekce demografického vývoje ČR. V rámci této koncepce vznikl pilotní projekt „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“. Záměrem projektu je usnadnění příchodu mladých kvalifikovaných odborníků ze zahraničí, kteří se v České republice usadí a integrují se do majoritní společnosti. Od začátku roku 2006 se projekt otevřel pro občany Ukrajiny. Ukrajinská migrace do ČR má v současné době stoupající trend. Ovšem zájem o zmíněný projekt ze strany ukrajinských žadatelů prozatím není příliš velký. Vzhledem ke vzdělanostně-kvalifikačním předpokladům současné ukrajinské migrace do ČR a také absenci spolehlivých studií o tom, jak velká část Ukrajinců má tendenci k usazování se v ČR, je složité odhadnout, nakolik tento projekt ovlivní legislativní postavení většiny zástupců ukrajinské komunity.

2.6 Motivace k migraci

Nelichotivá ekonomická situace Ukrajiny, geografická blízkost a poměrně malé jazykové i kulturní bariéry jsou hlavními příčinami toho, že v současné době Ukrajinci reprezentují nejpočetnější skupinu ekonomických migrantů v ČR (Drbohlav 1997). Ukrajinci nejsou většinou přímo nuceni utíkat z mateřské země. Jejich hlavní motivací je zlepšení ekonomických podmínek nebo potřeba našetřit si na bydlení, studium dětí a, jak ukázal výzkum, někdy i na dovolenou nebo oblečení (Pirožkov, Malinovska, Marčenko 1997). Toto tvrzení lze ilustrovat výrokem devětadvacetileté paní O. (pracuje v ČR jako prodavačka), která popsala svou ekonomickou situaci na Ukrajině následujícím způsobem: „Ne, že bych neměla na chleba. Ale když jsem viděla na stáncích ty banány, lososy nebo, například, tuňák, který jsem si nemohla dovolit ... Anebo nějaké hezké prádlo či deodoranty, na které jsem neměla...“ (Leontiyeva 2004b) Třiačtyřicetiletý pan F. (vyučení svářeč), který ve svém oboru pracuje v Čechách již přes sedm let, vysvětluje, že pracovní migranti po návratu do mateřské země různě nakládají s ušetřenými penězi: investují do bydlení, zakládají rodiny, anebo jednoduše pořízují nejnnutnější věci. Ale také si často pořízují i tzv. „statusové“ symboly jako například dražší oblečení apod. Prakticky všem se však, s výjimkou zlomku, kterému se podaří založit vlastní podnikání nebo najít slušnou práci, časem úspory vyčerpají. A následovně znovu uvažují o opětovné cestě za prací, protože již jednou poznali příjemné výhody vyššího ekonomického statusu (Ibid). Ukrajinci odcházející za prací do zahraničí mají jeden společný rys - odhodlanost udělat prakticky cokoli pro to, aby získali dobře placenou práci (Prybytkova 2002).

2.7 Religiozita jako konsolidační síla

Důležitou charakteristikou ukrajinské migrační komunity v ČR (ale i v dalších zemích), kterou nelze opomenout, je poměrně vysoká religiozita. Náboženství se poměrně často stává jednou z mála konsolidačních sil Ukrajinců v zahraničí (Černova 2001; Makoznak 2003). Jako výrazný důkaz toho, jak se návštěvy kostela stávají pro ukrajinské přistěhovalce nejen návštěvou bohoslužeb, ale také určitou společenskou záležitostí a často jedinou z možností komunikovat se svými krajany, může posloužit například jeden ze dvou nejpopulárnějších pražských kostelů mezi Ukrajinci: řeckokatolický kostel sv. Klimenta na Starém Městě a také pravoslavný kostel Zvěstování P. Marie na Albertově. Každý z těchto kostelů je nejen místem, kde se každou neděli schází okolo dvou set Ukrajinců, místem, kde lze slyšet ukrajinštinu a dozvědět se zprávy z Ukrajiny, místem, kde se příležitostně rozdávají ukrajinské časopisy, informační letáky a pozvánky na ukrajinské kulturní akce. Po dobu pozorování, které probíhalo každé dva měsíce od začátku roku 2002 do března 2004, se ukázalo, že prakticky vždy po ukončení bohoslužby lidé neodcházejí domů okamžitě, ale ještě nějakou dobu postávají před kostelem ve skupinách po 5 až 10 lidech a hovoří o aktuálním dění, radí se o svých problémech. Někteří pravidelní návštěvníci se již osobně znají a při setkání se přátelsky zdraví.

Kromě pozitivní konsolidační síly může mít náboženství rovněž negativní důsledky pro proces sociální adaptace migrantů v cílové zemi. Tato disfunkce religiozity se obzvláště projevila třeba v některých evropských zemích, kde je například islám vnímán prizmatem předsudků. V případě ukrajinských migrantů v Čechách se tento problém nezdá být příliš aktuální, především proto, že se v obou případech jedná o křesťanskou víru. Ovšem nedávná minulost odhaluje jednu konfliktní situaci spojenou s náboženským chováním Ukrajinců v ČR. Jedná se o přetrvávající nepokoje uvnitř řeckokatolického exarchátu, které vznikly kolem osoby nového biskupa. Vysvěcení nového biskupa neukrajinského původu vyvolalo začátkem května roku 2003 protesty ze strany Ukrajinců, kteří dnes tvoří drtivou většinu účastníků bohoslužeb v chrámu sv. Klimenta. V rámci protestů byly dokonce uskutečněny dva pochody ukrajinských řeckokatolíků k vatikánské nunciatuře a po oficiálním ohlášení vysvěcení došlo k tvrdému protestu přímo na půdě zmíněné katedrály. Aktivita účastníků protestů byla dosti pozoruhodná. Zajímavé je, že protesty podpořili regulérní ukrajinští návštěvníci kostela, věřící, kteří bohoslužby nenavštěvují často, a také sympatizanti. Zmíněný konflikt spojil „starousedlíky“ a představitele nově přicházejících migrantů. Ukrajinci vystupovali proti údajné latinizaci uniátské církve, pro zachování její autonomie a východních tradic řeckokatolického obřadu. Apelovali na to, že jako nejpočetnější etnická skupina řeckokatolického exarchátu v ČR mají právo na ukrajinského biskupa, který bude kázat v jejich rodné řeči a rozumět problémům věřících (Porohy 3/2003, 2/2004). Aktivistům se podařilo shromáždit bezmála 1000 podpisů pod petici poslanou do Říma, která ovšem nepřinesla očekávaný výsledek. Zmíněný konflikt bohužel nebyl řádně vyřešen, avšak největší rozepře jsou nyní spíše již otázkou minulosti.

2.8 Reprezentace zájmů Ukrajinců v ČR

Podle institucionální teorie migrace organizace zaměřující se na migranty v cílové zemi na jednu stranu zajišťují pomoc a poradenství, a takovým způsobem pomáhají migračním tokům. Na druhou stranu díky této migraci existují. Příkladem napůl oficiálních institucí, které mají výrazný finanční zájem na stále stoupajícím trendu ukrajinské pracovní migrace do ČR, jsou již zmínění zprostředkovatelé. Jak již bylo výše zmíněno, tyto firmy nebo jednotlivci často poskytují určité služby a zároveň dostávají osoby, kterým pomáhají, do určité přímé nebo nepřímé závislosti na vůli a existenci zprostředkovatelů.

Příkladem oficiálních institucí pomáhajících migrantům v cílové zemi může být řada neziskových organizací. Podle J. Černíka je platforma tzv. třetího sektoru, zabývajícího se řešením reálných problémů cizinců v ČR, zatížena ochranou práv uprchlíků, respektive žadatelů o azyl (Černík 2003). Problémy migrace se tak v ČR často ztotožňují s problémy azylu a otázky integrace a práv cizinců jsou stále v pozadí. Zajiště nelze opomenout určitý posun směrem k obhajobě práv a zájmů cizinců ve státní sféře, ale především také v neziskovém sektoru. Svědčí o tom například několik projektů Odboru migrace a integrace cizinců MPSV ČR, Mezinárodní organizace pro migrace (IOM), Centra pro integraci cizinců, Poradny pro integraci, Mostu pro lidská práva a mnoha dalších. Hlubková analýza projektů a aktivit těchto institucionálních struktur zaslouží zvláštní rozsáhlou studii. Realitou ale zůstává, že dosud neexistuje žádné větší a hlavně funkční centrum, které by poskytovalo právní a sociální poradenství všem cizincům v nouzi, a proto i ukrajinští pracovníci jsou často odkázáni pouze na pomoc známých, příbuzných a kamarádů. Vybudování tzv. sociálních sítí je nejdůležitější strategií přežití, a také zárukou úspěšné integrace v novém prostředí. V tomto případě a ke škodě věci neinstitucionální podpora není často altruistická a nezávazná. Takové sítě se pak často stávají prototypem šedých hierarchických (popř. mafiánských) struktur (Černík 2004; Nekorjak 2006). Specifické postavení prostředníků mezi majoritní populací a migranty mají krajanské spolky. Avšak samozřejmě je otázkou, na koho jsou tyto organizace zaměřeny a nakolik jejich aktivity reprezentují zájmy určité části ukrajinské populace v ČR.

První ukrajinský spolek *Ukrajino-rusínská hromada* v českých zemích byl založen ještě v roce 1902 (formálně zaniknul po 6 letech své existence). Účelem aktivit tohoto spolku, založeného ukrajinskými studenty, bylo informování české veřejnosti o „podstatě ukrajinského problému“. Pozoruhodnou aktivitou tehdejší ukrajinské inteligence směrem ke klasickým pracovním migrantům bylo založení vzdělávacího spolku *Prosvita*, který v letech 1912 až 1930 (s přestávkou během druhé světové války) pracoval pro ukrajinské dělníky v Ostravě a okolí. Dvacátá léta minulého století byla podle všeho nejpříznivějším obdobím pro ukrajinský komunitní život. Netrvalo to však dlouho a po ukončení druhé světové války byla většina ukrajinských spolků nucena ukončit svou činnost, sbírky a majetek nejvýznamnějšího ukrajinského spolku Muzeum osvobozovacího boje byly zkonfiskovány, část „ukrajinských buržoazních nacionalistů“, která zůstala v ČR i přes nebezpečí zatčení, byla odvečena do Sovětského svazu a následně odsouzena. Dokonce i zmíněný levicově zaměřený spolek *Prosvita* i přes veškeré snahy prokázat vstřícnost vůči tehdejšímu režimu se nevyhnul likvidaci. Určité prvky uchování sounáležitosti se s různým úspěchem odehrávaly na náboženské bázi, především pomocí několika řeckokatolických farností. Po více než čtyřicetileté přestávce, několik měsíců po sametové revoluci v roce 1989 byla vytvořena ukrajinská národnostní sekce Občanského fóra. Občanské fórum Ukrajinců stálo u nového zrození společenského života Ukrajinců v ČR a posloužilo jako základ pro vytvoření nové organizace Sdružení Ukrajinců v ČR (od roku 1997 Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny) (Zilynskyj 2002). Více podrobností o aktivitách Ukrajinců před a také krátce po roce 1989 se můžeme dozvědět z prací ukrajinisty a historika Bohdana Zilynského, který se této problematice systematicky věnuje.

V současné době na území České republiky existuje několik ukrajinských občanských sdružení. V následujících odstavcích rozebírám aktivity těchto organizací a na závěr se pokusím zhodnotit jejich potenciál pro propojení různých podskupin ukrajinské komunity v ČR. Analýzy obsažené v této části jsou založené na poznatcích z víceletého zúčastněného pozorování a sledování aktivit zmíněných spolků, včetně tisku a webových stránek. Kromě vlastních poznámek mám k dispozici přepisy 3 hlubkových rozhovorů s aktivisty spolků. Důležitými zdroji pro tuto část byly také informační materiály Rady vlády pro národnostní menšiny, zejména jejich každoroční zprávy o situaci národnostních menšin v ČR.

2.9 Současné ukrajinské krajanské organizace

Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny¹⁶

Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny (SUPU) je organizací, která sdružuje především starší generaci, která se hlásí k ukrajinské národnosti. Jako nejstarší současná ukrajinská organizace SUPU je pokračováním zmíněného Sdružení Ukrajinců v ČR, které během svého působení vystřídalo několik vedení a zaznamenalo organizační změny vedoucí ke zkvalitnění provozovaných aktivit. Podle Zilynského (Zilynskyj 2002) se SUPU (prozatím nepříliš úspěšně) snaží o zdravé soupeření s aktivitami jiného ukrajinského sdružení (viz UIČR dále v textu), které po odpojení od původní organizace rozvíjelo mnohem aktivnější činnost. Hlavními aktivitami SUPU jsou osvěta a pořádání kulturních akcí, jako například prezentace ukrajinské hudby. SUPU především zajišťuje existenci sboru sv. Vladimíra, který působí v řeckokatolickém chrámu sv. Klimenta v Praze. Sbor pořádá koncerty duchovní hudby byzantského obřadu a varhanní duchovní tvorby a vystupuje pod záštitou Magistrátu hlavního města Prahy a Ministerstva kultury ČR. Regionální útvar SUPU v Ostravě vydává almanach *Ostravska prosvita*. Jedná se o malý věstník, který zveřejňuje převážně přetisky článků z ukrajinského tisku (viz *Ukrajinská média*). Kromě tohoto regionálního periodika SUPU jednou za čas vydává publikace věnované ukrajinským literárním umělcům, prezentuje odbornou činnost svých členů, pořádá výstavy, přednášky, besedy a zajišťuje údržbu hrobů a memoriálů významných osobností ukrajinské emigrace, pohřbených v ČR. Vzhledem k věku členů sdružení i jejího vedení činnost této organizace není příliš aktivní a zapojení nových členů není prioritou sdružení.

Sdružení Ukrajinek v ČR¹⁷

Sdružení Ukrajinek v ČR (SUČR) je početně menší organizací, kterou založila bývalá aktivní členka Sdružení Ukrajinců v ČR. Podle údajů Rady vlády pro Národnostní menšiny se členská základna SUČR v současné době skládá z 220 osob (Zpráva o situaci národnostních menšin... 2006). Práce SUČR je zaměřena především na udržování ukrajinských svátků, tradic apod. Bývalá předsedkyně sdružení, která zajistila přijetí této organizace do Světové federace ukrajinských ženských organizací, v posledních letech svého života vydala několik publikací o významných osobnostech ukrajinské emigrace v Česku. Současné SUČR je zaměřeno především na poskytování informací o kultuře a historii Ukrajiny. Založení SUČR jako specifického spolku se zaměřením především na matky a starší ženy je podle Zilynského (Zilynskyj 2002) důsledkem nedostatečné pozornosti věnované ženské problematice ze strany dosavadních organizací. Ve spolupráci s Českou asociací ukrajinců (ČAU) a Slovanskou knihovnou, která je součástí Národní knihovny ČR, SUČR několikrát do roka pořádá odborné semináře věnované různým ukrajinským vědcům a umělcům. Charakter těchto akcí s malým počtem návštěvníků je však, podobně jako u SUPU, spíše rodinný. Aktivity vedoucí k rozšiřování členské základny nebo zapojení mladší generace jsou spíše ojedinělými činy jednotlivých členek sdružení. Tato organizace často spolupracuje s ostatními sdruženími, zejména s Ukrajinskou iniciativou v ČR a Sdružením Ukrajinců a příznivců Ukrajiny.

16 Kontakt: Moravská 9, P.O. box 155, Praha 2, 120 00.

17 Kontakt: Bořivojova 98/754, Praha 3, 130 00.

Ukrajinská iniciativa v ČR

Ukrajinská iniciativa v ČR¹⁸ (UIČR) je početně největší a neúspěšnější, co se týče státních dotací ze všech dodnes fungujících ukrajinských organizací. UIČR bylo založeno v roce 1994 nespokojenými aktivisty Sdružení Ukrajinců v ČR, kteří po přetrvávajícím konfliktu ve výboru opustili vedení a rozhodli se založit organizaci fungující podle jejich představ. Zilynskyj (2002) uvádí, že vztahy mezi nově založeným UIČR a tehdejším Sdružením Ukrajinců v ČR byly ze začátku komplikované kvůli „hypertrofované osobní nepřítizni“ vůči předsednictví nově založené organizace. O rozvoj aktivní činnosti se v prvních osmi letech existence zasloužila především bývalá předsedkyně UIČR (po jejím odchodu vedení převzal její manžel). Hlavním smyslem tohoto občanského sdružení v současné době je udržování a rozvíjení ukrajinské kultury v rámci evropského a českého společenství.

Od doby svého založení UIČR poznamenaly značné změny. Aktivity UIČR, do určité míry navazující na zkušenosti z předchozí organizace, byly ze začátku zaměřené především na ukrajinskou menšinu a starší vlny ukrajinských imigrantů. Nicméně, kolem roku 2002 byla členská základna UIČR rozšířena a obohacena o mladou generaci etnických Ukrajinců a Čechů, kteří se o ukrajinskou kulturu zajímají. V současné době UIČR každoročně realizuje několik velkých projektů, mezi které patří vydávání časopisu pro Ukrajince v ČR *Porohy* (viz *Ukrajinská média v ČR*), multikulturní večery, každoroční ukrajinský ples Malanka, Dny ukrajinské kultury a další akce. V rámci podpory ukrajinské kultury v ČR jsou pořádány tematické přednášky, konference a semináře, organizované výstavy, koncerty a promítání filmů. V prostorách UIČR již více než čtyři roky probíhají zkoušky ukrajinského pěveckého a tanečního dětského souboru Barvinok a od podzimu 1999 je provozována večerní škola ukrajinštiny pro děti ze smíšených a ukrajinských rodin. Kromě toho v rámci UIČR funguje Ukrajinský klub (například v r. 2005 podpořen MK ČR částkou 250 tisíc českých korun) a také dětský a mládežnický klub Smoloskyp (v r. 2005 byl podpořen MŠMT ČR částkou 200 tisíc českých korun), který provozuje vzdělávací aktivity, promítání filmů a kulturní setkání mládeže v prostorách UIČR. Sdružení má také webové stránky (<http://www.ukrajinci.cz>), na kterých lze nalézt informace o různých aktivitách, elektronickou verzi ukrajinského časopisu *Porohy* a také poutače na akce, které se odehrávají kolem ukrajinské kultury v ČR.

UIČR má regionální sdružení v Chomutově a také spolupracuje s místní samosprávou. Ukrajinskou menšinu v Radě vlády pro národnostní menšiny již delší dobu zastupují jen členové UIČR. Díky aktivním snahám bývalého vedení UIČR tato organizace má dodnes „monopol“ v zastoupení ukrajinské menšiny v komisích, rozhodujících o poskytování dotací na vydávání periodik a o dotační politice Ministerstva kultury ČR a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR vůči národnostním občanským sdružením.

Fórum Ukrajinců ČR

Fórum Ukrajinců ČR¹⁹ (FUČR) je relativně mladé občanské sdružení založené koncem roku 2001, které se skládá většinou ze studentů a mladých Ukrajinců, kteří se seznámili přes internet. Na začátku svého působení FUČR organizovalo několik veřejných akcí a demonstrací na podporu svobody slova a demokracie na Ukrajině a pokoušelo se o koncipování vlastních záměrů. Sdružení má široký program: od hájení práv Ukrajinců v Čechách až po zakládání ukrajinských škol a organizace kulturních akcí.

18 Kontakt: Mánesova 10, Praha 2, 120 00, <http://www.ukrajinci.cz>.

19 Kontakt: Na Poříčí 30, Praha 1, <http://www.ukraine.cz>.

Sdružení se snažilo započít práce na několika projektech, ovšem zdaleka ne všechny vyhlášené cíle se dodnes podařilo zrealizovat. Dnes je FUČR zaměřeno především na zlepšení obrazu Ukrajinců pobývajících v ČR.

V současné době nejúspěšnějším trvalým projektem FUČR je fotbalový klub se stejným názvem²⁰ zaregistrovaný v roce 2002. Tým, který se skládá výhradně z Ukrajinců, hraje v pražské fotbalové soutěži nižší ligu. Na zápasy a tréninky klubu se pravidelně scházejí jak milovníci fotbalu, tak jiní sympatizanti klubu. Za dobu své existence FUČR zorganizovalo několik koncertů ukrajinských hudebních skupin a na podzim 2003 se podílelo na natáčení dokumentů o životě Ukrajinců v ČR a v evropských zemích. Tento projekt byl podpořen Státním fondem ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie (formou návratné finanční výpomoci ve výši 500 tisíc korun českých splatných z výnosů projektu). Kromě jiných promítání pro užší publikum film viděli například návštěvníci českého festivalu Jeden svět v roce 2006. Internetové stránky FUČR existují déle než samotné sdružení. Hlavním účelem těchto stránek je spravování internetových fór, na kterých lidé volně diskutují na různá zajímavá témata. Velký prostor je na těchto stránkách dáván činnosti zmíněného fotbalového klubu. Nejintenzivnější diskusi najdeme na fóru o konzulárních záležitostech a právním postupu při zařizování pobytu v ČR. Informace v této sekci však nepocházejí z oficiálních zdrojů, proto jsou často laické a dosti nepřesné.

FUČR má poněkud odlišné postavení mezi ostatními ukrajinskými sdruženími, jeho aktivisti se neztotožňují s tradiční menšinovou organizací a zaměřují se především na nově přicházející migranty. I přes zřejmý nedostatek financí FUČR aspiruje na významného reprezentanta zájmů velké části svých krajanů. Na svých webových stránkách, věnovaných kromě jiného i vyhledávání sponzorů, sdružení uvádí, že pomocí různých komunikačních zdrojů jsou schopni „podchytit“ 30 % (!) všech Ukrajinců v ČR (těch je podle webové stránky FUČR více než 200 tisíc).²¹ V roce 2003 se sdružení dostalo do médií v souvislosti se stížností na ochranku pražské diskotéky Letná, která údajně diskriminovala Ukrajince, a také v historii sdružení první tiskovou konferencí s poněkud odvážným názvem *Rozvoj ukrajinské komunity v ČR: průlom bariéry nevšímavosti*. O rok později předseda sdružení FUČR na stránkách týdeníku *Literární noviny*²² a také internetového deníku *Britské listy*²³ kritizoval českou majoritu za „podceňování a ignorování“ ukrajinské problematiky a český stát za to, že aktivity sdružení záměrně nepodporuje. Za celou dobu své existence se FUČR (s výjimkou výše uvedeného projektu) skutečně nepodařilo dosáhnout na státní nebo mezinárodní granty a žádný „průlom“ nenastal ani později. Vztahy FUČR s ostatními sdruženími jsou občas dosti napjaté. Jeden z aktivních členů sdružení v této souvislosti hovoří o konfliktu generací a obavách z konkurence kvůli přístupu k financím, které vztahy mezi FUČR a jinými organizacemi komplikují: „...ze začátku, když byl nějaký nápad ... měli jsme nějakou menší spolupráci ... pak vyvstaly jiné problémy, jako například konkurence kvůli financím, které česká vláda poskytuje na podporu ukrajinských menšin ... A proto jsme měli různé konflikty ... bylo velmi těžké spolupracovat se staršími sdruženími...“ Ovšem postupem času většina konfliktů, které měly osobní ráz, pominula a v konkrétních situacích se dá hovořit i o úspěšné spolupráci.

20 <http://football.ukraine.cz>

21 <http://ukraine.cz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1311>, citováno podle informací ke dni 31. 08. 2006.

22 *Literární noviny* 2004-06-30 12:59:29 Text z archivu 2004-27.

23 <http://www.blisty.cz/art/18760.html>

Ruta

Ruta je málo početnou organizací založenou bývalými aktivními členy UIČR v roce 2004. Podle informací Rady vlády pro národnostní menšiny v současné době má Ruta 120 členů. Za poměrně krátkou dobu své existence sdružení rozvinulo poměrně aktivní činnost. Prozatím hlavním projektem organizace je vydávání časopisu *Ukrajinský žurnál* (viz 2.10 *Ukrajinská média v ČR*). Kromě vydavatelské činnosti Ruta spolupracuje s IOM Praha a Českou katolickou charitou. Ve spolupráci s těmito českými neziskovými organizacemi, ukrajinským konzulátem v ČR a zainteresovanými sponzory se tomuto sdružení podařilo navázat na aktivity UIČR zaměřené na pracovní migranty. V roce 2006 Ruta iniciovala přípravu, zajistila překlad a publikaci a podílela se na distribuci podrobných informačních brožur obsahujících praktické, úřední a konsulární informace pro cizince ukrajinského původu v ČR.

Džerelo

Džerelo²⁴ je poněkud výjimečná organizace, která zastřešuje amatérské divadlo založené a zaregistrované v roce 2004. Tým divadla spojuje lidi různého věku, většina z nich jsou představitelé první generace migrantů v ČR. Součástí Džerela je i dětský taneční a pěvecký sbor. Výstavy divadla se odehrávají přibližně jednou za tři měsíce v pronajímaných prostorách Salesiánského divadla v pražských Kobylisích. Dnes má Džerelo kolem 40 členů, kteří jsou převážně herci divadla, sympatizanti a také rodiče, jejichž děti jsou zapojeny do dětského sboru. Vzhledem ke svému nedávnému založení sdružení prozatím nežádalo český stát o finanční podporu. Všechny aktivity jsou financovány samotnými členy divadla a také z privátních zdrojů, včetně velmi štědrých sponzorů. Kromě samostatných výstav v Salesiánském divadle se Džerelo účastní i kulturních akcí, organizovaných jinými spolky. Již dva roky je představení Džerela a jejich dětského sboru nedílnou součástí Dnů ukrajinské kultury v ČR.

2.10 Ukrajinská média v ČR

V ČR není možné zakoupit žádné ukrajinské noviny nebo časopisy ve volném prodeji. Vzhledem k velkému počtu Ukrajinců pobývajících v ČR je zde zřejmý nedostatek tisku v mateřském jazyce. K dostání jsou vybrané ruské týdeníky a také ruskojazyčné komerční tiskoviny vydávané na území ČR, jako například *Naš anons*, *Čechija segodnja*, *Inform Praga* atd. Většina zmíněných periodik má spíše charakter inzertní nebo bulvární: jejich distribuce je poměrně snadná, ale často mají velmi nízkou kvalitu informovanosti o aktuálním dění. Reklamy a inzeráty, kterým je v těchto periodikách věnován dost velký prostor, kromě jiného slibují řešení problémů „v složitých situacích“, nabízejí výpisy z rejstříku trestů (na Ukrajině i v ostatních zemích bývalého Sovětského svazu), potvrzení bydliště nebo finančního zajištění a jiné doklady potřebné pro zařizování pobytu v ČR. Kvůli nedostatku ukrajinského tisku se ruské tiskoviny stávají zdrojem informací i pro velkou část Ukrajinců (Leontijeva 2004b).

Časopis *Porohy* donedávna byl jediným ukrajinským periodikem vycházejícím na území ČR. Tento časopis je vydávaný občanským sdružením UIČR již jedenáct let. Ještě před rokem 2002 tento časopis (převzatý od Sdružení Ukrajinců v ČR) představoval nepříliš atraktivní vydání, obsahující hlavně infor-

24 Kontakt: Sekaninová 12, Praha 2, <http://www.dzerelo.cz>.

mace o aktivitách ukrajinských sdružení v zahraničí a suché historické eseje. Vzhledem k nedostatku kapacit tehdejší redakční rady se dostupné zdroje informací o mateřské zemi dostatečně nevyužívaly a absence zajímavých autorských článků byla zřejmá. Časopis sloužil spíše pro starší generaci ukrajinských migrantů, kteří pobývají v ČR již řadu let a potřebují ukrajinský časopis, aby si udrželi zbytky své kultury. Dokonce i samotný jazyk, kterým byl časopis psán, byl vzdálen od současné živé ukrajinštiny. Stará podoba časopisu *Porohy* nebyla příliš zajímavá pro mladší generaci Ukrajinců, pro ty, kteří udržují stále kontakty se svou mateřskou zemí a často mají přístup k jiným informačním zdrojům o situaci na Ukrajině. Od roku 2002 se ale podoba časopisu *Porohy* výrazně mění, neboť do redakční rady přicházejí další mladí lidé. Část z nich se profesionálně zabývá žurnalistikou. Design a náplň tohoto časopisu se stává atraktivnější. Kromě analytických článků o aktuálním dění na Ukrajině a přehledu různých ukrajinských a multikulturních akcí pořádaných UIČR nebo jinými organizacemi časopis obsahuje praktické rady a informace, týkající se pobytu Ukrajinců v ČR. Velký ohlas kupříkladu vyvolala příloha *Porohů* s konzulární tematikou a radami včetně aktuálních mezinárodních dohod mezi ČR a Ukrajinou, speciálně připravená ve spolupráci s ukrajinskou ambasádou a IOM. V posledních letech je vidět snaha redakční rady *Porohů* přiblížit se i méně náročným čtenářům zapojením většího množství zábavných příspěvků, internetových žertů a křížovek. V roce 2005 *Porohy* vycházely jednou za dva měsíce nákladem 1500 kusů.

Ukrajinský žurnál (UŽ) je měsíčník vydávaný sdružením Ruta od roku 2005. UŽ je určen nejen Ukrajincům v ČR, ale také na Ukrajině a v jiných evropských zemích. Každé číslo tohoto časopisu je tematicky zaměřeno. Kromě informací a článků o současném dění na Ukrajině nabízí UŽ také analytické statě o historických souvislostech a aktuálních problémech týkajících se Ukrajiny a Ukrajinců ve světě. Redakční rada tohoto časopisu je z části tvořená bývalými členy pražské redakční rady časopisu *Porohy*. Ovšem velkou část autorů a redaktorů tvoří profesionálové ze Slovenska, Polska a Ukrajiny. Projekt vydávání tohoto nového měsíčního periodika byl již v prvním roce své existence podpořen v rámci dotačního programu Ministerstva kultury ČR. Dotace má jen třetinový podíl na financování projektu. Časopis je také financován z reklamy a inzerce. Časopis má své předplatitele nejen v ČR a na Ukrajině, ale po celé Evropě. Náklad každého čísla je 1500 kusů, prodejní cena je 25 Kč. Časopis je zaměřen spíše odborně-publicisticky. Redakce UŽ se prozatím nesnaží o přiblížení nenáročnému čtenáři. Elektronická verze starších čísel časopisu UŽ je dostupná on-line (<http://www.uz.harazd.net>).

Kromě zmíněných ukrajinských časopisů na území ČR existuje almanach *Ostravská prosvita*, který od roku 2000 vydává regionální organizace SUPU v Ostravě. Avšak svým nákladem a minimálním rozpočtem (okolo 20 tisíc Kč ročně) tento dvuměsíčník má spíše lokální charakter a velmi omezenou čtenářskou základnu. Podobně je na tom i občasník *Ukrajinsky visnyk*, který nepravidelně vydává a distribuuje před ukrajinskými kostely Ukrajinský klub UIČR. Předpoklady pro rozvoj dvou velkých zmíněných ukrajinských časopisů jsou poměrně optimistické. Avšak nelze očekávat, že tato vydání zaplní prázdný informační prostor vyvolaný absencí ukrajinsky psaných deníků a týdeníků.

Kromě tištěných médií Ukrajinci v ČR mohou využívat možnosti on-line komunikace na webových stránkách sdružení UIČR a FUČR, které obsahují internetové diskuse. Ukrajinská menšina v ČR nemá své televizní vysílání. Avšak již skoro tři roky existuje ukrajinské pětiminutové (!) rozhlasové vysílání ČRo Regina (na vlnách FM v Praze 92,6 MHz), které se každý pondělí podvečer zaměřuje na politické, kulturní a sportovní dění na Ukrajině a aktuální dění týkající se Ukrajinců v ČR.

2.11 Závěrem

Ukrajinská národnostní menšina je zastoupena v Radě pro národnostní menšiny, ve výboru pro spolupráci s orgány samosprávy, výboru pro dotační politiku, a také v poradních grémiích resortu kultury a resortu školství, mládeže a tělovýchovy. V rámci samosprávy Ukrajinci mají svého zástupce v komisi pro oblast národnostních menšin v Praze a Liberci, spolupracují s Moravskoslezským, Olomouckým a Pardubickým krajem, městem Ostravou a Poděbrady. Avšak většina těchto oficiálních reprezentací je zajištěna členskou základnou jedné starší organizace. Všechny výše zmíněné ukrajinské spolky rozvíjejí vzájemnou spolupráci i přesto, že kontakty jsou poněkud ovlivněné osobními vztahy mezi jednotlivými aktivisty. Některé kulturní akce jsou spoluorganizovány těmito sdruženími a v ukrajinských časopisech je poskytován prostor pro prezentaci aktivit všech organizací. FUČR má prozatím poněkud marginální status, co se týče státních dotací, částečně spojený s osobními rozpory a nepochopením mezi jednotlivými aktivisty starších sdružení a vedením FUČR. Nicméně, v současné době všechny zmíněné ukrajinské organizace rozvíjejí spolupráci nad přípravou ukrajinského vysílání v Českém rozhlase a plánují založení koordinační rady.

Analýza aktivit a projektů jednotlivých sdružení Ukrajinců v ČR ukázala, že zájmy většiny pracovních migrantů nejsou téměř vůbec zastoupeny v krajanských spolcích. Aktivistka dvou starších ukrajinských spolků tento problém velmi vystižně komentuje: „...ty mladé se nějak nedaří zainteresovat ... lidé jsou tak dezorientováni, když sem přijíždějí ... jsou vyděšení možná kvůli všem těm pravidlům a tomu systému ... oni se jednoduše bojí ... no, třeba přijdou na nějaké koncerty, ale možná se budou bát platit členské poplatky nebo někde se registrovat ... Hlavní problém Ukrajinců je někde jinde ... Je potřeba mluvit o zlepšení situace ... o tom, že oni se zde necítí jako normální lidé. I přesto, že sem přijeli třeba pracovat jen na jeden rok, mají vědět, že nejsou občané druhé kategorie ... no, nemám na mysli občanství, ale nějaký status, který jim dá možnost například naučit se jazyk a zbavit se závislosti na nějakých podivných organizacích a podezřelých lidech, tj., kdyby oni cítili, že stát také stojí o ochranu jejich zájmů, možná by se dalo hovořit i o občanské participaci ... Samozřejmě ne všichni, protože i na Ukrajině ne každý je členem občanských sdružení ... ale třeba někdo bude pracovat i pro organizaci tady.“

Ukrajinská migrace do ČR má v současné době stoupající trend. Z velké části se jedná o tzv. cirkulační pracovní migraci, která obsahuje významnou nelegální složku. Ukrajínští pracovní migranti v ČR se prozatím příliš nesdružují a nežijí kulturním životem komunity. Pravděpodobně proto, že nemají volný čas, hodně pracují přesčas a také o víkendech. Pokud se nějaký volný čas vyskytne, pak ho tráví v hospodách nebo jiných restauračních zařízeních spolu s kamarády a kolegy (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004). Podle zprávy Rady vlády pro národnostní menšiny „problémy ukrajinské minority v ČR jsou z větší části sociálně-právní“ (Zpráva... 2006). Výjimkou jsou ukrajínští studenti, kteří tvoří specifickou skupinu. Tito, zatím nepočetní, migranti většinou přicházejí do ČR nejenom z důvodů ekonomických. Mladí lidé touží po vzdělání a uplatnění ve své specializaci, jsou lépe zapojeni do kulturního života Ukrajinců v ČR a často zastoupeni v ukrajinských organizacích v ČR (např. FUČR, UIČR, Ruta a Džerelo).

Dá se říct, že starší generace Ukrajinců v ČR si neví rady s přívalem svých krajanů a její představitelé se často necítí s novou generací ukrajinské migrace spojení. Negativní postoje majoritní populace a také stereotypy v českých médiích zřejmě přispívají ke zvýšení sociální distance mezi „gastarbajtery“ a tzv. „bezproblémovou“ částí ukrajinské menšiny. Ale i přesto se lze domnívat, že potenciál některých sdružení je poměrně velký. Využití krajanských spolků jako prostředníků mezi pracovními migranty

a většinovou populací může mít budoucnost. Starší přistěhovalci, kteří se sdružují ve zmíněných ukrajinských organizacích, projevují větší návštěvnost na různých kulturních akcích pořádaných krajan-skými spolky. Charakter těchto akcí se v posledních letech změnil a jsou vidět snahy organizátorů vyhovět i netradiční části ukrajinské komunity. Například na každoročním ukrajinském plese Malanka se v posledních letech schází stále více mládeže a nových přistěhovalců. A koncerty a filmy v rámci Dnů ukrajinské kultury v posledních letech přitahují pozornost i těch, kdo podobné akce dříve vůbec nenav-štěvovali. Příkladem úspěšných aktivit zaměřených na nově přicházející migranty může být činnost UIČR a Ruty, které se podílely na distribuci letáků pro nově přicházející migranty, a také spolupráce IOM a ukrajinských sdružení na přípravě ukrajinské mutace webových stránek pro cizince v ČR.

3. Vietnamci v ČR

Jiří Kocourek

aplikovaná sociologie

Následující studie si klade za cíl ve stručnosti postihnout současné poznání české společnosti i vietnamské komunity o vietnamských občanech žijících v ČR. Z důvodů nedostatku ucelených pramenů a literatury na dané téma vychází text také z osobních zkušeností expertů (etnografů, vietnamistů, sociologů), výsledků různých výzkumů pilotních i běžných kvalitativních i kvantitativních, ze závěrů různých debat a konferencí. Studie může sloužit zejména jako základní informační zdroj o dané problematice, rovněž jako východisko pro podrobnější a systematictější analýzu a interpretaci.

3.1 Státní příslušnost, národnost a termín „Vietnamci“

Z právního hlediska státní příslušnosti pojmem Vietnamec v této studii nazýváme každého občana Vietnamské socialistické republiky. Z pohledu etnografického ve Vietnamu žijí příslušníci kolem 60 různých národností.²⁵ Většinovou národností obývající tradičně především nížinaté oblasti Vietnamu jsou Vietové (Kinhové). Název této národnosti má společné kořeny jako název státu. Podle různých výzkumů, ačkoli statisticky nereprezentativních (například Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004) i podle osobních zkušeností expertů (Kocourek 2004; Vasiljev 1999) na území ČR žije převážná většina Vietnamců (odhadem minimálně 90 %) hlásících se k národnosti Viet (Kinh - synonymum). Jsou však známy i případy, kdy do ČR přijeli migranti národností, které jsou Vietům příbuzné buď svým původem, nebo současným způsobem života, patří mezi ně zejména příslušníci národnosti Muong, Tay, Nung apod. Tito migranti se převážně ke své národnosti při výzkumných šetřeních bez zábran hlásí.

Vzhledem k zanedbatelnému všeobecnému povědomí o kulturním zázemí Vietnamců, o jejich způsobu myšlení či historii jejich migrace do ČR nejprve uvádíme několik základních informací o historickém potenciálu vzájemných česko-vietnamských vztahů, abychom měli přehled o historickém pozadí dnešního stavu. Jak Češi poznávali Vietnam?

3.2 Historie migrace Vietnamců do ČR před rokem 1989²⁶

Za oficiální počátek vietnamské migrace do ČR, stejně jako i za počátek vzájemných vztahů obou zemí, lze považovat navázání diplomatických vztahů mezi tehdejší Československou socialistickou republikou

25 Srovnej například klasifikaci národnostních menšin Vietnamu dle (Lebar 1964; Dang Nghiem Van 1993).

26 Více podrobností o migraci Vietnamců do ČR najdete např. v (Kocourek 2001; Brouček 2003a či Brouček 2005).

a Vietnamskou demokratickou republikou (VDR) dne 2. února roku 1950.²⁷ Vzájemné vztahy byly zahájeny shora a účelově. Československo potřebovalo více pracovní síly, a to zejména v pohraničí, a spolupráce v rámci socialistického bloku nabízela relativně příznivé podmínky. Severní Vietnam potřeboval vzdělávat své pracovní síly. Pomineme-li politickou a společenskou atmosféru příjezdu vietnamských občanů do bývalého Československa a tedy rovněž jejich politickou motivaci, k příjezdu před rokem 1989 je motivovala kromě jiného možnost získání kvalitního vzdělání a kvalifikace a v neposlední řadě také zlepšení ekonomické situace a následně zlepšení společenského postavení ve Vietnamu (AMZV TO - T Vietnam 1955 - 1959 K1; Blabol 1990).

První velkou vlnu migrantů tvořili jednotliví studenti, kteří začali do ČR přijíždět již ve 40. letech 20. století. Někteří z těchto prvních studentů žijí v ČR dodnes (Tung 2001). Po krátkém přerušení bojů po strategicky významném vítězství Vietnamu nad francouzskými legiemi v bitvě u Dien Bien Phu roku 1954 byly do Československa v rámci mezinárodní pomoci poválečnému Vietnamu přijaty do dětských domovů dvě skupiny vietnamských sirotků, dětí funkcionářů z rodin postižených válkou, celkem jedno sto dětí. Po třech letech se jich většina vrátila na přání vietnamské strany zpět do vlasti. Pouze několika bylo umožněno u nás dále studovat; některé z nich si pak zdejší zemi zvolily za svůj domov.²⁸

V období let 1950-1989 vietnamští občané přijížděli do Československa převážně na základě dvou dohod: Dohody o kulturní spolupráci (podepsána v roce 1957, v roce 1961 prodloužena na dalších pět let) a Dohody o vědeckotechnické spolupráci (podepsána v roce 1956). Na základě Dohody o kulturní spolupráci sem od počátku 50. let přijížděly ročně desítky až stovky studentů (graduálního i postgraduálního studia), kteří měli stanovený specifický studijní program. Na základě Dohody o vědeckotechnické spolupráci zde od konce 50. let pobývali první vietnamští občané, většinou praktikanti, učňové a pracovníci několik let na náklady Československé vlády. Vzdělávali se především v oblasti strojírenství a lehkého průmyslu (textilní, potravinářský a obuvnický) (Müllerová 1998). Vietnamská strana jevila stále o spolupráci velký zájem. Roku 1973 byla podepsána další smlouva mezi ČSSR a VDR o přijímání studentů, učňů a o zaměstnávání. Na základě této smlouvy do Československa přijelo každoročně 30 vietnamských občanů. Další vietnamští občané ve věku 17-25 let přijížděli na základě Dohody o odborné přípravě občanů Vietnamské demokratické republiky v československých organizacích podepsané 8. dubna 1974 (Müllerová 1998). Dohoda měla rozšířit přátelskou spolupráci.

Nejvyšší nárůst počtu Vietnamců v ČR můžeme zaznamenat mezi lety 1979 a 1985. „Vláda ČSSR svým usnesením č. 337 ze dne 19. prosince 1979 o sjednání dohody s Vietnamem o odborné přípravě a dalším zvyšování kvalifikace vietnamských občanů v čs. organizacích vyslovila souhlas s odbornou přípravou 3500 vietnamských občanů v letech 1980-1983 s tím, že vzniklé náklady budou uhrazeny výnosy z práce občanů VSR.“ (Müllerová 1998) Na základě této dohody do Československa přijížděly skupiny dvou druhů,

27 Československo navázalo s VDR diplomatické styky jako čtvrtý stát po Čínské lidové republice, Svazu sovětských socialistických republik a Mongolské lidové republice.

28 Byly umístěny v dětském domově v Chrastavě na Liberecku mezi lety 1956-1959, kde měly v přátelském prostředí získat kvalitní vzdělání. Podle archivu MZV děti měly získat obecné vzdělání, případně navazující odborné vzdělání. Koncem druhé poloviny padesátých let však vietnamská strana začala namítat, že děti v cizím prostředí ztrácejí své vlastní národní zvyklosti a povědomí o své kultuře. Také z těchto důvodů si přála děti z České republiky stáhnout zpět do Vietnamu, což postupně učinila (AMZV TO - T Vietnam 1955 - 1959 K1 (Situační zpráva o VDR za březen 1956)).

a sice na střední odborná učiliště s následnou možností praxe a na odbornou přípravu praktikantů a stážistů. Celkem do Československa přijelo na základě této dohody 8700 žáků středních odborných učilišť a 23 300 stážistů a praktikantů (Boušková 1998).

Roku 1981 v Československé socialistické republice pobývalo asi 30 000-35 000 vietnamských občanů, z toho dvě třetiny pracovaly v dělnických profesích. Evidenci vietnamských občanů podle regionu a zaměstnavatele vedl každý zaměstnavatel sám, shromáždění takových statistik by bylo velmi náročné. Jednotlivé studie o vybraných skupinách vietnamských občanů v československých podnicích jsou dostupné ve sbornících Etnologického ústavu AV ČR.

3.3 Podmínky pobytu Vietnamců v ČR

Podmínky válečného stavu ve Vietnamu ovlivňovaly i situaci vietnamských občanů v Československu. Byl sledován jejich příjezd i pobyt, kontakty s Čechy, pohyb na veřejnosti atd. Vietnamská ambasáda se snažila mít pod kontrolou i výplatu studentských stipendií. Odůvodňovalo se to tím, že je v Československu daleko vyšší úroveň životního stylu a že vietnamští studenti nestačí vše spotřebovat (AMZV TO - T Vietnam 1960 - 1964 K2). Vietnamsští pracovníci přicházeli do naší republiky ve věku mezi osmnácti a čtyřiceti lety, svobodní i ženatí a vdané, bez rodin, různého vzdělání. Svou rodinu museli jen navštěvovat, nebo si s ní pouze dopisovali, v několika málo případech přijela rodina na návštěvu do ČR.

Každý vietnamský občan musel být při příjezdu vybaven osobním listem, potvrzením o zdravotním stavu, osvědčením o hygienicko-epidemiologickém vyšetření a mezinárodním očkovacím průkazem (Matějová 1988). Hned po příjezdu česká strana kladla velký důraz na sledování zdravotního stavu Vietnamců. Podle vzájemných dohod byli Vietnamci povinni dodržovat české zákony i v pracovněprávní oblasti nebo v oblasti nemocenského pojištění. Návrh na odvolání pracovníka mohl podat zaměstnavatel, respektive ministerstvo práce a sociálních věcí s potřebným odůvodněním. Při svém návratu domů byl každý Vietnamec vybaven dokladem o své získané kvalifikaci a o délce své praxe.

Podniky svým zaměstnancům hradily celotýdenní stravování (v případě špatné adaptace na naši stravu i kuchyňské vybavení pro přípravu vlastních pokrmů na pokoji). Mzda vietnamských pracovníků se po úvodním tříměsíčním období řídila československými mzdovými předpisy, ovšem s tou výjimkou, že při jejím zdanění byl každý Vietnamec (byť svobodný jedinec) chápán jako živitel dvou dalších osob. Dovolená se vietnamskému pracovníkovi vypočítávala tak, jako kdyby pracoval od osmnácti let (ačkoli v těchto letech u nás mnohdy vstupoval teprve do učení); možnost strávit dovolenou ve Vietnamu však měli jen ženatí (vdané), a to až po dvouleté práci v Československu.

Odborná příprava vietnamských pracovníků v ČSSR se uskutečňovala buďto jako učební poměr s navazující výrobní praxí, nebo jako odborná příprava praktikantů a stážistů v československých výrobních podnicích. V případě učňů trval pobyt sedm let, v případě praktikantů a stážistů tři až čtyři roky, s možností prodloužení za souhlasu obou stran. Učni po příjezdu do ČSSR absolvovali tříměsíční intenzivní kurs českého jazyka, pokud uspěli při zkouškách, nastoupili do středních odborných učilišť a po třech letech do výrobní praxe. Lekce češtiny dostávali v prvních třech měsících před zařazením na pracoviště i dělníci. Kurzy byly velmi intenzivní a zabíraly přichozím mnoho času.

Po ukončení čtyřletého pracovního pobytu si každý vietnamský občan mohl dovézt do vlasti nakoupené zboží v hodnotě padesáti procent svého celkového čistého výdělku (Matějová 1988). V tomto měly Vietnamcům napomáhat tehdejší české národní výbory. Zaměstnavatelé měli povinnost obstarat k tomu účelu bednu a uhradit náklady na její přepravu do Vietnamu. Zboží nepodléhalo clu. Vzhledem k šikovnosti Vietnamců při úsporném balení však musely být celní předpisy později zpřísněny. Omezení platila hlavně na počty jízdních kol, mopedů, motocyklů a šicích strojů.

Zaměstnávání vietnamských občanů se hlavně zpočátku neobešlo bez komplikací. Vietnamská strana nejprve požadovala zařazení praktikantů do zemědělské praxe, avšak podmínky zemědělství v Československu a Vietnamu jsou díky různým podnebným pásům tak rozdílné, že se zkušenosti z Československa nedaly ve Vietnamu využít. Pracovníci měli často pocit, že jsou zařazováni do podřadných funkcí. Československé podniky si zprvu zase často stěžovaly, že fyzická stavba Vietnamců neumožňuje práci s těžkými předměty apod.

Skupiny vietnamských občanů doprovázel tzv. organizátor či tlumočnick (Ibid.). Většinou pocházel z řad Vietnamců, kteří již v Československu žili a měli větší zkušenosti s úřady, a především uměli český jazyk. Museli se vyznat v právních předpisech a řešit vzniklé problémy skupiny s českými úřady. Někteří z nich se po roce 1989 stali díky svým zkušenostem zprostředkovateli mezi komunitou a majoritou a stali se zakladateli současného vietnamského zprostředkovatelského servisu.

3.4 Očima majoritní společnosti

V 60. a 70. letech československá společnost chápala přítomnost vietnamských studentů u nás jako morální povinnost vzhledem k dlouhotrvající válce v jejich zemi. Vietnamští studenti se pilně učili česky, bydleli na kolejích společně s Čechy, se kterými udržovali přátelské vztahy.

V 80. letech však kulminující počet vietnamských občanů, převážně dělníků bez znalosti českého jazyka i kultury, naši veřejnost nepřipravenou na tak odlišnou kulturu poněkud zaskočil. Jejich intenzivní cestování po celé republice, obchodování s drobnou elektronikou, textilem a zejména zmíněné nákupy obrovského množství nejrůznějšího zboží vyvolaly zásadní změnu pohledu části československé společnosti na vietnamské spoluobčany. Takto začaly vznikat mezi majoritou předsudky a stereotypy. Negativní postoj Čechoslováků k vietnamskému etniku však nebyl pravidlem. V polovině osmdesátých let vzrostl i počet mezietských vztahů a manželství; byť mnohá neměla dlouhá trvání.

Komunita vietnamských občanů se navenek jevila jako uzavřená a klidná. Její uzavřenost vyplývala také z politického zázemí obou zemí (válečný stav, studijní a pracovní dozor), z charakteru organizace vzájemných vztahů (institut zástupce skupiny, zahájení vztahů a jejich podpora shora), z jazykových a kulturních bariér (neznalost jazyka, udržování rodinného soukromí podle vietnamských tradic apod.) a z různých vzájemných předsudků. Přesto v té době vzniklo několik smíšených manželství a osobních i rodinných přátelství. Postupně vznikala i skupina Vietnamců, kteří velmi dobře poznali české prostředí a kteří své znalosti využívají i po roce 1989.

3.5 Očima Vietnamců

Každý, kdo z tak vzdálené země, jako je Vietnam, přijede do cizí země, zažívá kulturní šok. Tento šok se projevuje u každého jinak. Je známo několik případů stesku po rodině a po domově, které se projevily jako psychotická reakce, a mnoho případů vzájemného nedorozumění, které jistě k prožitku kulturního šoku napomáhají. S tímto pocitem je nutno počítat a nahlížet na cizince jako na někoho, kdo zpočátku existuje v naší zemi, v našem prostředí, v těžších podmínkách než my. Samozřejmě se u příslušníků obou kultur objevovaly i známky xenofobních a rasistických reakcí, a to buď přímo na pracovišti, ve škole, či na veřejnosti. Některé z nich končily i u tehdejších československých soudů.

Již z prozaických důvodů odlišnosti přírodního prostředí vznikají obtíže při příchodu Vietnamců do ČR (Vasiljev 1986). Zima je pro ně velmi tvrdá. Podle Müllerové navíc v počátečním období příjezdu vietnamští občané nebyli ani dostatečně vybaveni teplým oblečením. Jaké byly asi jejich pocity při výstupu z letadla na zasněžené pražské letiště. Vietnam leží v subtropickém a zčásti v tropickém podnebném pásu, takže je zde daleko vyšší vlhkost vzduchu a teplota.

Vztahy Čechů a Vietnamců navázané před rokem 1989 mnohdy přetrvávají dodnes. Ve Vietnamu je Česká republika zapsána v povědomí starších generací jako přítel, který pomáhal v nouzi. Po návratu do Vietnamu se také sociální situace rodin díky jejich vzdělání a výdělkům v ČR většinou opravdu velmi zlepšila. Dokazuje to i fakt, že velký počet vietnamských občanů, kteří pobývali v Československu, dnes pracuje ve vyšších funkcích soukromých a státních podniků. Československé prostředí na vietnamské občany i přes jejich silný kulturní základ v prvních obdobích ještě asi do 80. let silně působilo. Po návratu domů si jen málokdo neuvědomil, jak mnoho ho podmínky života v Čechách změnil. Způsob života lidí, kteří pobývali tak dlouhou dobu v Evropě, se dosti upravil a pozměnil. Zkušenosti nabyté v ČR jsou často po návratu domů pokládány za pozitivní (Blabol 1990).

Mladší generace Vietnamců ve Vietnamu však tyto pocity sympatií většinou nesdílí. Českou republiku znají maximálně z vyprávění. Přesto se často stává, že se vietnamští rodiče rozhodnou poslat své osmnáctileté dítě do České republiky. Zatímco když přijížděli oni, měli zajištěno v ČR bydlení, práci i jazykové kurzy, neuvědomují si, že toto jejich dítě mít zajištěno nebude. Nevědomky posílají své děti do daleko náročnějších podmínek, než byly ty, do kterých přijížděli oni, o děti se musí postarat známí či příbuzní, což dokazují i provedené výzkumy (například Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004).

3.6 Mezník migrace vietnamských občanů do ČR

Vietnamská komunita tedy fungovala na vnitřně velmi dobře organizovaném a strukturovaném sociálním a politickém zázemí, byť se jevila jako nenápadná a uzavřená. Přesto však existoval alespoň minimální základ pro vzájemnou komunikaci příslušníků obou kultur, hlavně prostřednictvím prvních jazykových kurzů či společné práce v podnicích.

„Prvotní záměr vyškolení kvalifikovaných vietnamských pracovníků však v 2. polovině 80. let vzal za své. U obou zúčastněných stran došlo k využívání okolností ve vlastní prospěch. Československá strana stále více obsazovala vietnamské pracovníky v neatraktivních oborech, na pásové výrobě či při pomocných pracích, kterým se čeští zaměstnanci vyhýbali. Na druhé straně zas stále více Vietnamců odjíždělo do ČSSR za lepším výdělkem.“ (Martínková 2006)

Po roce 1985 se v důsledku politických rozhodnutí ČSSR snižoval počet vietnamských občanů v Československu. V osmdesátých letech nastal zvrat ve vzájemných vztazích. Roku 1986 Vietnam začal provádět hospodářské reformy „doi moi“. Komunistická strana sice stále řídila hospodářství, to se však rychle otevíralo cizímu kapitálu (z Japonska, Číny, Francie...). Česká hospodářská politika neměla sílu ani motivaci tuto změnu využít. Česká republika odstoupila od vzájemných dohod a smluv, finančně vyrovnala své nesplněné závazky vůči Vietnamu, zrušila konzulát v Saigonu a přerušila téměř veškeré oficiální hospodářské styky.

Společenský i právní kontext Československa přispěl k tomu, že se většina vietnamských občanů musela vrátit do Vietnamu, nebo změnit účel a formu svého pobytu, aby zde mohla zůstat. Z období mezi lety 1988 a 1993 jsou známy případy vietnamských učňů a praktikantů, kteří opouštěli školy či zaměstnání. Někteří byli vyloučeni pro špatnou docházku, jiní byli prohlášeni za nezvěstné (Boušková 1998). Tentýž přelom vzájemných vztahů můžeme sledovat např. v bývalém východním Německu.

Tak závažný přelom na krátké období oslabil vzájemné vztahy, avšak nepřerušil migraci do ČR. Na základech vzájemných vztahů před rokem 1989 staví Vietnamci i Češi dodnes. V současné době začínají Vietnamci ve Vietnamu vnímat ČR spíše díky sportovním úspěchům (např. ve fotbale, v hokeji), ale pomalu se znovu ožívuje i povědomí o ČR jako o výhodné podnikatelské destinaci a lepším místě pro život. Obecně však lze říci, že obě dvě skupiny o té druhé kultuře příliš nevědí, vztahy jsou stále charakterizovány jako velmi uzavřené a málo intenzivní.

3.7 Vietnamci v současné ČR

V současné době žije v ČR podle posledního Sčítání lidu, domů a bytů 2001 Českého statistického úřadu cca 18 000 vietnamských občanů. Zmíněná čísla jsou však pravděpodobně velice podceněna (podle odborných odhadů například jen v Chebu žije kolem 5000 vietnamských občanů). Strukturální rozložení by však mělo odpovídat skutečnosti. Údaje Českého statistického úřadu (<http://www.cizinci.cz>) ke dni 31. 12. 2005 uvádějí 36 833 Vietnamců v ČR. Avšak někteří vietnamští občané odhadují své zastoupení v ČR až na 60-70 tisíc osob. Vietnamci tedy tvoří v ČR třetí nejpočetnější skupinu cizinců s dlouhodobým či trvalým pobytem po Ukrajincích a Slovácích. Ve srovnání s občany jiných států Dálného východu vietnamští občané jednoznačně v ČR převažují. Je to jistě dáno také bývalou politickou spoluprací a tím, že mnoho z nich má se životem v ČR již velké zkušenosti.

Pokud jde o strukturu druhu povolení k trvalému pobytu vietnamských občanů, k 31. 3. 2004 bylo uděleno 17 povolení z důvodu českého původu, 465 z humanitárních důvodů, 3704 z důvodů sloučení rodiny s občanem ČR, 10 843 z důvodů sloučení rodiny s cizincem, 2024 povolení pobytu po 10 letech, 310 po osmi letech, 163 z jiných důvodů. Celkem bylo uděleno 17 526 povolení k trvalému pobytu. Z celkového počtu Vietnamců tedy v současné době žije v ČR legálně kolem 40 % registrovaných Vietnamců s trvalým pobytem. Drtivá většina Vietnamců s dlouhodobým pobytem v ČR pracuje na základě živnostenského oprávnění a jen zlomek z nich jsou zaměstnanci (Cizinci v České republice 2006). Tímto se vietnamská komunita výrazně liší například od Ukrajinců.

Nejvíce Vietnamců (podobně jako i ostatních cizinců) žije v Praze, na Karlovarsku a Ústecku. V současné době se mění struktura sídel, kde se vietnamští občané usazují. Oproti minulým sídlištím v blízkosti podniků a učilišť se dnes nejčastěji usidlují v největších centrech (Praha, Brno, Plzeň) a v

pohraničních centrech (Ostrava, Cheb). Další významnější komunity najdeme v Železně Rudě, Aši, Jirkově, Chomutově, Potůčkách atd. V pohraničních oblastech se zaměřují často na prodej zboží zahraničním turistům. S postupem času se však můžeme setkat i s tím, že vietnamský podnikatel provozuje jedinou prodejnu potravin v obci, která leží zcela mimo dvě zmíněné oblasti a mimo hlavní centra. Podle Sčítání lidu (Sčítání... 2003) je z celé vietnamské komunity kolem 40 % žen a největší zastoupení mají věkové skupiny od 20 do 50 let, tedy osoby v aktivním věku. Vyšší je také zastoupení dětí ve věku od 1 do 10 let.

Zatímco se strategie Vietnamců v ČR jeví na základě vlastní deklarace i analýz jako strategie rychlého získání ekonomického zisku, fakticky začíná mít charakter dlouhodobého pobytu na území ČR. V roce 2000 lze zaznamenat velmi výraznou vlnu, kdy se Vietnamci při vstupu do ČR pokoušeli dostat na základě vydání azylu, většinou neúspěšně (Cizinci v České republice 2006).

Dne 26. 1. 1994 byla v Praze podepsána Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Vietnamské socialistické republiky o odborné přípravě vietnamských občanů ve středních odborných učilištích v České republice a dne 4. 6. 1994 v Hanoji Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Vietnamské socialistické republiky o vzájemném zaměstnávání českých a vietnamských občanů. Do ČR tedy opět přijíždějí pracující i učňové na základě oficiálních vztahů, ale v daleko menších počtech. Podle znalců vietnamské komunity statisticky dosud nezaznamenanou skupinou Vietnamců, která začíná do ČR přijíždět, je skupina vietnamských studentů - samoplátců.

Zastoupení vietnamských žáků na českých školách je dost významné. Ve školním roce 2004/05 Vietnamci tvořili 30 % cizinců na základních školách (kolem 3,5 tisíc vietnamských žáků). Mnohem méně Vietnamců bylo ve stejném roce na vysokých školách (kolem 2 % ze všech cizích studentů).

Mezi významné skupiny patří v ČR již zmínění vietnamští podnikatelé. Mezi ně se řadí nejen stánkaři, ale také manažeři mezinárodních firem a rovněž pracovníci, kteří na základě živnostenského listu vykonávají fakticky činnost zaměstnanců. Zaměstnanců je velice málo.

Specifickou skupinou jsou Vietnamci přijíždějící z důvodů sloučení rodiny, zejména manželky, které následují své muže do ciziny. Jejich motivace k příchodu není většinou tak silná a je zprostředkovaná tradicemi vietnamské kultury, pojetím společenské hierarchie a rolemi v rodině.

V 90. letech do ČR přijíždějí, pokud se jim tu nepodařilo zůstat, někteří vietnamští občané, kteří zde studovali či pracovali před listopadem 1989 a zároveň s nimi také podnikatelé např. z bývalé Německé demokratické republiky a z dalších evropských zemí. Avšak většinu příchozích po roce 1989 tvoří noví migranti z Vietnamu, kteří zde dosud nepobývali. Po roce 1989 sem podnikatele následují také jejich rodinní příslušníci včetně dětí. Tito noví migranti a mladší generace již nemají k ČR tak vřelý vztah a nemají o ní ani takové povědomí jako předchozí migranti z období před rokem 1989.

Velmi významnou skupinou Vietnamců v ČR, která ovlivní budoucnost vzájemných vztahů, jsou dnešní vietnamské děti a studenti, kteří se zde již narodili, nebo tu žijí odmalička. Tato skupina se zásadně odlišuje od ostatních migrantů z Vietnamu, neboť nastoupila velice zdlouhavou cestu intenzivní integrace v ČR. Nárůst počtu vietnamských dětí v ČR zároveň způsobuje mnoho konfliktů uvnitř vietnamské komunity samotné, ať již jde o mezigenerační či interkulturní konflikty. Děti se také stávají významným fenoménem českého školství.

3.8 Způsob obživy

Převážná většina vietnamských občanů podniká oficiálně na základě živnostenského oprávnění (volné živnosti na nákup a prodej zboží), a to bez ohledu na svou původní profesi. Podnikají tak u nás bývalí profesori vysokých škol, elektrikáři, rolníci, dělníci, prostě zástupci mnoha profesí, kteří zde díky jazykovým a dalším bariérám (IOM 2003) nemohou sehnat jiné zaměstnání než podnikání. Přijíždějí sem zástupci různých profesí a různých stupňů vzdělání. Velice často se stává, že si někdo zřídí živnostenský list, ale jeho náplň činností a pracovní režim v rámci některé z firem spíše fakticky odpovídá režimu zaměstnance - prodavače, skladníka atd. (IOM 2005).

Z velké většiny prodávají vietnamští podnikatelé dovezené levné textilní, obuvnické a elektronické zboží, tabák, lihoviny a v pohraničních oblastech ještě další poptávané a jiné drobné zboží. V poslední době se objevuje daleko více vietnamských občerstvení a restaurací, obchodů s potravinami a mnoho dalších firem, což zřejmě souvisí s rostoucí cenovou konkurencí na textilním trhu, na trhu levných výrobků (hypermarkety ve velkém prodávají stejné zboží od podobných výrobců a za podobné ceny). Kromě živnostníků dnes fungují i vietnamské firmy, zprostředkovatelské a poradenské služby (zejména v oblasti právního, ekonomického, finančního poradenství, překladatelství). Objevují se vietnamští obchodníci a manažeři světového formátu. Oblasti působnosti a podnikání vietnamské komunity se začínají výrazně diverzifikovat.

3.9 Ekonomické zázemí rodin

Zatím nejsou dostupná spolehlivější data, proto uvádíme jen základní informace. Velká část migrantů bydlí v podnájmu, nebo u svých známých, nebo také ve svých bytech. Jejich osobní průměrné příjmy se často pohybují podle různých odhadů někde kolem 25 a více tisíc. Často vydávají velkou část svých výdělků za nájemné bytu nebo za vzdělání pro děti. Vietnamské domácnosti v ČR mají většinou vybavené kuchyně a koupelny, disponují televizorem, videopřehrávačem a další elektronikou. Děti mívají k dispozici mnoho moderních hraček. Domácnosti mají ve svých knihovnách vietnamské knihy pro dospělé i pro děti. Pokud jde o nakupované zboží, na vietnamských tržnicích je velice často k dostání veškeré potřebné základní zboží dovezené z Vietnamu.

Mnoho Vietnamců u nás žije za relativně náročných poměrů: jejich pracovní podmínky jsou často nevyhovující (pracují v zimě, o víkendech, bez pravidelného jídla), doba práce výrazně překračuje běžné zvyklosti a nemají čas na zábavu ani dovolenou. Také tyto okolnosti přispívají k jejich separaci. Někteří vietnamští zaměstnavatelé podle výzkumu (IOM 2005) upřednostňují zaměstnávání Vietnamců, protože si své práce „váží více než Češi, jsou ochotni občas zůstat přes čas, nejsou tak často nemocní.“

Životní podmínky vietnamských rodin se samozřejmě liší region od regionu. V některých oblastech se vietnamským podnikatelům daří lépe, někde na ně doléhá zvyšující se konkurence. Někde je nabídka striktně odvozena od poptávky zahraničních turistů. Někde jsou vietnamští podnikatelé intenzivně zapojeni do komunitních struktur, někteří se od nich záměrně vzdalují a osamostatňují. Někteří nepodnikají samostatně, ale začínají zakládat i mezinárodní firmy. Někteří se naučí česky a stávají se zaměstnanci českých firem, či manažery mezinárodních korporací.

3.10 Hodnocení života v ČR

Jak vyplývá z různých výzkumů,²⁹ vietnamští občané deklarují, že jsou životní podmínky v ČR výhodnější a stálejší než ve Vietnamu, a proto se s nimi přirozeně vyrovnávají. Jak vyplývá z prvních bezprostředních reakcí, Vietnamci si na ČR většinou nejvíce váží: příjemného podnebí, krásné členité krajiny, klidného života, příležitosti ke zlepšení ekonomické situace, příležitosti pro kvalitní vzdělání svých dětí, ochotnějších a velmi profesionálních úřadů, lepších ekonomických podmínek a lepšího fungování sociálních a zdravotnických sítí apod.

Za negativní aspekty života v ČR vietnamští občané podle výzkumů považují např. byrokratické překážky v podnikání. Velké potíže jim dělá pocit odcizení a ztráty rodiny, nepřátelské projevy chování vůči příslušníkům vietnamské komunity, problémy s prodlužováním pobytu, neefektivní jednání na cizinecké policii a velké množství formulářů či zhoršující se ekonomické podmínky jejich podnikání.

Pokud jde o nesplněná očekávání od pobytu v ČR, v souvislosti se současnou ekonomickou situací v různých výzkumech respondenti často uvádějí, že dosud do ČR nemohli pozvat své rodiny či děti a že příjmy se den ode dne snižují a konkurence roste. Avšak stále jsou tu podle nich výhodnější a stabilnější podmínky podnikání i zaměstnávání než ve Vietnamu (IOM 2005).

V zásadě však vietnamští občané nedeclarují veřejně zásadní problémy, které by jim bránily v pobytu v ČR. Veškeré problémy jsou zvyklí řešit buďto sami, nebo pomocí komunitních struktur. Mnohdy si Vietnamci nekladou nároky na zlepšení situace, jelikož je stále lepší než v jejich původním prostředí. To však v žádném případě neznamená, že neexistují mezi majoritou a komunitou silné komunikační a další bariéry.

3.11 Správa komunity, komunitní centra, velkotržnice

Vliv zastupitelstva Vietnamské socialistické republiky na život migrantů v ČR je stále patrný, a to i ve vnitřních komunitních vztazích. Podmínky pobytu nejsou však dnes vytvářeny jen shora, ale samotnými příslušníky vietnamské komunity. Čím jsou slabší politické a organizační bariéry, tím více se spolu s častějšími přímými kontakty mezi českými a vietnamskými občany otevírá prostor pro zesílené působení přirozených interakčních interkulturních bariér.

Naprosto specifické prostředí, pokud jde o vietnamskou komunitu, vytvářejí tržnice a zejména vietnamské velkoobchody a velkosklady, které se kromě toho, že tvoří centra obchodní, zároveň stávají správními, kulturními, mediálními a komunitními centry. Sídlí zde mnoho významných vietnamských podnikatelských subjektů i neziskových organizací, které se starají o vietnamskou komunitu v ČR a podporují ji, cestovní kanceláře, restaurace apod. Pořádají a organizují se zde různé výukové kurzy (českého jazyka, přípravné kurzy na přijímací zkoušky na vysoké školy, dětské tábory nebo tábory

29 Např.: „Postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR - problémové oblasti a návrhy řešení“, MPSV, 2004, zpracovatel Gabal, Analysis & Consulting.

mládeže atd.). Mezi další komunitní akce, o kterých se zatím většinou Češi nedozvídají, patří například fotbalové turnaje, koncerty vietnamských umělců ze zahraničí, sjezdy, tábory pro děti, slavnosti předávání ocenění za výborné studijní výsledky žáků a studentů apod.

3.12 Uzavřený charakter početné skupiny nových migrantů

Ve stručnosti popsat integraci vietnamské komunity v ČR (je třeba ji popsat odděleně od Vietnamců, kteří se od komunity sami distancují) je velice náročný úkol, vzhledem k tomu, že do hry vstupují výrazné interkulturní civilizační rozdíly v chápání situace vietnamské komunity, tradice vzájemných vztahů, současný rychlý vývoj a evropské či celosvětové společenské trendy. Vesměs lze říci, že nejvíce bariér brání v integraci typické skupině nově příchozích Vietnamců do ČR³⁰ ve věku mezi 30 a 55 lety, kteří zde pobývají na základě povolení k dlouhodobému pobytu se všemi jeho nevýhodami neustálého prodlužování a administrativních bariér.³¹ Živí se různými úrovněmi podnikání - stánkový prodej, velkoobchod na vietnamských tržnicích, import zboží, prodej v kamenných obchodech (přes 80 % z nich), a to bez ohledu na jejich nejvyšší dosažené vzdělání. Velká část z nich však nevyužívá ke své činnosti na území ČR český jazyk, na úřadech za ně často vyřizují různé záležitosti vietnamští zprostředkovatelé apod. I vietnamské krajské organizace jsou činné převážně uvnitř komunity a velice málo spolupracují v oblasti vzájemné kulturní, komunikační, odborné či jiné výměny mezi komunitou a majoritní společností. Teprve letos bylo otevřeno vietnamské vzdělávací centrum pro Vietnamce v ČR, kde se vietnamské děti učí mateřský jazyk svých rodičů. Jak vyplývá ze závěrů výzkumu (IOM 2003), má vietnamská komunita ve srovnání s Ukrajinci či Armény jen velmi mizivou představu o tom, jaké cíle jejich vietnamské krajské organizace mají, a nemají vůbec žádnou konkrétní představu o tom, jakou činnost by měly tyto instituce vykonávat. Velmi charakteristickým rysem je nízká občanská angažovanost a participace vietnamských migrantů v ČR. Přesto existují velmi silné tendence k otevírání vietnamské komunity. Z toho důvodu se nyní podrobněji zamyslíme nad současnými možnostmi jejich integrace.

Různé výzkumy, experti i veřejnost, a také komunita sama reflektují uzavřený charakter a izolovanost vietnamské komunity v ČR. Například výzkum (viz IOM 2003), jehož záměrem bylo poznání procesu integrace vybraných komunit migrantů (Ukrajinců, Vietnamců a Arménů), charakterizoval obecně vietnamskou komunitu jako „separovanou (izolující se, avšak nikoliv „neúspěšnou“) komunitu“. Podle tohoto výzkumu jsou narozdíl od ukrajinské, arménské a jiných skupin migrantů v ČR Vietnamci typičtí zejména tím, že velká část z nich přijela na pozvání rodinného příslušníka do ČR. „Vietnamci častěji udržují bližší přátelské vztahy s českou majoritní populací, naopak Ukrajinci je udržují.“ Dlouhodobý výzkum Etnologického ústavu AV ČR rovněž zmiňuje „samostatnost a izolovanost vietnamské komunity“ bez potřeby integrovat se dále v ČR, pokud jde o všechny oblasti života s výjimkou obchodních a podnikatelských aktivit, které se otevírají s postupně se otevírajícím trhem a rostoucí konkurencí na trhu s levnými výrobky (Brouček 2003a). Výzkum zároveň charakterizuje život vietnamské komunity v ČR jako „provizorium“ doprovázené stálou deklarací brzkého návratu do Vietnamu.³²

30 Vietnamci k nám ze setrvačnosti stále příjíždějí podle všech dostupných výzkumů a podle expertů z větší části ze severního Vietnamu (80-60 %) „Bac Bo“.

31 Výzkumy jako např. (Drbohlav, Ezzedine-Lukšíková 2004; Analýza postavení cizinců 2004) zjistily výraznou míru stížností na způsob a efektivitu práce cizinecké policie. Narozdíl od pozitivního hodnocení jiných úřadů ČR Vietnamci hodnotí cizineckou policii velmi negativně. Z toho a dalších důvodů je také v současné době realizován výzkum zaměřený přímo na fungování cizinecké policie, který realizuje a koordinuje Liga lidských práv.

32 Srovnej např. Obuchová (1999), která rovněž zmiňuje deklaraci návratu do vlasti, tentokrát u čínských migrantů.

I český tisk (viz např. Brouček 2003b) a česká veřejnost (jak vyplývá z vlastních rozhovorů s žáky ZŠ a SŠ, s pedagogickými pracovníky, úředníky, knihovníky po celé ČR) většinou reflektuje vietnamskou komunitu jako v podstatě neznámou homogenní, monotónní, úzce profilovanou skupinu migrantů - podnikatelů.³³

Uzavřenost komunity vnímají i Vietnamci samotní. Hung řekl: „Naši rodiče často chápou uzavřenost komunity také jako strategickou výhodu. Majorita do nich nevidí.“ Pocit nesounáležitosti s majoritní populací ilustruje i zmínka Broučka (Brouček 2003a) o tom, že se občasná deklarace nespokojenosti Vietnamců s životem v ČR (oproti celkové spokojenosti s životem v ČR) omezují především na administrativní překážky v podnikání a prodlužování pobytu, nikoli na jakékoli jiné životní záležitosti. To dokazují i výzkumy (IOM 2003) a text (Kocourek 2004a).

Jistě ani ve střední Evropě není podobná situace vietnamské komunity výjimkou. Např. podle informací IOM Varšava žije v Polsku přibližně stejný počet Vietnamců jako v ČR, přesto tam vykazuje komunita velice podobné rysy.³⁴ V západnějších státech i v USA vznikají „asijská“ města či čtvrtě. Jistá míra izolovanosti asijských komunit tedy není nijak zvláštním jevem.

Dosud jsme však popisovali charakter komunity spíše z pohledu majoritní společnosti, zažitých měřítek běžného občana či již integrovaného Vietnamce, zástupce mladší generace. Předběžné analýzy výzkumu (IOM 2005) ukazují, že se velká část Vietnamců domnívá, že vietnamská komunita uzavřená není, což odůvodňují tím, že udržují dostatek osobních kontaktů.

Díky vietnamským organizacím jsou zaměstnáváni i ti, kteří by jinak na trhu práce díky svým neznalostem a jazykovým a dalším bariérám neuspěli. Vietnamský poradenský servis nabízí služby, které nemají v české majoritní společnosti obdoby. V posledních letech vietnamské ziskové i neziskové i politické organizace rozšiřují pole své působnosti z hlavních ekonomických a interních aktivit i na aktivity komunitní, veřejné a sociální. Zdá se, že instituce, které původně vytvářely především podmínky pro uzavřenost komunity, v současné době začínají naopak přispívat k jejímu postupnému otevírání. Kontakty s majoritou jsou díky působení různých vlivů daleko častější (vstup ČR do EU, působení různých občanských sdružení a dalších občanských organizací, rostoucí nároky na životní standard vietnamské komunity, integrace vietnamských dětí apod.

Pokusme se tedy formulovat, jak se vietnamská komunita v ČR integruje. Z hlediska kulturních tradic jsou Vietnamci zaměřeni na poznání jedince a jednání z hlediska jedince, osobního kontaktu, empatie, citového vnímání, sami se charakterizují jako kultura „kontaktní“, „kultura ženského principu“, „kultura mezilidských vztahů ve společnosti“. Objektivistické a pozitivistické pohledy statistiky a sociologie jim nejsou blízké, chápání sociálních věd ve Vietnamu je silně ovlivněno moralistickými postoji a principy vycházejícími kromě jiného i z konfucianismu. Pojem integrace se v současném Vietnamu používá zejména ve spojení integrace do světového hospodářství.

33 Tento stereotyp odpovídá i statistickým či výzkumným údajům o profesní struktuře Vietnamců v ČR.

34 Na konferenci *Dimensions of Integration: Migrant Youth in Central European Countries*, která se konala ve Vídni v březnu roku 2005, byly konstatovány následující rysy vietnamské komunity v Polsku: uzavřenost, motivace ke vzdělání dětí, podnikání ve stáncích, neznalost polštiny. Vietnamců je podle IOM Varšava v Polsku cca 40 000.

Interkulturní bariéry, kulturní šok, uzavřenost komunity a sociální patologie spojená s vzájemnou provázaností komunity, životem v provizoriu apod. stejně jako nepřipravenost na tyto problémy způsobují, že příchozí jedinec není schopen volit strategie chování, které by mu umožnily přizpůsobit se a sžít se se zdejšími prostředím bez pomoci svých krajanů. Z toho důvodu výrazně využívá služeb vietnamského servisu a dalších organizací. Role těchto organizací na jednu stranu tvoří informační a cenový monopol, často je politicky ovlivňována ze strany zastupitelstva Vietnamu v ČR. Na druhou stranu jsou však nutnou podmínkou k tomu, aby se příchozí migranti mohli na území ČR zabydlet a uživit, pokud jim tyto služby nenabídne majoritní společnost, jako společnost „hostitelská“.

Teprve po dlouhodobějším pobytu Vietnamců v ČR, poté, co se jim zde narodí děti nebo si částečně zvyknou na naše prostředí, začíná vznikat motivace k cílené integraci v ČR, větší zájem o společenské dění a zároveň s ním subjektivní potřeba širšího vzdělávání. Data o cizincích, stejně jako názory expertů i výzkumy ukazují, že strategie vietnamských migrantů, pokud jde o pobyt v ČR, začíná nabývat především dlouhodobější a intenzivnější charakter.

Po této krátké úvaze se jen stručným způsobem pokusme upozornit na faktory, které silně ovlivňují proces integrace rizikových skupin Vietnamců v ČR.

3.13 Vybrané faktory ovlivňující významně integraci Vietnamců v ČR

Následující dva citáty by nás měly přivést k zamyšlení nad strategií, kterou mohou volit vietnamští podnikatelé v ČR při spolupráci se zprostředkovatelskými službami. Tyto služby mohou působit například velmi negativně: „Někteří překladatelé vůbec nepřekládají věrohodně, někdy se dokonce během řízení vietnamsky baví či hádají se svědky, a vůbec netlumočí.“ (anonymní respondent) Typický vztah některých zástupců komunity k legislativě ČR je dobře naznačen také analogií o dvou prstech a minci, kterou použil (Brouček 2003a). Příslušníci této skupiny migrantů často zmiňují: „Když nám něco zákon umožňuje (nebrání nám v tom), proč bychom toho nevyužili?“ Na druhou stranu služby mají velmi pozitivní vliv, neboť bez nich by migrant pravděpodobně nebyl schopen zde běžně pobývat ani pracovat. Většina běžných vietnamských podnikatelů, kteří nově přijdou do ČR, je díky své neznalosti zatím odkázána stále na malý počet poskytovatelů ekonomicky silně profitujících služeb v rámci vlastní komunity, což je významným faktorem posilujícím uzavřenost, avšak i ochranu vietnamské komunity v České republice. Můžeme vlastně říci, že je interakce vietnamské komunity s českými institucemi alespoň zpočátku redukována často právě vietnamskými zprostředkovateli. Ochranou funkci nad nově příchozím migrantem má rovněž jeho příbuzenská síť (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004).

Významným faktorem, který oddaluje integraci, je očekávání rychlého zbohatnutí a návratu do Vietnamu. Tato vidina se však často nevyplní a dochází k následujícím zklamáním, např.: „nepodařilo se mi naučit se česky, nemohu tak získávat informace v češtině, nemohu být zaměstnán, výdělky neodpovídají (zvláště v současné době) očekávání, konkurence roste, nemohli jsme pozvat do ČR zbytek své rodiny, nebo své děti, děti mají už vztah spíše k ČR, ve Vietnamu by bez vietnamských škol a důkladné znalosti jazyka nenalezly uplatnění.“ Nedostatek kapitálu některým podnikatelům zároveň brání v tom, aby podnikali samostatně, bez závislosti na komunitních obchodních sítích. Také potřebují dostatek finančních prostředků, kterými by doma zajistili zbytek rodiny (i zbytek rodiny ve Vietnamu) a zařídili si vlastní obchod nebo firmu - vydělat tolik peněz není jednoduché. Mnozí se obávají, že by ve Vietnamu nenašli

práci. Kvůli tomu všemu zde rodiče zůstávají a na Vietnam pouze vzpomínají. Kromě předsudků a neosobního chování si někteří Vietnamci povzdychnou nad problémy v komunikaci, nad příliš odlišnými klimatickými podmínkami, vzpomínají na tradiční svátky a pestřejší společenský život, který ve Vietnamu vedli (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004; Kocourek 2004a).

Na druhou stranu známe výsledky různých šetření i teoretických studií, které hovoří o tom, že je česká společnost kulturně velmi homogenní, že není stále nakloněna přijímání vlivů cizích migrantů a že je relativně dosti xenofobní (viz např. Gabal 1999). Není tedy divu, že po listopadu 1989 česká společnost až donedávna nejevila o vietnamské migranty žádný zájem. Rovněž i ona byla velmi uzavřená a rovněž i ona má velice nízké povědomí o tom, kdo sem z Vietnamu přijíždí, s jakou tradicí a s jakým potenciálem, jaká má očekávání. Proto se majoritní společnost ani příliš nezamýšlela nad tím, jak se k migrantům má chovat, jak s nimi lze spolupracovat, co pozitivního si z vzájemných vztahů mohou obě dvě strany odnést. Interkulturní rozdíly způsobují fakt, že si ani jedna strana nedokáže představit požadavky a potřeby strany druhé a formulovat pro druhou stranu své požadavky.

Mezi významné interkulturní faktory bránící integraci patří např.: silný vztah ke své vlasti, ke svým krajanům, lidový charakter a zaměření na rodinu a její soukromí, pocit potřeby obrany země způsobený dlouhým obdobím válek a z toho plynoucí mírně negativní vztah k morálce Západu, tradiční rysy etnické ekonomie (uzavírání ústních smluv, provázanost vzájemných dluhů a dalších závazkových vztahů, dodržování tradiční společenské hierarchie, určité nepochopení role státních institucí jako služebníků občanů, velmi slabé právní povědomí přichozích migrantů (o právu ve Vietnamu, o to více o právu v ČR) nebo velmi slabé všeobecné povědomí o kultuře ČR.

Naopak k intenzivnější integraci vede například: otevírání podnikatelského prostředí tržnic, rozšiřování působnosti vietnamských organizací do sociální sféry a služeb, intenzivnější spolupráce vietnamských a českých firem a zaměstnanců se zaměstnavateli, mírně se probouzející motivace ke vzájemnému poznání, zvyšující se působení neziskových organizací na osvětu v rámci vietnamské komunity, efektivnější informační toky o ČR prostřednictvím vietnamského krajanského tisku, různých přednášek apod. či výrazný vliv multikulturní výchovy a vzdělávání o Vietnamu.

3.14 Krajanské organizace

Vietnamci netvoří oficiálně uznanou národnostní menšinu, neboť v ČR žije jen velmi nízký počet občanů, kteří nevyvíjejí aktivní činnost směřující k uznání Vietnamců jako národnostní menšiny v ČR. Pokud však bude pokračovat trend zvyšování podílu Vietnamců s trvalým pobytem, je možné, že za čas jistě začne přibývat i občanů ČR vietnamské národnosti. Zatím tedy uvádíme pouze seznam krajanských organizací nebo organizací, jejichž činnost úzce souvisí s vietnamskou komunitou.

Svaz vietnamských podnikatelů v ČR

Hlavní náplní činnosti tohoto svazu je zastupovat a obhajovat zájmy vietnamských podnikatelů před českými úřady, udržovat styky se zastupitelstvem VSR v Praze či řídit různé zájmové skupiny. Převážně se soustředí na podporu ekonomie a politického systému Vietnamu. Jeho záměry a aktivity jsou spíše zaměřeny na svou vlast a vietnamské občany v ČR než na integraci komunity v majoritním prostředí. Svaz má pobočky po celé ČR.

Svaz Vietnamců v ČR

Svaz byl založen 15. 11. 1999. Cílem svazu je vybudovat mezi vietnamskými občany žijícími v ČR vztahy vzájemné podpory a pomoci při jejich občanském životě a při jejich podnikatelských aktivitách. Svaz má podporovat národnostní cítění a dobré aktivní vztahy s ČR. Svaz má rovněž přispívat k tomu, aby se vietnamští občané seznamovali s českou kulturou. Svaz má různé dceřiné pobočky v Praze, Ostravě, Brně, Teplicích, Tachově, Chomutově, Aši, Hradci Králové atd. Svaz je doporučován velvyslanectvím VSR v Praze. Konkrétně svaz pořádá kulturní akce s národním charakterem, propaguje vietnamskou kulturu, pořádá kurzy vietnamského jazyka pro vietnamské děti, pořádá tábory pro děti apod. Svaz má spolupracovat s novináři, organizovat humanitní akce a zakládat další dceřiné organizace. Svaz finančně přispěl na likvidaci škod způsobených povodněmi v ČR v roce 2002 (více informací viz <http://www.hnvn.cz>).

Svaz vietnamské mládeže a studentů v ČR

Tento svaz organizuje setkávání studentů a různé sportovní akce, oslavy a diskuse se studenty apod. Bohužel se nám však nepodařilo zatím sejit se s jeho hlavními představiteli. V současné době se zdá, že tato instituce není tak aktivní jako dříve, ale naše tvrzení není zatím ničím podloženo.

Klub Bambus - bývalé Sdružení vietnamsky hovořících občanů ČR

Nové stanovy byly schváleny 12. 12. 2003. Cíle sdružení jsou zaměřeny na rozšiřování spolupráce s českými partnery v oblasti výuky jazyků na ZŠ (češtiny i vietnamštiny), na zintenzivňování vzájemných vztahů mezi dětmi obou národností. Mezi činnostmi, které toto sdružení podporuje, je výuka českého jazyka pro vietnamské občany a výuka vietnamského jazyka pro vietnamské děti, které již vietnamštinu zapomínají. Toto sdružení vydává jednou za čtvrt roku časopis *Bambus*. Rovněž zakládá klub bojového umění, fotbalového mužstva atd. Působí v Praze. V nedávné době založilo toto sdružení třídu pro vietnamské děti na ZŠ v blízkosti tržnice (obchodního centra) SaPa v Praze.

Obchodní centrum Sapa, Praha 10 a mnoho dalších

Obchodní centra koordinují činnost na svém území, často se podílejí i na organizaci kulturních a sportovních akcí a přispívají i na sociální účely.

Centrum výuky vietnamštiny

Bylo založeno v roce 2005. Počet vietnamských žáků zde za jeden rok vzrostl o jednu polovinu na cca 50 žáků. V současné době zde působí dva lektoři.

Česko-vietnamská společnost

Tato společnost vydává zpravodaj, ve kterém zveřejňuje nejrůznější informace a články o Vietnamu. Postupem času jsou zde však zveřejňovány rovněž převážně obchodní informace, informace o vzájemných dohodách apod. (více informací viz <http://www.cvs-praha.cz>).

Nové internetové stránky některých českých vietnamců a přátel Vietnamu vznikly v roce 2003. Jejich charakter se zatím vyvíjí (více informací viz <http://www.klubhanoi.cz>).

Mezi dalšími vietnamskými organizacemi působícími na území ČR můžeme jmenovat například spolky tradičních bojových umění, sportovních klubů atd. Jejich činnost má jistě na integraci v ČR také určitý vliv. Mezi oficiální instituce ovlivňující integraci shora patří především Velvyslanectví Vietnamské socialistické republiky v Praze a také komise pro národnostní otázky při jednotlivých krajských úřadech či magistrátech, jejichž zasedání se občas účastní i zástupci místní vietnamské komunity a členové církví. Dále nově vznikají organizace či volná seskupení vietnamských studentů a mládeže, které se zabývají například vývojem slovníku, shánění zaměstnání pro mladé (např. <http://www.sinhvienvsb.wz.cz>) apod.

3.15 Krajská média v ČR

Krajská média hrají v integraci Vietnamců v ČR naprosto zásadní roli, neboť, jak vyplývá například z ankety realizované pro MKC Praha (2005), je to pro Vietnamce nejčastější zdroj informací o ČR. V ČR jsou vydávána v současné době tři média. Časopis *Van xuan* je zaměřen na zprávy o dění v ČR. Přináší články Vietnamců v ČR, názory a připomínky. Věnuje se i zprávám a událostem ve Vietnamu, zveřejňuje texty převzaté z internetu, reportáže, dokumenty o tradicích a kultuře, portréty herců a jiných známých osobností. Kromě sportu, zábavných příspěvků, inzerce, článků pro mládež a literárního koutku se *Van xuan* věnuje také výuce jazyků, a to nejen češtiny a vietnamštiny, ale také například angličtiny.

Obsahem týdeníku *Tuan tin moi* jsou hlavně zprávy o dění v ČR a ve Vietnamu a také zprávy o vietnamské komunitě v ČR a dále názory a reportáže od Vietnamců v ČR. Týdeník se také věnuje vědě, zdraví a sportu. Reportáže, události a dokumenty jsou převážně stažené z internetu. Součástí týdeníku jsou také články o kultuře, portréty slavných osobností (herců, zpěváků), články z jiných novin o vztahu mezi muži a ženami, rubriky na téma seznámení a intimity, poezie, inzerce a vtipy.

Týdeník *Vuon dao* rovněž obsahuje aktuality z internetu. Jsou to především zprávy, události za celý týden ve světě, články o vědě a technice, o zvířatech apod. Mezi dalšími rubrikami jsou: čtenáři psali (o Vietnamcích v ČR), zajímavosti a reportáže, interview a portréty herců, zpěváků, sportovců a jiných osobností, kriminalita, čínské historické romány, povídky, stránka intimity, která pojednává o vztazích mládeže, vtipy a inzerce. Zajímavé ve všech časopisech je, že u většiny článků nejsou uvedeni autoři.

Vietnamská televize vysílá pro krajany v zahraničí speciálně na jednom kanálu: VTV4. Tato televize má mezi Vietnamci vysokou sledovanost.

Významnou roli v procesu integrace hrají také populární vietnamské webové stránky, které se mimo jiné věnují životu cizinců v ČR, například stránky týdeníku *Van xuan* (<http://www.vnm.cz>), Svazu Vietnamců v ČR (<http://www.hvvn.cz>), Česko-vietnamské společnosti (<http://www.cvs-praha.cz>), Klubu Hanoi (<http://www.klubhanoi.cz>) a další. Vietnamskou jazykovou verzi mají rovněž webové stránky <http://www.domavcr.cz>, které spravuje Mezinárodní organizace pro migraci Praha (IOM), jako pomůcku ke zvýšení úrovně informovanosti cizích státních příslušníků dlouhodobě usazených v České republice.

3.16 Závěrem

První Češi vstoupili na území dnešního Vietnamu pravděpodobně již ve 14. století, od té doby do období zahájení vzájemných politických vztahů však česká společnost neměla příliš šanci se o Vietnamu mnoho dozvědět. Motivace k migraci se po roce 1989 rozšířila z ekonomických a vzdělávacích důvodů na doprovázení rodinných členů. Naopak se zúžilo spektrum činností, které zde Vietnamci vykonávají. Namísto politických bariér začínají o to více působit bariéry interkulturní. V současné době dochází pomalu k tomu, že vzájemná interakce majority a minority překonává postupně interkulturní překážky odlišné společenské hierarchie a nalézá cesty vzájemné komunikace vedoucí k integraci a k lepšímu vzájemnému pochopení. Dosud však nebyla stanovena pevná platforma této spolupráce. V ČR působí velké množství organizací, které zabezpečují život Vietnamců v ČR a přispívají k jejich integraci v ČR.

O občanské participaci Vietnamců v ČR toho nebylo mnoho napsáno. Můžeme o ní hovořit v zásadě ze dvou hledisek. Tím prvním je hledisko tzv. interní komunitní participace, která však zprostředkovaně může vést i k participaci v rámci majoritní společnosti. V podstatě se dá říci, že se v prvním modelu odráží model tradiční vietnamské a konfuciánské společenské hierarchie. Starší a výše postavený za ostatní jedná a má za úkol se o ně starat. Níže postavení ho pak mají poslouchat a mohou využívat jeho služeb. Takovým výše postaveným prostředníkem často bývají vietnamské komerční i neziskové krajanské organizace, které zajišťují chod komunitních aktivit, potažmo ještě výše politické zastoupení VSR v Praze, které zase koordinuje činnost krajanských organizací. Na první pohled se nabízí zjištění, že je vietnamská komunita uzavřená, pokud se však podaří Čechům a českým organizacím rozplést a identifikovat provázanost hierarchických vztahů v rámci komunity, může se tato struktura ukázat jako velmi efektivní, dokonce otevřená novým myšlenkám, postupům a projektům ze strany majoritní společnosti, směřující ke vzájemné spolupráci. Vietnamské organizace dnes již spolupracují i s mezivládními organizacemi, některými občanskými sdruženími apod.

Vietnamci se často účastní akcí pořádaných pod záštitou velvyslanectví VSR v Praze a dalšími vietnamskými organizacemi. Mezi takovéto akce patří koncerty, sportovní akce, oslava Dne dětí a předávání cen za studijní výsledky, různé oslavy státních vietnamských svátků, otevírání nových institucí apod. Účast Vietnamců na zmíněných akcích je vždy hojná. O to menší je však účast na veřejných diskusích s majoritou či účast vietnamských dětí na projektech pro děti. Existují však již i projekty, které vietnamského studenta ke spolupráci získaly.³⁵

Zároveň již byly vytvořeny i formy přímé participace Vietnamců v ČR, mezi kterými můžeme jmenovat zejména spolupráci zastupitelských úřadů s vietnamskými obchodníky, podnikateli a zástupci různých vietnamských organizací, účast zástupců vietnamské komunity na zasedání krajských výborů a komisí. Z řad vietnamské komunity se již etablovalo i několik lektorů interkulturního vzdělávání. Je doložena účast vietnamských rodičů na práci škol a při organizaci dětských akcí. Jakkoli tato participace jistě existuje, rozhodně není transparentní, není dosud dostatečně prozkoumána a není možné o ní v současné době učinit jakékoli spolehlivé závěry.

35 Například vzdělávací projekt ASI-MILOVANÍ realizovaný občanským sdružením Cesta tam a zase zpátky v roce 2005.

V současné době nelze než vyčkat, jakým způsobem bude integrace dále postupovat. Rozhodně jí však současné podmínky jen a jen nahrávají. Neznamená to však, že by uvnitř komunity samotné neexistovaly závažné problémy, nebo že by vztahy Vietnamců a Čechů probíhaly jen na přátelské úrovni. Organizační a kulturní a tedy i integrační potenciál vietnamské komunity je však velmi silný a jestliže se podaří překonat vzájemné interkulturní bariéry, a to zejména ve způsobu občanské organizovanosti, a jestli se zde stále budou rodit nové vietnamské děti, integrace za několik let pokročí mílovými kroky dále. Vietnamská komunita v ČR disponuje velmi silným potenciálem k integraci, který však začíná být patrný až po třech, pěti i více letech pobytu příchozího migranta v ČR. Do té doby migrant svádí boj o to, aby zde našel vlastní roli, aby poupravil a reinterpretoval své cíle a zvolil novou strategii na základě poznání reálné situace a svých možností pobytu v ČR. Zejména v tomto období silně působí bariéry integrace.

4. Situace „romských“ populací v ČR: ne-etnický výkladový model

Tomáš Hirt a Marek Jakoubek

Katedra antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

Následující text představuje pohled na „Romy“ z poněkud jiného úhlu, než poskytuje současný diskurz politické korektnosti, multikulturalismu a etnického obrození. Autoři se domnívají, že východiska výzkumů a studií, jejichž cílem je analyzovat strukturu sociálních vztahů a situací aktérů paušálně zvenčí označovaných jako „Romové“, je nezbytné oprostit od etnické definice situace. Studie vychází z následujících otázek: Jaké jsou obvyklé životní strategie uplatňované v současné době v podmínkách sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně etnicky stigmatizovanou populací? Jakým způsobem je na státní i na lokální úrovni ustavena a udržována symbolická i faktická hranice oddělující „minoritu“ od „majority“? Za jakých okolností dochází k jejímu překračování?

4.1 Úskalí současných způsobů konceptualizace a řešení tzv. romské problematiky - etnická definice situace

Úvahy o situaci tzv. romských populací v ČR se v současné době vyznačují třemi základními neduhy: za prvé konceptuální nejednoznačností, a to v tom smyslu, že pojmy a koncepty běžně frekventované ve vztahu k „romské problematice“ jsou v politickém, žurnalistickém, nevládním, ale i akademickém kontextu používány spíše intuitivně bez jasné explikace a odpovídající teoretické báze, resp. bez jakéhokoli odkazu na užívané teoretické pozadí. Obvykle nebývají jasně definovány, s nevyřčeným předpokladem, že jim každý tak nějak rozumí. To se týká zejména výrazů „etnikum“, „komunita“, či „menšina“, ale i konceptů, jako je „integrace“, „identita“ či „sociální inkluze“. Druhým neduhem, který do značné míry vyplývá z toho prvního, je *politická bezradnost* odrážející se ve faktu, že dochází ke směšování sociální a menšinové politiky, a tudíž ke směšování podpory řešení socio-ekonomické situace sociálně vyloučených obyvatel s podporou romského etnorevitalizačního hnutí. Třetím souvisejícím nedostatkem je pak *zájmová roztržitost*: není jasně definován - byť hypoteticky - cílový stav menšinových ani sociálních politik, a tak soustavně dochází ke střetávání těch, kteří usilují o kolektivní emancipaci „Romů“ na etnickém principu, s těmi, kteří preferují integraci sociálně vyloučených jednotlivců a rodin na individuálním (resp. občanském) principu bez ohledu na „etnickou příslušnost“ těchto sociálně vyloučených klientů.³⁶

V kontextu integračních aktivit v ČR se stalo běžným chápat „Romy“ paušálně jako „etnickou skupinu“ či „komunitu“, přičemž „členství“ v těchto kolektivních *kategoriích* je obvykle určováno na základě vzhle-

³⁶ Materiálem, ve kterém jsou v exemplární podobě obsaženy všechny zde uvedené neduhy, je především „Konceptce romské integrace“, a to i ve znění pozdějších revizí.

du (za Roma je zkrátka považován ten, kdo jako Rom vypadá). Takto zvolená definice „Roma“ však na úrovni politické a sociální praxe neumožňuje efektivně rozlišovat různé kulturní a socioekonomické podmínky života lidí, kteří tomuto vymezení odpovídají. Stereotypní chápání „příslušnosti“ ke kategorii „Romové“ tak za prvé nedovoluje rozpoznat, zda se jedná o osoby, které chtějí být považovány za „Romy“ a dobrovolně se hlásí k modernímu projektu romské národnosti, o osoby, které odvíjejí svůj život podle specifických kulturních vzorců typických pro sociálně vyloučené lokality obývané převážně „romskou“ populací, jejichž součástí není kategorie národnosti či etnicity, a tedy ani důvod přihlásit se k ní, a nebo o osoby, které prostě z různých důvodů za „Romy“ být považovány nechtějí a dávají přednost primární (kolektivní) identitě odlišného, tj. neetnického, rázu. V tomto smyslu stojí na vodě i oblíbený sport všemožných expertů „na Romy“ spočívající v poskytování „kvalifikovaných“ odhadů „jejich“ počtu v ČR bez jasné specifikace kritérií, na jejichž základě byl odhad proveden. Podobně se to má i s interpretacemi výsledků různých sčítání lidu, kdy je různými vykladači veřejnosti sugerována představa, že „Romů“ je ve skutečnosti mnohem více, než se k dotyčné národnosti přihlásilo, ovšem opět bez vymezení, kdo tito tajní „Romové“ jsou a jak je poznáme.

Pojetí „Romů“ jako jednotné politické (etnické) „komunity“ za druhé neumožňuje určit, zda se jedná o lidi žijící v podřadném či bezvýhodném socio-ekonomickém postavení, kteří potřebují profesionální sociální službu či asistenci, a nebo o osoby, které, ač splňují ona vzhledová kritéria, tento typ intervence nepotřebují. A za třetí je koncept „romské komunity“ nutně zatížen předpokladem, že se jedná o vnitřně soudržnou pospolitost, v níž je uplatňován princip vzájemné solidarity na základě „etnické sounáležitosti“. Z uvedeného pojetí je například odvozena i představa, že taková skupina je schopna „ze svého středu“ vybrat vlastní reprezentaci pro jednání např. se zástupci majoritní společnosti a rozhodnutí této autority dále respektovat a řídit se jím, což je konstrukce, kterou lze ve světle současných výzkumů³⁷ označit příjmenším jako problematickou.

Nejednoznačnost či rozpornost obsažená v termínech, jako je „romská komunita“, „romská menšina“, „romská identita“ či „romská kultura“, které stojí v záhlaví různých podpůrných programů (ale i výzkumných projektů), způsobuje, že sociální a dotační politika českého státu a EU není s to jasně deklarovat, komu a jaký typ podpory má být vlastně poskytován, tj. není schopna určit cílové skupiny jednotlivých (rozličně zaměřených) projektů, čili definovat jednoznačná kritéria pro rozpoznání beneficentů těchto programů. Jediné, co v takové situaci bohužel zbývá, je postupovat při určování „Romů“ z pozic lidového kvazi-rasového stereotypu „Cikána“. Proto se například často děje, že prostředky, které jsou původně určeny na řešení situace občanů („Romů“) v nouzi, jsou ve výsledku investovány do projektů, jejichž záměrem je vytvářet a posilovat romské národní uvědomění, čili proces, který potíže spjaté se sociálním vyloučením spíše neřeší. Anebo jsou tyto prostředky distribuovány s ohledem na předpoklad solidarity uvnitř „etnické skupiny“ („Romům by měli pomáhat Romové“), což naráží jednak na statusové, rituální,

37 Projekt HS 108/03 „Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“, realizátor: Katedra antropologie FF ZČU v Plzni, zadavatel: MPSV ČR; projekt „Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005“, realizátor Katedra antropologie FF ZČU v Plzni, zadavatel: OSF Bratislava; projekt „Zajištění monitoringu sociálně vyloučených romských lokalit v České republice vzhledem k probíhajícím nebo potencionálním migračním trendům ze Slovenska v období po vstupu do Evropské unie a podání souhrnné zprávy o stavu těchto lokalit zohledňující dosavadní integrační praxe“ (č.j. OAM - 175-47/2004) - Plzeňský kraj a Karlovarský kraj, realizátor IOM ČR ve spolupráci s Katedrou antropologie FF ZČU v Plzni, zadavatel MV ČR; projekt „Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarského kraje“, realizátor: Katedra antropologie FF ZČU v Plzni, zadavatel: MV ČR; projekt „Barriers to Employment Policy Analysis“, realizátor: Společnost Člověk v tísni, o. p. s., zadavatel: UNDP.

příbuzenské a socio-ekonomické bariéry, jimiž je (domnělá) „romská komunita“ rozdělena, ale i na fakt, že mnoho takto (na základě vzhledu či deklarace „romství“) vybraných poskytovatelů sociálních (či jiných) služeb nemusí mít pro výkon dané profese potřebnou kvalifikaci. Nehledě na to, že logika typu *Rom Romeha, Gadžo Gadžeha*³⁸ přispívá spíše k utvrzování symbolické i faktické segreganční linie mezi oběma etnicky definovanými populacemi, tedy k pravému opaku toho, co se obvykle míní výrazem integrace.

Rétoriku založenou na předpokladu, že „Romové“ tvoří svébytnou, jedolitou a od „majority“ fundamentálně odlišnou „komunitu“ či „menšinu“, v současnosti uplatňují zejména zájmové skupiny běžně označované jako „romské elity“, kterým tato definice situace vyhovuje, neboť jim umožňuje formulovat kolektivní požadavky na etnickém principu, a tedy vystupovat v roli zprostředkovatelů finančních zdrojů vynakládaných na pomoc „komunitě“, jakož i v roli těch, kdo mají monopol na informační a komunikační toky mezi „minoritou“ a „majoritou“ na státní i lokální úrovni. Tento monopol je exponenty „romských elit“ úzkostlivě strážěn, protože jejich moc, prestiž i ekonomické zdroje se odvíjejí od platnosti *etnické definice situace*. Jakákoli alternativní koncepce vztahující se k životní situaci těch, jejichž jménem se tyto „reprezentanti“ snaží vystupovat (včetně té, kterou na následujících stranách předkládáme), je podrobována nesouhlasným reakcím z jejich strany v politické i mediální sféře s cílem přesvědčit veřejnost i *decision makers* o vhodnosti a přirozenosti řešení založených na etnickém principu, a tedy na principu, který tyto *etnopodnikatele* teprve legitimuje coby elitu či reprezentaci. Představa „Romů“ jako uzavřené a veskrze specifické společenské jednotky ovšem v principu nahrává i státním a obecním strukturám, neboť etnická definice situace zakládá příhodnou možnost traktovat neuspokojivou situaci „romských lokalit“ a „ghett“ jako „romský problém“, resp. jako (vrozený) „etnicky specifický“ životní styl „těch černých“, a tedy jako vítanou příležitost alibisticky odsunout do hájemství „etnicity“ či „minoritní politiky“ to, co by v jiné perspektivě představovalo především problém *sociálního vyloučení, sídelní segregace a institucionální diskriminace* občanů ČR, čili selhání politiky *sociální*, resp. občanské politiky jako takové. *Etnická definice situace* tak slouží nejen jako nástroj stigmatizace a potažmo diskriminace, segregace a exkluze „romské“ populace, ale zároveň i jako mocenská legitimace etnokratů³⁹ a jako alibi evropského, státního a lokálního establishmentu neschopného zajistit platnost občanského principu ve všech sférách společenského života.⁴⁰

Domníváme se, že východiska výzkumů a studií, jejichž cílem je analyzovat strukturu sociálních vztahů, situací a podmínek, v nichž se odvíjí praktické jednání aktérů paušálně zvaných jako „Romové“, je nezbytné oprostit od etnické definice situace. V následujícím textu proto chceme představit pokus podívat se na „Romy“ z poněkud jiného úhlu, než poskytuje současný diskurz politické korektnosti, multikulturalismu a etnického obrození. Vycházíme přitom z následujících otázek: Jaké jsou obvyklé životní strategie uplatňované v současné době v podmínkách sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně etnicky stigmatizovanou populací? Jakým způsobem je na státní i na lokální úrovni ustavena a udržována symbolická i faktická hranice oddělující „minoritu“ od „majority“? Za jakých okolností dochází k jejímu překračování?

38 Viz Hübschmannová (1991: 36).

39 Viz Gombár (2000).

40 K dané problematice srv. Kovats (2004: 92-100).

4.2 Převažující trendy v dosavadním zaměření výzkumů „romských“ populací - kritická reflexe

Oblast sociálněvědních výzkumů „romských“ populací v Česku a na Slovensku se vyznačuje množstvím nejasností a nereflektovaných premis, které se projevují jak na úrovni teoretických a metodologických východisek, tak - v důsledku toho - v charakteru výzkumných závěrů. Při zkoumání tzv. romských populací se nejzřetelněji uplatňují dvě modelové perspektivy.

První, označme ji jako *esencialistickou*, nekriticky vychází převážně z výše uvedených předpokladů (z etnické definice situace): „Romové“ jsou v této perspektivě chápáni jako svébytné „etnikum“, tedy homogenní „skupina“, která se vyznačuje jak fyziognomickou, tak kulturní specifičností, resp. „komunita“, jejíž „členy“ pojí vědomí vzájemné sounáležitosti, čili pouto kolektivní „identity“. Tento typ optiky se (ať už implicitně či explicitně) zakládá na přesvědčení, že „romství“ je jakousi apriorní daností, vrozenou kvalitou, esencí (získávanou narozením a předávanou v pokrevní linii), která se manifestuje jednak ve zvláštním „antropologickém typu“ a jednak ve svébytné „etnické kultuře“, jíž jsou tito fyzičtí „Romové“ coby „skupina“ od přírody obdařeni. Esencialismus, který vychází z představy homologie, resp. izomorfie kategorie rasy, kultury a identity, stojí nejen v podloží tzv. *romistických studií*,⁴¹ ale i v základech různých výzkumů inspirovaných politickým hnutím označovaným jako *multikulturalismus*, který kulturním diferencím přikládá ontologickou platnost, přičemž zpravidla tyto difference mylně ztotožňuje s hranicemi určitého fyziognomického typu rétoricky traktovaného jako „etnická skupina“. To znamená, že v této perspektivě je kulturní podobnost předpokládána zejména u lidí, kteří podobně vypadají.⁴² Na představě, že hranice rasy, kultury a identity se navzájem překrývají, se zakládá nejen multikulturalistický, romistický a etnopolitický pohled na svět, ale i *lidový model* „Romů“, který stojí v pozadí diskriminačních praktik směřovaných k takto označeným lidem ze strany těch, kteří se za „Romy“ nepovažují. (Lidovému modelu „Romů“ a praxím, které jsou na etnické definici situace vystavěny, se budeme věnovat podrobněji níže.) Obvyklým výsledkem esencialistických bádání je soubor folklórních projevů (písni, pohádek, říkanek, atd.) či tradic (řemesel, zvyků, atd.), které jsou chápány a zaznamenávány jakožto „tradiční etnická kultura“. Dalším výsledkem úsilí esencialistů je i „etnický jazyk“, neboť i ten je v dané perspektivě chápán jako emanace oné substanciálně vymezené „romské komunity“ (tj.: romský jazyk je chápán jako jazyk „Romů“ definovaných jejich tělesností). „Etnická kultura“ a „etnický jazyk“ se ovšem nekryje s jazykovými a kulturními praktikami sdílenými například v prostředí „romských ghett“ či „osad“, jedná se o výsostné produkty etnorevitalizačního hnutí, neboť sebrané (resp. výrazně selektivně vybrané) kulturní praktiky či jazykové prvky jsou obrozeneckými badateli vytrhávány z kontextu sociální struktury „romských“ sídel/populací (resp. z jejich minulosti) a teprve *ex post* ustaveny coby folklór, tradice či spisovný jazyk, a tedy zasazeny do zcela odlišného kontextu, jímž je *moderní etnická ideologie*. Takto ustavená, nová „etnická tradice“ je pak zpětně připisována všem, kteří se vyznačují příslušným antropologickým typem, tedy „Romům“ („Cikánům“) v lidovém smyslu. O reálně praktikovaných životních strategiích a kulturních vzorcích sdílených v současnosti v prostředí „romských ghett“ nicméně tato „etnická kultura“ vypovídá asi stejně jako *skanzen* v Rožnově pod Radhoštěm o životě současného českého venkova.

Druhá perspektiva, zpravidla běžně chápána jako *sociologická*, ze které jsou v současnosti nahlíženy „romské“ populace v ČR, se zaostřuje převážně na problém *chudoby, diskriminace a segregace* stigmatizo-

41 K tomuto více viz Jakoubek (2004).

42 Srv. Hirt (2004).

vaných osob, rodin a sídel. Badatelské počiny náležející k tomuto myšlenkovému proudu obvykle čerpají z konceptů sociálního vyloučení, *underclassu* a *sociální marginalizace*. Metodologicky se takto orientované výzkumy opírají převážně buď o externí kvantitativní ukazatele socio-ekonomického či demografického charakteru, jako je míra nezaměstnanosti, čistý měsíční příjem domácností, dostupnost infrastruktury, počet dětí v rodině či dosažené vzdělání, a nebo o distanční sociologické metody využívající dotazníková šetření, resp. strukturované rozhovory zaměřené převážně na oblast postojů a hodnotových orientací. Tématem takových výzkumů bývají například postoje „minority“ k formálnímu vzdělávání, deklarované (tedy nikoli prakticky uplatňované) životní hodnoty marginalizované „komunity“ (resp. „komunit“), či postoje „Romů“ k „majoritní“ populaci; a nebo naopak postoje „majority“ k „minoritě“ a projevy těchto postojů v praktickém jednání aktérů. Úskalí sociologicky zaměřených studií představuje jednak skutečnost, že v uvedeném prostředí klasické sociologické postupy sběru dat notoricky selhávají,⁴³ a jednak nedostatečný důraz na specifickou sociální strukturu sdílenou v kontextu vyloučených enkláv či osad, v jejichž rámci se odvíjejí praktické životní strategie aktérů. Distanční výzkumné techniky a akcent na externí faktory sociálního vyloučení totiž nutně vedou k opomíjení sociálních vzorců a principů sociální organizace předávaných uvnitř sledovaného prostředí, které se na udržování segregace podílejí přinejmenším stejně výrazně jako faktory vnější, nehledě na skutečnost, že postoje a hodnotové orientace sociálně vyloučených osob a rodin se utvářejí právě v kontextu těchto specifických socio-kulturních podmínek.

Nejčastěji se ovšem rozličné výzkumy zakládají na kombinaci obou nastíněných modelových perspektiv. Data získaná sociologickými postupy jsou obvykle nereflektovaně generalizována na populaci vymezenou na bázi *esencialistických* premis, resp. na základě lidového modelu „Romů“. Dochází tak kupříkladu k tomu, že postoje a životní orientace utvářené v kontextu sociálně vyloučených enkláv či tzv. „romských osad“ jsou nesprávně považovány za dispozice charakteristické pro okruh lidských subjektů vymezených specifickým „antropologickým typem“, ačkoli se jedná o postoje vázané na sdílené sociální a kulturní vzorce osvojené a mezigeneračně předávané v procesu socializace v prostředí exkludovaných lokalit (resp. příbuzenských formací) a nikoli na těla osob, jejichž výzor odpovídá sdílené představě „Roma“. Než zkrátka vytvoříme hezkou tabulku s kvantitativními údaji obsahující např. věkovou či vzdělanostní strukturu „Romů“ či jiné „minority“, musíme exaktně vymezit kritéria „příslušnosti“ k dané sociální kategorii a nespolehat se na to, že každý tak nějak ví, kdo do „minority“ patří. Právě tak zabráníme tomu, aby nám do vědecké analýzy nepozorovaně proklouzly nepřijatelné kvazi-rasové *esencialistické* premisy vycházející z lidového stereotypizovaného mudrosloví. Nevíme-li, co je „minorita“ či „etnicita“, není možné statisticky operovat se „členy“ těchto kategorií, to je pavědecký nonsens. Domníváme se zkrátka, že kategorie *etnicity*, která představuje zcela nesourodý koktejl biologických, kulturních a psychologických atributů⁴⁴ a celkem neproblematicky je používána v kontextu různých výzkumů, je nejméně šťastnouází pro jakoukoli společenskovední analýzu.

Koncept sociálního vyloučení je pak zhusta uplatňován rukou v ruce s nereflektovanou (komunitaristickou) představou, že sociálně vyloučené celky tvoří „etnické komunity“, což implikuje přesvědčení, že nástroje na překonávání exkluze spočívají v podpoře „komunit“ jako svébytných kolektivních útvarů (s odpovídající kolektivně respektovanou autoritou/politickou reprezentací). Z této logiky vychází v sou-

43 K problematice dotazníkových šetření v romských osadách viz též Vašečka et al. (2002: 16). Též viz: Šiklová (1999: 283).

44 Viz Weber (1997).

časnosti v Čechách hojně rozšířený trend zakládání tzv. komunitních center, jejichž deklarovaným cílem je především podpora „romské kultury a identity“, „emancipace příslušníků romské menšiny“, atp. Stejně premisy stojí i v základech „komunitního“ školství, „komunitních“ zaměstnanostních programů či v představě, že nejlepším sociálním pracovníkem pro „Romy“ je „Rom“.⁴⁵

Ačkoli se drtivá většina dokumentů a strategií vyvíjených vládními, obecními, nevládními i akademickými institucemi ohání konceptem „integrace“, hovoří se o překonávání symbolické i faktické hranice oddělující stigmatizovanou populaci, o potřebě otevřenosti, respektu a tolerance, většina kategorií, jejichž prostřednictvím je situace „Romů“ nahlížena, míří principiálně opačným směrem. V konceptuální výbavě vědců, nevládních aktivistů i evropských, státních, regionálních a lokálních úředníků převažují dichotomické kategorie založené v etnické definici situace, jejichž nekritické uplatňování v symbolické i praktické rovině spíše zakládá a utvrzuje segregační podmínky, než aby přispívalo k jejich minimalizaci. Ukázkovými příklady jsou dichotomie jako „majorita“ vs. „minorita“, „společnost“ vs. „komunita“, „Romové“ vs. „gádžové“. Nereflektované využívání těchto opozit na úrovni deskripce a analýzy v posledku vede i k dichotomickému modelu politické praxe, resp. k neschopnosti diferencovat i jiným způsobem, než podél osy ustavené těmito duálními schémata. Jedním z *předmětů* studia by proto mělo být, jak jsou tato schémata a lidové modely uplatňovány v lokálních kontextech jednotlivých zkoumaných osad/obcí. Uvedené duální koncepty by tedy neměly sloužit jako *nástroj* či východisko analýzy, ale jako její *předmět*.

4.3 Možnosti výzkumu „romských“ populací bez konceptuálního založení v etnické definici situace

Následující pasáže se zakládají na sérii výzkumů, které realizovala Katedra antropologie Fakulty filozofické ZČU v Plzni ve spolupráci s partnerskými organizacemi.⁴⁶ Na bázi dat, která byla v rámci dotyčných projektů získána, se pokusíme navrhnout výkladový model, který výše popsaná zjednodušující schémata překračuje, resp. nabídne alternativní konceptuální aparát, perspektivu, která by na úrovni praxe umožnila snáze a podrobněji diferencovat z hlediska *aktuální socio-kulturní situovanosti*, resp. z hlediska *potřeb* sociálně vyloučených osob a rodin a nikoli z hlediska zavádějících a analyticky inkonzistentních kategorií, jako je „etnicita“, či z hlediska romantických politických konceptů, jako je „komunita“ (kritice dotyčných konceptů se budeme podrobněji věnovat níže).

Sociální konstruktivismus

Základním východiskem navrhovaného pojetí je teze, že *volbou kategorií a jednotek volíme i problémy (resp. „fakta“), které se jejich prizmatem vyjeví*, to znamená přesvědčení, že „fakta“ (např. „etnické skupiny“, na ně vázané „kultury“, či *hranice* mezi nimi) na nás nečekají „tam venku“ ve („skutečném“, „vnějším“, „reálném“) světě, ale jako taková jsou konstituována až na půdě vědomí poznávajícího subjektu, resp. v kontextu interakce jednajících subjektů (aktérů), čili v rámci konkrétních diskurzivních podmínek. To znamená, že když uplatníme (ať už vědeckou či lidovou) *optiku*, jejíž fundamentální součástí je kategorie *etnicity*, uvidíme *etnické skupiny*, konflikty mezi nimi a třeba i jejich potíže, útrapy či útisk. Skrze

45 Viz Moravec (2006).

46 Viz pozn. č. 1.

tytéž brýle pak patrně budeme hledat i nástroje pro řešení problémů, které jsme jejich prizmatem zahlédli. V takovém případě se nám logicky vyjeví jako adekvátní takové způsoby podpory, které referují k „etniku“ či „etnické skupině/komunitě“ jako celku, resp. k jednotlivcům chápaným jako „členové“ dotyčné kolektivity. Kupříkladu se může jednat o emancipaci „etnické kultury“, kodifikaci a uznání „etnického jazyka“,⁴⁷ hledání a etablování leaderů, kteří budou „komunitu“ reprezentovat, zakládání specifických etnicky definovaných institucí, atp. Budou-li oproti tomu naše brýle nastaveny především na sledování forem individuální či rodinné adaptace na podmínky sociálního vyloučení, vyjeví se nám jednotlivci a rodiny, které v závislosti na různých situačních či lokálních kontextech uplatňují různé životní strategie (například kooperují v rámci solidárních či příbuzenských sítí, pracují na černo, rezignují na školní vzdělávání, atd.). Budeme-li hledat způsoby řešení skrze tuto optiku, patrně se budou jako příhodné jevit ty nástroje, které respektují aktuální situaci dotyčných rodin a jednotlivců, čili ty, které diferencují podle konkrétních kontextuálně vázaných individuálních (či rodinných) potřeb, tedy nikoli potřeb nesmyslně traktovaných jako potřeby celé „etnické“ kolektivity. Předmětem následujícího textu tedy nejsou „Romové“, jak je tato kategorie obvykle chápána, ale struktura vztahů, situací a podmínek, v nichž se odvíjí praktické jednání aktérů (jednak obyvatel konkrétních sociálně vyloučených enkláv a jednak lidí, kteří produkují současné romské etnopolitické hnutí).

Antropologické pojetí kultury

Jako základový koncept pro design výzkumných postupů navrhujeme *obecnou teorii kultury*, jak je rozvíjena na půdě současné sociální a kulturní antropologie, resp. obecněji v celém sociálněvědním diskurzu. V antropologickém pojetí je pojem kultury definován jako *systém sdílených kognitivních a normativních principů regulujících jednání aktérů*, tedy jako soubor, rezervoár „návodů pro život“, které jednající lidé uplatňují při svých každodenních činnostech, resp. během vzájemných interakcí. Kulturu přitom nechápeme jako jakousi přirozenou výbavu „etnických skupin“, její hranice neztotožňujeme s hranicemi fenotypu, jak to činí esencialismus (multikulturalismus, romistika či etnické obrození), a obdobně též odmítáme (mylnou) představu o homologii etnických skupin a skupin kulturních.⁴⁸ Naopak předpokládáme, že kulturní praktiky jsou předávány v rámci enkulturace/socializace probíhající v určitém sociálním kontextu, přičemž tyto sdílené kulturní vzorce se dynamicky přizpůsobují změnám prostředí, resp. konkrétním podmínkám, ve kterých jsou jednající subjekty nuceny obstát. Lidé, které bychom na základě vzhledu označili jako „Romy“, tak mohou ve svém životě uplatňovat různé soubory kulturních praktik: ti, kteří žijí v tzv. romské osadě, budou pravděpodobně (nikoli však nutně) nositeli kultury se sociální organizací determinovanou principem příbuzenství, rituální nečistoty a *ipso facto* hierarchicky diferencovaného lidství, ti, kteří vyrostli v dětském domově, budou uplatňovat zcela odlišný soubor „návodů“, které si osvojili v rámci ústavní výchovy, bohatí podnikatelé budou praktikovat životní styl vyšší třídy, obrozenci patrně uvěří svému projektu, jímž je „etnická kultura“, resp. „romský národ“, a svůj život budou zakládat na přesvědčeních, která jsou součástí dotyčné ideologie, městská chudina zas bude nejspíše své jednání odvíjet od vzorců a strategií označovaných jako „kultura chudoby“.

V obecné rovině pak vycházíme ze standardního a dnes vlastně již klasického sociálněvědního pojetí kultury, mezi jehož konstitutivní prvky patří následující atributy:

47 K danému tématu srov. Pivoň (2006).

48 Ke kritice této představy viz např. Eriksen (2001).

- 1) Kultura je *negenetická* (extrasomatická, suoperorganická, nadústrojná). Tento axiom tedy kulturu traktuje coby entitu charakteru nebiologického. Kultura není instinktivní, vrozená či přenášená biologicky, nýbrž kultura je *naučená*: skládá se z naučených návyků, jak reagovat, získaných každým jedincem během jeho životní zkušenosti po narození. Jakékoli výklady kultury či jejich součástí z hlediska dědičnosti („Kriminalita je dědičná“, „Oni to mají v krvi“, „Mají to od přírody“ etc.) jsou tedy nepřipustné. *Zřejmým důsledkem tohoto faktu je skutečnost, že ne každý (a rozhodně ne nutně), kdo má tmavší pleť, vlasy a oči (úhrnem v lidovém diskurzu označované jako „romský antropologický typ“), je nositelem romské kultury.*
- 2) Kultura je pojem *nehodnotící*. V sociálněvědních oborech bylo přijato nehodnotící pojetí kultury, podle kterého kultura zahrnuje všechny oblasti lidského jednání, které si člověk osvojil v určitém společenském kontextu, ať se již jedná o kanibalismus, infanticidu, lidské oběti, otroctví, kynofagii či prostituci, takže tento termín odkazuje k *celkovému způsobu života dané společnosti*. Tato teoretická pozice byla přitom vytvořena programově proti dědictví humanistické a osvícenské tradice, v jejímž rámci je pojem kultury omezen pouze na sféru pozitivních hodnot přispívajících k humanizaci a kultivaci člověka, takže součástí takto chápané kultury jsou zejména a vlastně výhradně operetní scény, divadla, muzea atd., tedy oblasti přispívající k tvorbě tzv. duchovních hodnot lidstva. *Teprve přijetím této premisy se otevírá prostor pro zachycení a tematizaci skutečného celkového způsobu života dotyčné společnosti, nikoli pouze pro zachycení těch jejích složek, které někdo (ministerstvo kultury, romisté...) označí za hodnotné a tedy hodné zájmu.*
- 3) Kultura je (z největší, ovšem determinující, části) *nevědomá*. Hyperbolicky řečeno, kultura je ledovec. Také v kultuře, jakož i v případě ledovce, je totiž zdaleka největší a zároveň nejvýznamnější ona (pod hladinou, resp. pod úrovní uvědomění) skrytá část. Jako v případě jazyka, který v tomto ohledu může posloužit jako model, jsou *pro performaci determinující pravidla a vzory* mluvčímu - aktérovi neznámé, neb nevědomé. Ptát se tedy nositelů určité kultury na strukturu, uspořádání a skladbu jejich kultury (jakožto kultury) je počín analogický dotazování se mluvčího na gramatiku jeho jazyka. Z uvedeného též vyplývá, že dané kultuře (jakožto kultuře) může badatel porozumět *lépe než její nositelé*, opět obdobně jako může gramatice určitého jazyka rozumět - a bez výjimky též rozumí - mnohem lépe proškolený lingvista (který se ovšem na úrovni *performace* odpovídajícího jazyka jeho mluvčím vůbec nemůže rovnat; v tom ostatně také nespočívá cíl jeho práce). *Důsledkem tohoto rysu kultury je fakt, že bez patřičného proškolení není možné považovat výpovědi „Romů“ anebo jejich „reprezentací“ (zde máme na mysli zejm. členy tzv. romské politické reprezentace) za platné a reliabilní, co se povahy, skladby a struktury dotyčné kultury jakožto kultury týče.*
- 4) Kultura tvoří *integrovaný systém*. Nejedná se o nahodile nahloučenou sumu prvků, ale o strukturovanou konfiguraci, jejíž jednotlivé součásti jsou vzájemně propojeny do (relativně a jistě dynamicky) integrovaného systému. Každá složka daného systému je pak určena zejména souvislostmi s ostatními prvky, nenese svůj význam a svou funkci sama v sobě. Tato provázanost přitom existuje i na úrovni celých institucionálních sfér, takže jednotlivé institucionální subsystémy obvykle fungují ve vzájemné korespondenci. *Například v případě kultury „romských osad“, jejíž instituce lze v reliktní podobě identifikovat i v českých sociálně vyloučených enklávách, je v daném ohledu velice významná skutečnost, že charakter příbuzenského subsystému ovlivňuje (v dialektickém pohybu) řád ekonomiky, systém edukace či bytově-hospodářské vzorce, takže není možné zkoumat tyto sféry odděleně jednu od druhé. Na druhou stranu je pro pochopení charakteru a typu celkového systému vcelku posta-*

4. Situace „romských“ populací v ČR: ne-etnický výkladový model

čující určit a analyzovat jeho determinující složku, která v něm má funkcionální prioritu, a není tedy nutné analyzovat každý jednotlivý prvek či řád. Velice významnou roli pak uvedená skutečnost hraje také při snahách o zavádění nejrozmanitějších institucí, technik a idejí do prostředí romských osad či příměstských sociálních ghatt. Protože jednotlivé prvky kultury tvoří síť, kdy změna jedné součásti této sítě ovlivní nepředikovatelným způsobem ostatní její složky, je každý pokus o změnu velice problematickou záležitostí s často nejistým výsledkem (nevíme totiž, co všechno dozná změny v důsledku námi prováděných - domněle izolovaných a jedině ku prospěchu věci vedoucích - opatření). Tím nechceme říci, že změna dané situace je nemožná, či nežádoucí, ale jen to, že jakékoli snaze o změnu by mělo předcházet úsilí o porozumění a pochopení pravidel, vzorů a mechanismů odpovídající kultury, které jsou často funkční a necitlivým zásahem mohou být - možná i nenávratně - poškozeny či ztraceny.

- 5) Kultura je adaptivní. Kulturní systém poskytuje svým nositelům strategie pro život v daných ekologicko-sociálně-ekonomických podmínkách. Každý jedinec je v procesu socializace vybaven sadou návodů, jak v daném prostředí obstát (přičemž tyto návody samy o sobě nemají pozitivní či negativní hodnotu: obživu lze získat jak prací, tak krádeží, přičemž v poloze úživné strategie se jedná o alternativy), a tyto recepty se v procesu mezigenerační výměny předávají výchovou. Důsledkem tohoto rysu je skutečnost, že pro obyvatele příměstských ghatt je krádež, podvod či práce na černo právě jedním z těchto receptů, jak v daném prostředí (!) (pře)žít a obstát, které navíc mohli získat v procesu enkulturace od svých rodičů, resp. významných druhých (takže to, že jednají s nimi v souladu, není jejich mravní prohřešek, obdobně jako fakt, že členové majoritní společnosti jednají v souladu s normami, které si osvojili během své výchovy, jejich mravní kredit nezvyšuje; v obou případech dané osoby jednají, jak jednají, prostě proto, že tak byly vychovány). Pravdomluvnost či ekologické ohledy by byly v daných podmínkách pro své vyznavače jednoduše spíše znevýhodňující (bylo by neracionální jednat v souladu s nimi). A naopak - pro mnoho obyvatel „osad“ a „ghett“ je život v závislosti na sociální podpoře smysluplnou alternativou, jinými slovy - v jejich situaci je rozumné rezignovat na úsilí vymanit se ze závislosti na dávkách.⁴⁹ Zejména se jim totiž nevyplatí např. legálně pracovat, neboť rodina by jednak legálním příjmem přišla o sociální dávky a jednak má řada obyvatel osad dluhy (například pokuty za dopravní přestupky, krádeže, dluhy za neplacení alimentů, elektřiny apod.), takže při legálním zaměstnání by jim byla uvalena exekuce na plat, a rodina by měla mnohem nižší příjem než dříve.

Z uvedených atributů kultury je zřejmé, že kultura v tomto pojetí představuje koncept, který se pro výzkum sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně „romskou“ populací jeví jako mimořádně vhodný. Dává možnost nahlédnout a (nestranně) tematizovat způsob života v dotyčných lokalitách v jeho celistvosti a specifičnosti, přičemž se vyhýbá jak Skylle etnocentrismu a nacionalismu většiny autorů píšících proti „Romům“, tak i Charybdě romantického okouzlení (a nacionalismu romského) autorů „pro-romských“.

4.4 Rozlišení analytických a lidových modelů

Dalším z konceptuálních východisek umožňujících smysluplně diferencovat v rámci populace paušálně etiketizované jako „Romové“ je distinkce mezi lidovými a analytickými modely, resp. rozlišování mezi

49 Srv.: Konopásek (1998: 101-102).

hlediskem praxe a hlediskem analýzy. Lidový model (resp. hledisko praxe) chápeme jako nekriticky uplatňované sdílené konceptuální schéma, čili kognitivní šablonu, skrze niž jsou zprostředkovány a komunikovány smyslové vjemy uživatelů daného modelu (schématu, šablony), přičemž takto získaná zkušenost je akterý prožívána jako *bezprostřední setkání s realitou*. Lidové modely tedy lze chápat jako neuvědomované *projekce* zakoušené coby *skutečnost* či *pravda* o povaze (sociálního) světa. Analytické modely jsou oproti tomu zpravidla vědecké kategorie či teorie ustavené na bázi definovaných *pojmu*, které jsou reflektovaně využívány coby nástroje interpretace, resp. coby jazykové kategorie umožňující tříditi zkušenost tak, aby každý pojem ve vztahu k teorii, jíž je integrální součástí, bezrozporně klasifikoval, resp. ustavoval určitý soubor vjemů. Atributem analytických modelů narozdíl od jejich lidových protějšků je za prvé *konzistence* a za druhé *kritická reflektovanost* ve smyslu uvědomění si toho, že se jedná o modely a nikoli o samu „skutečnost“.

V daném ohledu se jako výrazně problematická jeví skutečnost, že v zásadě veškerá dosavadní vědecká (!) produkce týkající se „Romů“ pracuje s (kvazi)lidovým - tedy navescrz nevědeckým - modelem Romů, který je (jak už tomu u lidových modelů bývá) výrazně konfúzní, nejednoznačný a vnitřně rozporný. Jeho složky totiž tvoří jak odkazy k fyziognomii, tak zároveň k vzorcům jednání, jakož i identitě, jazyku, folkloru atd., přičemž tyto kategorie se - nahlíženo v sociálněvědní perspektivě - vzájemně vylučují anebo jsou alespoň (definičně) mimoběžné. Jednu z komponent lidového modelu „Romů“ pak tvoří výše uvedená (imanentní a latentní) představa, že tato skupina je vymezena substanciálně (esenciálně), což ovšem tento lidový model činí zcela nepřiměřený otázkám, jež si sociální badatelé kladou.

Mnohý čtenář v této chvíli jistě namítne, že mnoho badatelů přece užívá vědecký termín „romské etnikum“ a jeho odvozeniny. Ano, je tomu tak, nicméně již jen letmý rozbor této kategorie ukazuje, že se jedná pouze o surogát lidového modelu, který celou situaci nikterak nezpřehledňuje, třebaže jeho uživatelům toto zdání snad skýtá. Říci, že „Romové jsou etnikum“, aniž bychom věděli, co je to *etnikum* (a jeho vnitřně bezrozpornou definici nenalezneme téměř v žádném z děl, která s touto etiketou pracují), je celkem zbytečný počin. Pojetí „Romů“ jako „etnické skupiny“ tedy znamená setrvání na úrovni užívání lidového modelu Romů a neznamená žádný pokrok, natož pokrok směrem ke zvědečtění dané problematiky.

Analytický model „Romů“

V dané souvislosti si dovolíme nabídnout analytický model (jeden z možných analytických modelů) „Romů“, který je pokusem v rámci populace, která je - v intencích lidového modelu - běžně označována jako „Romové“, tříditi (klasifikovat) z hlediska *antropologické teorie kultury*.

Na základě lidových modelů (čili - v daném ohledu - na základě etnické definice situace) a jejich uplatňování v praxi dochází k tomu, že osobám, které se vyznačují určitými vzhledovými (fyzickými) charakteristikami, je připisována společná kultura a vědomí skupinové příslušnosti (identita). Ten, kdo vypadá jako „Rom“, je automaticky považován za nositele jednotné „romské kultury“ a zároveň se u něho samozřejmě předpokládá, že se jako „Rom“ v *národnostním smyslu* i cítí, identifikuje, třebaže se k tomu v různých cenzech z nejrozmanitějších důvodů „nepřiznává“. Běžná představa o Romech tak vychází z představy organické jednoty *rasy, kultury a identity*, přičemž (implicitní) součástí této ideje je přesvědčení, že „etnická příslušnost“, „etnická“ kultura a „etnická“ identita se jaksí dědí. Takové konceptuální východisko je však z hlediska současných společenských i přírodních věd zcela nepodložené a v souladu se stávajícími poznatky též nepřijatelné.

- 1) Fyzické charakteristiky nemají žádnou fixní vazbu na konkrétní kulturní vzorce, jinými slovy: specifické kulturní vzory nejsou principiálně spjaty s tím, jak člověk vypadá. To znamená, že barva pleti, vlasů nebo očí není v žádném smyslu znakem příslušnosti k nějakému sociokulturnímu prostředí a naopak - žádné sociokulturní rysy či prvky nejsou přímou emanací specifické fyziognomie. Ilustrací tohoto pravidla jsou lidé, kteří byli socializováni v nějakém typu romského kulturního kontextu (např. v romské osadě), ale neodpovídají svým zjevem zažívané představě „Roma“ (tj. mají například světlou pleť a oči), a na druhé straně ti, kteří mají fyzické rysy, spojované obvykle s „Romy“, ale socializováni byli například v sociokulturním prostředí střední či vyšší třídy slovenské státní společnosti. **Samotné fyzické vzezření tak nemůže být indikátorem toho, jakých kulturních či sociálních vzorců je takto vyhlížející člověk nositelem.**

- 2) „Etnická“ či národnostní identita není ničím původním, vrozeným a odjakživa daným, ale výsledkem výchovného, politického a osvětového působení, které například v případě moderního českého národa proběhlo v průběhu 19. století. Do té doby identita „Čech“ v etnickém smyslu prostě neexistovala a tehdejší obyvatelstvo se identifikovalo na základě příbuzenských, lokálních či profesních vztahů, nebo na základě náboženského vyznání či státní příslušnosti - nikoliv však na bázi etnicity. V případě Romů je situace analogická. V kontextu společenských vzorců sdílených v „romských osadách“ a v sociálně vyloučených lokalitách obývaných převážně „romskou“ populací je skupinová identita odvinuta od příslušnosti k příbuzensky definované skupině/kolektivitě a kategorie národnosti či etnicity zde zcela absentuje stejně jako od ní odvozený typ identity. V současné době ovšem dochází k tzv. etnické revitalizaci, v jejímž rámci je politická idea jednotné etnické příslušnosti mezi nositeli tradičních romských kulturních vzorců šířena, a to zejména představiteli tzv. „romských elit“, kteří si již tento novodobý koncept skupinové identifikace osvojili. Hovoříme-li tedy o vztahu kultury a identity, je potřeba podtrhnout, že **ten, kdo je socializován do tradičního kontextu kultury „romských osad“, zpravidla nesdílí národnostně či etnicky založenou identitu (jinými slovy - etnicita zde nehraje roli primárního společensko-organizačního vzorce) - ta mu může (ale nemusí) být teprve politickou osvětou vstřípena.** [Například skutečnost, že se k romské národnosti v Čechách přihlásilo cca 11 000 osob (32 903 v roce 1991⁵⁰ a 11 746 v roce 2001⁵¹), lze interpretovat jako důsledek toho, že většina lidí, od kterých se toto přihlášení očekávalo, (ještě) nebyla novou (národní/etnickou) identitou zasažena, a tedy ji nesdílí.]

Fyzické charakteristiky, osvojené kulturní kompetence a národnostní či etnická identita tedy nepředstavují homologické kategorie, ale různé, navzájem odlišné množiny s tu a tam více či méně se překrývajícími obsahy (viz obrázek 1). Pro potřebu uskutečňování jakýchkoli podpůrných či integračních programů ze strany státních, samosprávních i nevládních institucí, jakož i pro účely sociálněvědního bádání proto navrhuje běžně směřované významy slova „Rom“ důsledně rozlišovat podle následujícího schématu:

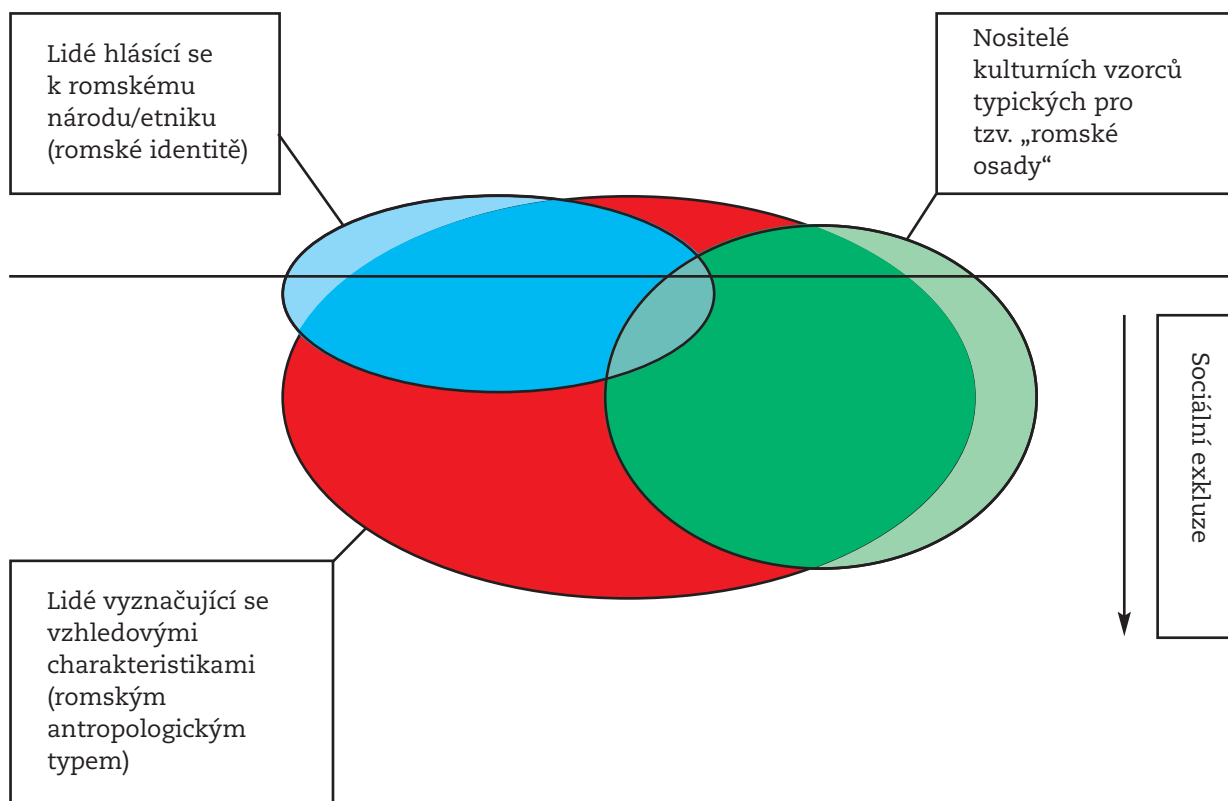
- 1) Rom jako „antropologický typ“. Romem je ten, kdo má například charakteristickou pigmentaci zejména vlasů a pokožky;

50 http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1991

51 http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/vysledky_sldb_2001

- 2) Rom jako nositel kultury (v antropologickém smyslu) „romských osad“. Romem je ten, kdo byl socializován do určitého komplexního integrovaného systému hodnot, principů sociální organizace, norem, způsobů řešení problémů apod., praktikovaného obvykle v prostředí „romských osad“;
- 3) Rom jako příslušník romského národa či etnika. Romem je ten, kdo se cítí být příslušníkem nově se ustavujícího společenství lidí, považujících se za členy romského národa, resp. etnika; své „romství“ chápe jako svou národnost, užívá např. romštinu jako znak této příslušnosti atd.;
- 4) Vzorce jednání jsou rovněž spjaty se sociálními podmínkami života „Romů“ (ve všech výše uvedených smyslech), resp. s mírou sociálního vyloučení a s charakterem adaptace na životní situaci v prostředí sociálně vyloučených enkláv (ať už se jedná o příměstská „ghetta“ či „romské osady“). Proto jsme do analytického modelu „Romů“ zahrnuli i aspekt sociální exkluze, resp. aspekt chudoby.

Obrázek 1. Denifice „Romů“: překrývání rasy, kultury a identity

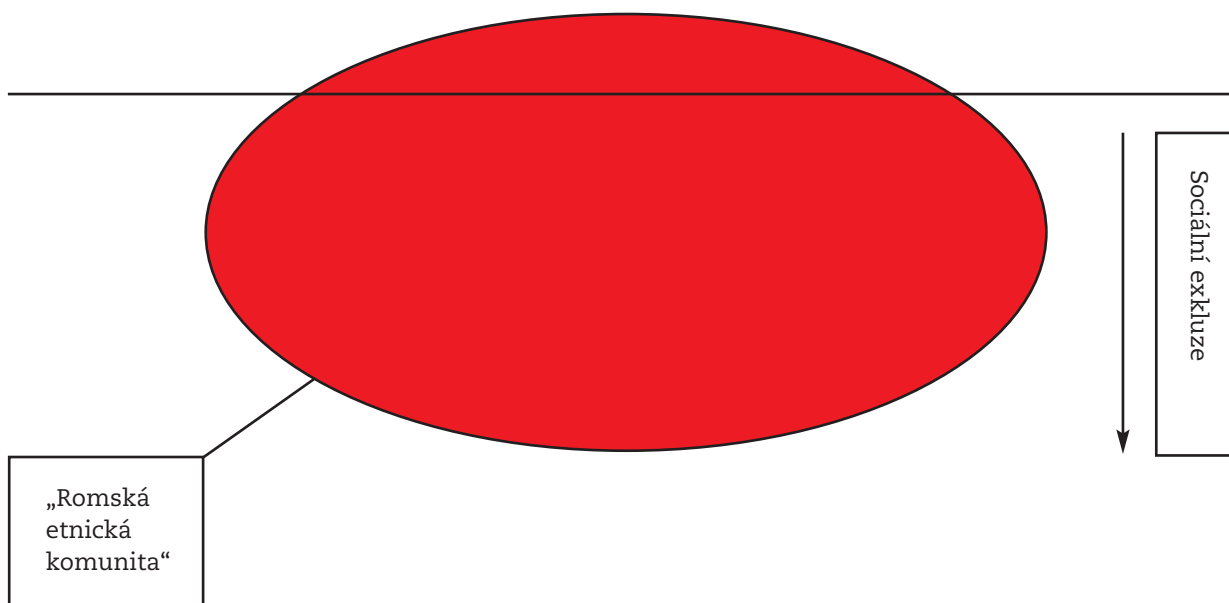

Zdroj: autoři.

Lidový model „Romů“

Lidový model „Romů“ založený v etnické definici situace by bylo možné graficky vyjádřit způsobem naznačeným na obrázku 2. To, že jsme lidový model označili jako nevědecký, ovšem ještě neznamená, že je možné jej na úrovni praxe snadno opustit. Na lidovém modelu se totiž zakládají diskriminační praktiky, stereotypy a diskurzivní kontrola směřovaná k osobám, které jsou tímto modelem vymezeny, ale i nabídka grantové a institucionální podpory ze strany nevládních, státních i lokálních organizací a také zájmy „etnických elit“. Jednání aktérů, ať už těch, kteří se ze strany „majority“ podílí na segregaci lidí stigmatizovaných etiketou „Romové“, anebo těch, kteří se stejně „skupině“ snaží pomoci, se odehrává v sémantickém poli, které je prosyceno představivostí fixovanou v popsáném lidovém modelu. V takových diskurzivních podmínkách lze etnické nálepky jen stěží odhodit. Ve středoevropském prostředí, které se vyznačuje výrazně sníženou schopností aktérů nahlížet komplexitu společenské situace prostřednictvím méně výlučných kategorií, než je etnicita, je potřeba s platností lidových modelů (prozatím) počítat. Nicméně pro efektivní veřejnou politiku (ale i pro výzkumy vedené z pozic společenských věd) nepovažujeme lidové modely za vhodné východisko, neboť jejich nekritické uplatňování, jak jsme již uvedli, spíše reprodukuje segregační podmínky, než aby přispívalo k jejich minimalizaci, event. přinejmenším konzervuje současnou - zjevně patovou - pozici, z níž rozhodně nenabízí žádné východisko. Z toho důvodu musí lidové modely uplatňované v lokálním prostředí být jedním z *předmětů* společenskovedních výzkumů a nikoli jejich východiskem.

Obrázek 2. Lidový model „Romů“

Zdroj: autoři.

4.5 Skupiny a sociální kategorie

Při studiu různých aspektů sociální a symbolické diferenciaci odehrávající se na bázi lidových modelů založených v etnickém principu doporučuje Richard Jenkins (1997b) odlišovat pojem *skupina* (resp. pojem *komunita*) od pojmu *sociální kategorie*.⁵² Skupinou je v Jenkinsově dikci míněn takový okruh lidských subjektů, který - z emického (vnitřního, aktérského) hlediska - sdílí jednotný rámec sociálních vztahů, vědomí sounáležitosti či společný zájem, zatímco pojem sociální kategorie referuje k souboru jedinců, který je vymezen na základě znaků určených z pozice toho, kdo vymezení podává, tedy zvenčí, aniž by kategorizované osoby nutně pojily výše uvedené atributy. Na tuto metodologickou distinkci upozorňujeme proto, že ve světě, kde jsou v oběhu lidové modely založené v etnické definici situace, často splývá představa (etnické) *skupiny* s populacemi, které z aktérské perspektivy skupiny netvoří, a které se coby skupiny vyjevují pouze na základě vnější *kategorizace*, resp. na základě projekce „etnického“ lidového modelu. „Romové“, tak jak jsou vymezeni příslušným lidovým modelem, jsou doslovným příkladem tohoto jevu, neboť okruh takto definovaných jedinců nesdílí ani společný zájem, ani jednotnou síť sociálních vztahů a interakcí a většina z nich se ani neidentifikuje na bázi etnického principu (viz obrázek 1).⁵³

Idea ohraničených „skupin“ či „komunit“ navíc není na poli současné antropologie či sociologie považována za vhodný analytický nástroj pro porozumění charakteru sociálního života v moderních státních útvarech, přednost dostává spíše koncept *sociálních sítí*.⁵⁴ Sociální život jednotlivců zpravidla není určen „členstvím“ v *substanciálních* „skupinách“, ale zapojením do různých pavučin sociálních vztahů a interakcí, které nemají charakter uzavřených sociálních formací, ale spíše ego-centrických otevřených a proměnlivých vztahových struktur, které J. Boissevain nazývá jednoduše *ne-skupiny* („non-groups“).⁵⁵ Nekritické (politické) uplatňování kategorie „skupina“ (resp. „minorita“) může zároveň vést k paradoxu, který L. Yablonski nazývá „sebenaplňující se proroctví skupin“,⁵⁶ kdy deklamace *existence* „skupiny“ v posledku vede k symbolické izolaci subjektů, jimž je „členství“ ve skupině prorokováno, a tedy k faktickému vytvoření „skupiny“. Vzhledem k tomu, že převaha podpůrných a „integračních“ aktivit se zakládá právě na představě *substanciální existence* „Romů“ coby „etnické skupiny“ a na ni vázané „identity“, může v jejich rámci docházet k sebenaplňujícím proroctvím tohoto typu a *ipso facto* k vytváření a údržbě problému, který si kladou za cíl řešit.

4.6 Vnější a vnitřní faktory zakládající podmínky pro segregaci „Romů“

Při interpretaci situace lokálních „romských“ sídelních útvarů, resp. sítě sociálních vztahů v takových lokalitách sdílených, navrhuje rozlišovat mezi *vnějším*, především institucionálním kontextem situace dotyčných enkláv a *vnitřní* sociální organizací. Inspiraci pro konstrukci pojednávaného interpretačního

52 V jiném svém textu Jenkins (1997a: 23) uvádí, že „v principu je velice důležité rozlišovat mezi dvěma analyticky odlišnými procesy askripce: 1) *skupinovou identifikací* a 2) *sociální kategorizací*“, přičemž s prvním z nich se setkáváme *uvnitř*, s druhým *zvenčí*.

53 O populacích, které jsou primárně organizovány na bázi jiných společenských vzorců, než poskytuje idea etnicity, hovoří Petr Lozoviuk jako o „etnicky indiferentních“ (Lozoviuk 2005).

54 Viz též Mitchell (1974); Boissevain (1968).

55 Srov. Boissevain (1968: 542-543).

56 Viz Yablonski cit. in Boissevain (1968: 542).

schématu představuje práce George Fostera,⁵⁷ ve které autor postuluje základní východiska pro konstrukci výzkumu na poli aplikované sociální antropologie, přičemž navrhuje, aby zaměření výzkumných prací zahrnovalo nejen oblast tzv. „directed systému“ (lokální společenství vymezené specifickou sociální strukturou, které tvoří potenciální cílovou skupinu rozvojových či integračních aktivit), ale i oblast tzv. „directing systému“ (soubor vnějších faktorů, které determinují charakter „directed systému“ - modelově se jedná o „inovující“ organizace realizující podpůrné programy směřované vůči „directed systému“ - tyto organizace jsou chápány jako sociokulturní systémy) a sféru označovanou jako „interaction setting“ (procesy, ke kterým dochází v souvislosti s interakcí „directing“ a „directed“ systému, resp. sociokulturní charakteristiky prostředí, ve kterém tyto procesy probíhají).

V souladu s Fosterovou koncepcí lze postihnout jednak vnitřní aspekty situace sociálně vyloučených enkláv, čili popsat principy sociální organizace sdílené v prostředí konkrétních osad/obcí, a jednak vnější faktory především institucionálního charakteru, které utvářejí a udržují segregační podmínky, na něž se obyvatelé těchto lokalit dlouhodobě i krátkodobě adaptují, resp. podmínky, v jejichž rámci dochází k reprodukci a transformaci svébytných kulturních vzorců vázaných právě na situaci sociálního, ekonomického, prostorového, politického a symbolického vyloučení.

4.7 Analytický model pro výzkum sociálně vyloučených enkláv obývaných převážně etnicky stigmatizovanou populací

Na základě uvedených teoretických koncepcí a přístupů a na základě výsledků uvedených výzkumů realizovaných autory tohoto textu navrhuje interpretaci schéma, jehož smyslem je analyticky rozčlenit situaci sociálně vyloučených enkláv do pěti základních dimenzí:⁵⁸

- A. **Vnější faktory**, které utvářejí a udržují sociálně vyloučenou enklávu (lokální institucionální prostředí);
- B. **Vnitřní segmentace** sociálně vyloučené populace (hranice oddělující různé/zpravidla navzájem nekomunikující/ části obyvatel sociálně vyloučené lokality);
- C. **Vzorci sociálních vztahů a interakcí** odehrávajících se v rámci jednotlivých (zpravidla příbuzenských) segmentů sociálně vyloučené populace;
- D. **Příčná témata** (struktury /jevy/ charakteristické pro sociálně vyloučené enklávy jako takové, resp. struktury /jevy/ prolínající se všemi výše uvedenými dimenzemi);

⁵⁷ Viz Foster, G. (1969).

⁵⁸ Vedle práce George Fostera (Foster 1969) představuje druhý inspirační zdroj text *Subcultural Variations in an Urban Poor Population* autorů Normana J. Johnsona a Peggy R. Sanday (1971), ve které autoři při výzkumu předměstských chudých lokalit v USA uplatňují analytické schéma založené na rozlišování následujících tematických dimenzí: 1) Prostorové hranice lokality a jejich udržování, 2) Kritéria členství ve skupinách v rámci populace obývajících lokalitu, 3) Vzorci sociálních vztahů a interakcí v kontextu lokality, 4) Kulturní témata charakteristická pro lokální populaci.

- E. **Kulturní změna, transformace a interakce vnějšího prostředí s prostředím sociálně vyloučených enkláv** (změny, které proběhly a probíhají na úrovni dimenzí A-D, koncepty uplatňované při interpretaci situace v sociálně vyloučených enklávách, mechanismy adaptace na konkrétní „vstupy“ ze strany „directing systému“).

Takto konstruovaný **analytický (explorační) model**⁵⁹ respektuje pojetí situace sociálně vyloučených enkláv jako *sub-kultur* komplexní společnosti, ve kterých se reprodukuje *specifické kulturní vzorce a životní strategie* utvořené (resp. transformované) v rámci *adaptace* vyloučené populace na podmínky sociální exkluze. Uvedený model zároveň respektuje fakt, že mnohé z kulturních vzorců sdílených ve většině sociálně vyloučených enkláv v transformované podobě obsahují i kulturní praktiky (prvky, instituce) pocházející z prostředí tzv. „romských osad“ na Slovensku, odkud v průběhu posledních cca 55-ti let přišla většina (předků) současných obyvatel sociálně vyloučených enkláv v ČR (to se týká zejména pravidel vymezujících charakter příbuzenských vztahů a struktur - viz část B a C). S ohledem na konstrukci modelu v následujícím textu uvedeme dílčí (pracovní) hypotézy, které mohou sloužit jako vodítko pro interpretaci situace sledovaných lokálních sídelních formací na úrovni jednotlivých dimenzí (viz níže).

Uvedený explorační model může sloužit rovněž jako báze průběžné *komparace* dílčích zjištění, jakož i k zajištění strukturální srovnatelnosti výstupů z výzkumných prací uskutečněných v různých lokalitách. Data získaná v různých lokalitách lze se zřetelem k naznačeným teoretickým východiskům interpretovat, analyzovat a komparovat prizmatem naznačeného interpretačního schématu.

Pojetí jednotlivých dimenzí⁶⁰ (tematických okruhů), jakož i užití analytického modelu vůbec se odvíjí od následujících hypotéz a předpokladů:

A. *Vnější faktory, které utvářejí a udržují sociálně vyloučenou enklávu*

Základní hypotézou předkládaného pojetí je, že sociální struktura charakteristická pro sociálně vyloučené enklávy obývané převážně tzv. romskou populací je utvářena v procesu adaptace na podmínky sociálního vyloučení a díky tomu tvoří specifický sub-systém (subkulturu) moderní společnosti. Hovoříme-li o procesu adaptace a specifické sub-kultuře, která se v tomto procesu ustavuje, je nezbytné se ptát, jaké **vnější faktory** vytvářejí (spoluvytvářejí) podmínky, ve kterých tento proces probíhá, neboť charakter vnějších vlivů přímo určuje podobu adaptace sociálně vyloučené populace a potažmo i charakter životních strategií, které jsou v prostředí sociálně vyloučených enkláv sdílené.⁶¹ Vnějšími faktory rozumíme zejména povahu lokálního, ale i státního **institucionálního prostředí** ve vztahu k jednotlivým sociálně vyloučeným enklávám, konkrétně se pak jedná o situaci na trhu práce, dostupnost bydlení, legislativu,

59 Do polohy výkladového (explanačního) modelu dovádí naznačené schéma Štěpán Moravec (2006) ve studii *Nástin problému sociálního vyloučení romských populací*, ve které odhaluje vzájemnou a dynamickou provázanost různých dimenzí problematiky sociálního vyloučení, a to v následující konceptuální linii („tradiční“ kulturní praktiky a sdílené vzorce /minulé adaptace/ - vnější vlivy - důsledky vnějších vlivů - adaptace - subkultura), která představuje účelný nástroj pro rozumění povaze sledované problematiky.

60 Pojem „dimenze“ v této souvislosti používáme proto, že naznačené analytické kategorie (A. vnější faktory, B. segmentace, hranice, C. struktura, D. příčná témata, E. kulturní změna) chápeme jako navzájem příčně provázané součásti (dimenze) sledované komplexní problematiky a nikoli jako oddělené, izolované komponenty.

61 Viz Moravec (2006) a Uhl (2006).

lokální sociální a bytovou politiku, konkrétní praxi úřadů, postupy vzdělávacích institucí, postoje lidí, kteří žijí vně prostředí sociálně vyloučených enkláv, mediální obraz sociálně vyloučených lokalit,⁶² stigmatizaci, lidovou mytologií o „Romech“ a jejich „mentalitě“ a tak dále.

Obecně lze vnější aspekty sociálního vylučování rozlišit na prostorové, politické, ekonomické, právní, kulturní a symbolické,⁶³ přičemž právě tyto aspekty by měly být předmětem popisu a analýzy na úrovni této dimenze. Otázka, na níž je obsah této dimenze odpovědí, tedy zní: Jakým vnějším faktorům a souvislostem se musí obyvatelé sociálně vyloučených enkláv přizpůsobit, aby v tomto prostředí dokázali přežít, resp. jaké vnější faktory jim brání v opuštění stávající situace. Především v této dimenzi se do jednání aktérů promítá *etnická definice situace*, na které jsou založeny segregační praktiky, jakož i lidová mytologie o „Romech“, která do značné míry určuje úřednický diskurz, resp. jednání představitelů lokálních institucí.

B. Vnitřní segmentace sociálně vyloučené populace (hranice oddělující různé - zpravidla navzájem nekomunikující - části obyvatel sociálně vyloučené lokality)

Vstupní hypotézou této dimenze výzkumu byl předpoklad neexistence komunit v sociálně vyloučených lokalitách/enklávách. Tento předpoklad byl vytvořen na základě závěrů výzkumů realizovaných řešiteli na území Slovenské republiky v programové opozici proti rétorice (a s touto spojenými představami)⁶⁴ o romských či sociálně vyloučených (případně v kombinaci) *lokálních komunitách*, tedy představě, že romské či sociálně vyloučené populace tvoří komunitní pospolitosti.

Bázová pozice příbuzenství a přežívání konceptu rituální ne/čistoty (jehož součástí je i *princip minimalizace kontaktů skupin s odlišnou pozicí ve vztahu k této ne/čistotě*) v daném sociálním systému přispívají ve vzájemné kombinaci k segmentaci, resp. segregaci jednotlivých *rodinných* formací v rámci lokality. Tento fakt ve svém důsledku vede m.j. též k *absenci obecné autority a reprezentace na úrovni celé lokality*, již v tomto ohledu nemá ve vztahu k vnějšmu prostředí kdo zastupovat.

V daném ohledu se lze setkat se dvěma odlišnými typy sociálního uspořádání sociálně vyloučených lokalit: 1) v lokalitě neexistuje komunita, ale několik příbuzenských frakcí, které jednájí jako poměrně sourodé celky (tento model je častý v lokalitách se „starousedlou“ romskou populací, která měla možnost se etablovat podle jí vlastních - příbuzenských - principů), nebo 2) v lokalitě neexistuje komunita, ale trsy jednotlivých nepříbuzných *nukleárních* rodin (tento typ je častý v nově utvořených enklávách, kam byly jednotlivé rodiny sestěhovány anebo kam se z důvodů neexistence jiného řešení přistěhovaly, bez ohledu na „tradiční“ principy sociální, sídelní a příbuzenské organizace romských populací).

V obou případech je však situace obdobná - v lokalitě absentuje celolokalitní reprezentace a autorita, jednotlivé rodiny nejsou schopny a ochotny se dohodnout na společném postupu. Jakékoli snahy

62 Viz Růžička, Radostný (2006).

63 Srv. Mareš (2002: 9-23), Toušek (2004).

64 Právě tak máme v ČR Radu vlády pro záležitosti romské komunity, která realizuje Program sociálního začleňování romských komunit.

o komunitní projekty a plánování jsou proto předem určeny k neúspěchu, etablování jakýchkoli občanských, veřejných či politických uskupení či aktivit je vyloučeno (tyto kategorie v daném sociálním uspořádání z principiálních důvodů absentují).⁶⁵

Vedle segmentace lokální sociálně vyloučené populace na příbuzenském principu, který je ve všech sledovaných lokalitách primární, mohou být sledovány i další formy dichotomizace, resp. mechanismy utváření kategorií „my“ a „oni“ uvnitř ghatt na jiném než příbuzenském principu. A to na základě sídelní blízkosti (sousedství), genderu, věku (věkové skupiny, mládežnické partičky), době příchodu do lokality (starousedlíci vs. novousedlíci), „subethnicity“ (např. Olaši vs. Rumungři), barvy pleti (Romové vs. „bílí“) atd. Obecně lze říci, že předmětem analýzy na úrovni dimenze B jsou symbolické hranice oddělující různé segmenty sociálně vyloučené populace, zatímco v následující tematické dimenzi jsou sledovány *vztahové struktury* v rámci jednotlivých (zejm. příbuzenských) segmentů.

C. Vzorce sociálních vztahů a interakcí odehrávajících se v rámci jednotlivých segmentů sociálně vyloučené populace

Vstupní hypotézou této dimenze výzkumu je předpoklad klíčové role příbuzenství a na něm ustavených vztahů v rámci jednotlivých segmentů ve sledovaných lokalitách. Tento předpoklad vycházel z předchozích výzkumů sociální organizace v romských osadách na Slovensku, kde je právě příbuzenství dominantním organizačním principem.⁶⁶ V daném ohledu byly ve zvolených lokalitách - jejichž obyvatelé jsou z největší části přímými dědici kultury romských osad (nemluvě o stálém přílivu migrantů z tohoto prostředí) - sledovány zejména charakteristiky rodiny, s výraznou akcentací studia proměn „tradičního“ tříúrovňového modelu (nukleární rodina, aktuální /lokální/ příbuzenská skupina, širší příbuzenstvo⁶⁷).

Základní jednotkou daného prostředí (oním výše uvedeným segmentem) je charakteristická *rodinná formace*,⁶⁸ která tvoří nejvyšší akceschopnou a rozhodováníschopnou jednotku v daném prostředí. Tato rodina je ustavena na principech solidarity, redistribuce a endogamie. Z důvodů migrace a manželských výměn obývá však tato nejširší příbuzenská formace více lokalit, a to velice často i napříč státními útvary ČR a SR. Z tohoto důvodu je každá určitá lokalita pouze částečným (a v některých případech i dočasným) sídlem jedné z odnoží příbuzensky (tedy: nikoli lokálně či jinak regionálně/prostorově) definovaných rodinných jednotek. Mezi jednotlivými sídly dané rodiny pak probíhá čilá *migrace*, a to jak z důvodů pracovních, tak i rodinných (návštěvy, rodinné oslavy atp.). Velice častá je migrace za účelem práce v *rodinné* firmě zaměstnávající přednostně členy své vlastní příbuzenské jednotky (přičemž existuje obecná dobře zdůvodněná /cizímu se neplatí a když, tak velice málo/ nechuť členů jiných rodin pracovat v jim nepřibuzné rodinné firmě).

Ačkoli oproti modelu rodiny známému z romských osad doznala dnešní forma rodiny v daném prostředí významných změn, nadále je třeba s významem rodiny, jakož i obecně s institucionálním řádem příbuzenství počítat jako s jednou z bází sociálního uspořádání sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně romskými populacemi. Jednoduše řečeno: hypotéza, že u romských populací hraje rodina a příbuzenství významnou roli, je stále ještě jedna z nejnosnějších (vstupních výzkumných) hypotéz.

65 Dané problematice jsou věnovány především dvě studie: Budilová, Jakoubek (2006) a Hirt (2004).

66 Srv. Budilová, Jakoubek (2004).

67 Srv. Budilová (2005).

68 Ke klasifikaci jednotlivých typů a úrovní rodiny viz též Budilová, Jakoubek (2004).

Vedle skupinových platforem založených na příbuzenském principu však jsou v rámci přítomného modelu sledovány i sociální vztahy, které tyto rámce překračují, a které jsou založeny na sousedském, přátelském, věkovém či genderovém principu. Předmětem analýzy na úrovni dimenze C tak jsou 1) vzorce sociálních vztahů a interakcí v kontextu příbuzenských segmentů, zejména pak charakter reciprocity a redistribuce v rámci příbuzenských sítí, a 2) vzorce regulující vztahy sousedské, přátelské, věkové či genderové, resp. charakter reciprocity a redistribuce uskutečňované na nepříbuzenské bázi.⁶⁹

D. *Příčná témata (struktury, resp. jevy, charakteristické pro sociálně vyloučené enklávy jako takové), struktury, resp. jevy, prolínající všemi výše uvedenými dimenzemi*

Důvodem ustavení této kategorie výzkumu je postihnout takové jevy a procesy, které svou povahou neodpovídají výše uvedeným rubrikám, případně ty, jejichž podstata dané vymezení významným způsobem překračuje a jejich studium odehrávající se v mantinelech pouze některé ze stanovených složek by mohlo znamenat minutí se jádrem či nepřiměřené okleštění studovaného jevu. Dalším důvodem pak byla snaha vyhnout se nekonečným repetitivním týčž jevů znovu a znovu ve všech ustavených kategoriích. Jedná se zejména o tyto jevy: lichva (úžera), migrace, práce na černo⁷⁰ (subsistenční strategie), terénní sociální práce (a jiné aktivity směřované k sociálně vyloučené populaci jako celku), sociální patologie, apod.

E. *Kulturní změna, transformace a vzájemná interakce prostředí ghetta s okolím*

Výchozím předpokladem určujícím popis a analýzu na úrovni této dimenze je, že **formy adaptace, resp. charakteristické rysy subkultury sdílené v prostředí sociálně vyloučených enkláv se dynamicky proměňují v čase**, a to v závislosti na povaze vnějších faktorů a jejich změnách, resp. na způsobech, jimiž jsou vnější vlivy a jejich proměny sociálně vyloučenou populací interpretovány. Dílčí aspekty této dimenze jsou následující:

- 1) **Konkrétní dopady vnějších vlivů** (např. transformace průmyslu, diskriminace na trhu práce, implementace zákona o občanství, sociální politika /výše dávek sociální podpory a pomoci/, lokální bytová politika /charakter správy bytového fondu/, mediální obraz konkrétní lokality...) **v kontextu života konkrétních sociálně vyloučených lokálních populací** (práce na černo, využívání solidárních sítí založených na příbuzenském/kvazi-příbuzenském principu, neplacení nájemného a energií, nízká preference školního vzdělávání...).
- 2) **Rozdíly v uplatňovaných životních strategiích mezi jednotlivými generacemi** (ověřenou hypotézou například je, že poválečná generace přistěhovalců z romských osad na Slovensku si spíše udržuje /přátelské, pracovní/ vztahy s vnějším prostředím /tzv. slabé vazby/⁷¹ a její příslušníci obvykle uplatňují /nebo v minulosti uplatňovali/ subsistenční strategie využívající těchto vazeb, v důsledku čehož disponují soc. kapitálem zasahujícím vně vyloučeného prostředí. A to narozdíl od mladší generace, jejíž sociální vztahy se odvíjejí primárně a zejména v kontextu sociálně vyloučené populace /aktuální [lokální] příbuzenské skupiny/, přičemž subsistenční strategie

69 Dané problematice se podrobně věnuje studie: Budilová, Jakoubek (2006), jakož i Steiner (2004).

70 Problematika nelegálních výdělků je tematizována ve studii Hajska, Poduška (2006).

71 Koncept slabých a silných vazeb zavádí Granovetter (1973: 1360-1380), srv. též Toušek (2006).

této generace jsou založeny spíše na tzv. silných vazbách /práce v „rodinných“ většinou stavebních či úklidových firmách, obchod s rodinnými příslušníky - prostitute, obchod s ojetými vozidly, použitým spotřebním zbožím či textilem dovnitř soc. vyloučeného prostředí /na bázi příbuzenských či sousedských vztahů uvnitř lokality/).

- 3) **Způsoby interpretace zásahů „directing systému“ ze strany sociálně vyloučené populace** (reflexe a institucionálních úkonů uskutečňovaných směrem k sociálně vyloučené populaci). Zde vycházíme z hypotézy, že systém právních institucí není s to adresovat sociálně vyloučené populaci své normy. V dotyčném sociálním prostoru dokonce vzniká jiný systém zdánlivého práva, který je založen na svérázné interpretaci oficiálních právních norem. Procedury nalézání a prosazování práva jsou pro obyvatele sociálně vyloučených enkláv takřka nepochopitelné a v podstatě jsou vnímány jako nevysvětlitelné jevy, přičemž působení takovýchto jevů jen prohlubuje propast nedůvěry posilující sociální past.⁷² Sociálně vyloučení neodvíjejí své jednání od adekvátního rozumění právním i státním institucím, ale od svého chápání, které je podtrháno tím, že institucionální prostředí doléhá k obyvatelům enkláv spíše v podobě chaosu.⁷³
- 4) **Způsoby interpretace jednání obyvatel sociálně vyloučených enkláv ze strany okolního prostředí.** Představitelé „directing systému“ obvykle při svém jednání vycházejí ze zcela mylných předpokladů a konceptů stran života v sociálně vyloučených enklávách, přičemž toto předporozumění se nezřídka stává bází různých rozhodnutí, aktivit či programů.⁷⁴ Chybná konceptuální východiska obvykle uplatňují jak zástupci místních samospráv, kteří usilují spíše o segregaci chudých „Romů“, tak představitelé různých nevládních organizací, které naopak usilují o jejich „integraci“. Obě pomyslné strany (zastánci segregace i vyznavači integrace) přetěžují primordiální kategorii etnicity při interpretaci jednání lidí žijících v sociálně vyloučených enklávách (ať už v negativním či pozitivním slova smyslu),⁷⁵ používají nesprávný a zavádějící pojem „komunita“, tedy předpoklad jednotné pospolitostní organizace, který neodpovídá charakteru sociální struktury vyloučených formací,⁷⁶ a odhlížíjí od vnitřních sociokulturních diferenciací probíhajících v rámci sociálně vyloučeného prostředí. A především nesprávně předpokládají, že jednání tzv. Romů je projevem vrozených dispozic, pročež by se Romové měli buď - v dikci regionálních politiků - uzavřít do holobytů nebo - v dikci romistů a nevládních aktivistů - coby „Romové“ ochraňovat a ctít. Hovoříme-li tedy o sociokulturní změně a interakci prostředí sociálně vyloučených enkláv s okolím, je nezbytné učinit předmětem zkoumání i koncepty a představy, od nichž se institucionální aktivity uskutečňované směrem k těmto enklávám odvíjejí,⁷⁷ neboť právě tyto aktivity tvoří kontext, na nějž se sociálně vyloučená populace adaptuje. Stručně řečeno: chybné chápání situace sociálně vyloučených enkláv nutně vede k chybnému modelu veřejné či sociální politiky na státní i lokální úrovni.

72 Viz Uhl (2006) a Moravec (2006).

73 Chaotičnost a nepredikovatelnost jednotlivých úkonů uskutečňovaných ze strany lokálního, ale i státního institucionálního prostředí je pojednána též ve studii Moravec (2006) a Uhl (2006).

74 Viz studii Růžička, Radostný (2006).

75 Viz Hirt (2004).

76 Viz Jakoubek, Budilová (2004).

77 Studií, která se věnuje lidovému, resp. mediálnímu obrazu sociálně vyloučených enkláv a způsobům, jak se tento obraz promítá do institucionálních aktivit na lokální úrovni, je práce Růžička, Radostný (2006).

4.8 Závěr

Účelem modelu, který jsme zde představili, je 1) nabídnout způsob, jak v rámci populace paušálně označované jako „Romové“ smysluplně diferencovat z hlediska sociální a kulturní situovanosti jednotlivých osob a rodin, 2) poukázat k možnostem analytického uchopení symbolických segregačních faktorů, které přispívají k tomu, že lidé považovaní za „Romy“ jsou znevýhodněni v přístupu k ekonomickým a politickým zdrojům, a 3) naznačit možnosti uvažování o „romské“ populaci z hlediska praktické politiky na lokální i státní úrovni. Předkládané pojetí je alternativou k převažujícím výkladovým schémátům, které akcentují jinakost a ohraničenost „romské komunity“ a v důsledku toho její vnitřní homogenitu. Takové hledisko sice vyhovuje samozvaným mluvčím „romské komunity“, kteří usilují o možnost politicky jednat v kolektivním zájmu „Romů“, ale naopak znemožňuje formulování adekvátních sociálně-politických strategií na lokální úrovni respektujících specifické okolnosti jednotlivých případů sociálně vyloučených etnicky stigmatizovaných rodin. V konečném důsledku tento kolektivistický způsob vidění světa přispívá spíše k posilování symbolické i sociální segregace lidí považovaných za „Romy“ (čili k házení do příslovečného jednoho pytle), aniž by byla vzata na zřetel různorodost jejich individuálních zájmů, motivací a životních strategií.

Literatura

- Analyza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků. 2004. Pracovní studie. Praha: Gabal Analysis and Consulting.
- Bašovský, O. 1985. „Obyvatelstvo a sídla ČSSR. Migrační pohyb obyvatelstva.“ Pp. 125-126 in L. Mištera a kol. *Geografie ČSSR*. Praha: SPN.
- Blabol, J. 1990. *Péče o vietnamské pracovníky v průmyslovém podniku* (diplomová práce). Praha: Univerzita Karlova, Katedra výchovy a vzdělávání dospělých.
- Boissevain, J. 1968. „The Place of Non-Groups in the Social Sciences.“ *Man* 3 (4): 542-556.
- Boušková, P. 1998. „Pracovní migrace v ČR.“ Pp. 34-35 in *Národní diskuse u kulatého stolu na téma vztahů mezi komunitami*. Praha: Odbor pro uprchlíky a integraci cizinců MV ČR.
- Brouček, S. 2003a. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Praha: EÚ AV ČR.
- Brouček, S. 2003b. *Český pohled na Vietnamce*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Brouček, S. 2005. „Integrační tendence vietnamského etnika v českém lokálním prostředí.“ *Český lid* 92 (2): 129-154.
- Budilová, L. 2005. *Metamorfózy cigánské rodiny aneb Cigáni jdou na Čechy*. Diplomová práce. Vedoucí diplomové práce Mgr. Tomáš Hirt. Praha: FHS UK, Obecná antropologie.
- Budilová, L., M. Jakoubek. 2004. „Příbuzenství v romské osadě.“ Pp. 9-64 in M. Jakoubek, T. Hirt (eds.). *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Budilová, L., M. Jakoubek. 2006. „Transformace příbuzenských vztahů mezi cigánskými skupinami aneb Mezi osadou a ghettem.“ Pp. 7-22 in I. Budil, Z. Horáková, M. Ulrychová (eds.). *Antropologické sympozium IV*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Cizinci a trh práce v České republice, Správa služeb zaměstnanosti*. 1995. Praha: MPSV ČR.
- Cizinci v České republice*. 2006. Praha: Český statistický úřad.
- Čaněk, M. 2004. „Strategies of Integration/Distancing in the Context of Czech-Slovak Relations, the Case of Slovak Students in Prague.“ [online]. Praha: Multikulturální centrum Praha. [cit. 1. 3. 2006].
Dostupné z: <http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Marek_Canek_Strategies_of_Integration_Distancing_in_the_C_.pdf>.
- Černík, J. 2003. *Politická participace cizinců a otázka menšin v České republice*. [online]. Praha: Multikulturální centrum Praha. [cit. 26. 6. 2006]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=145551>.
- Černík, J. 2004. *Klientský systém jako quasi-feudalismus v Česku*. [online]. Praha: Multikulturální centrum Praha. [cit. 26. 06. 2006]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=218348>.
- Černova, K. 2001. „Sociologičtí aspekty doslídžennja diaspor.“ Pp. 216-217 in M. Šulha (ed.). *Problemy rozvytku sociologičnoji teorii: Materialy I Vseukrajinskoji sociologičnoji konferenciji 15 hrudnja 2000 roku*. Kyjiv: Instytut sociolohii Nacionalnoji Akademii nauk Ukrajinu.
- Dang Nghiem Van 1993. *Ethnic Minorities in Vietnam*. Hanoi: The Gioi Publishers.
- Drbohlav, D. 1997. „Imigranti v České republice (S důrazem na ukrajinské pracovníky a ‚západní‘ firmy operující v Praze).“ Výzkumná zpráva projektu RSS/HESP č. 622/1995. Budapešť: Central European University.

- Drbohlav, D., P. Ezzeddine-Lukšíková (ed.). 2004. *Integrace cizinců v ČR. Výzkumná zpráva pro MPSV*. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.
- Drbohlav, D., M. Janská, P. Šelepová. 2001. „Ukrajinská komunita v České republice.“ Pp. 89-98 in T. Šišková (ed.). *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturální společnosti 21. století*. Praha: Portál.
- Drbohlav, D., M. Lupták, E. Janská, P. Šelepová. 1999. *Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva projektu pro MV ČR*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Eriksen, T. H. 2001. „Ethnic Identity, National Identity, and Intergroup Conflict: The Significance of Personal Experiences.“ Pp. 42-70 in R. D. Ashmore, L. Jussim, D. Wilder (eds.). *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Resolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Foster, G. 1969. *Applied Anthropology*. Boston: Little, Brown.
- Gabal, I. 1999. *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G.
- Gombár, C. 2000. *O národe, etniku a štáte*. Bratislava: Kalligram.
- Granovetter, M. S. 1973. „The Strength of Weak Ties.“ *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360-1380.
- Hajská, M., O. Poduška. 2006. „Práce na černo jako forma adaptace na sociální vyloučení.“ Pp. 136-155 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Hirt, T. 2004. „Projekt romské etnické komunity: kritická reflexe.“ Pp. 72-91 in M. Jakoubek, T. Hirt (eds.). *Romové: kulturní etnologické etudy. Etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Hirt, T. 2005. „Svět podle multikulturalismu.“ Pp. 9-76 in T. Hirt, M. Jakoubek. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Hirt, T., M. Jakoubek. 2004. *Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit. Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/03*. Plzeň: Katedra antropologie FF ZČU. (nepubl.).
- Horáková, M. 2001. *Zaměstnávání cizinců v České republice. Část I. Integrace cizinců na trhu práce v České republice*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2004. *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M., D. Čerňanská. 2001. *Zaměstnávání cizinců v České republice. Část II. Závěrečná zpráva z empirického šetření*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M., M. Polívka, P. Pfeifer. 2001. *Nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich integraci na trhu práce. Metodické postupy užívané ke zkoumání fenoménu nelegální práce ve vybraných zemích*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Hübschmannová, M. 1991. *Godaver lava phure Romendar/Moudrá slova starých Romů*. Praha: Apeiron.
- Jakoubek, M. 2004. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu. Tractatus Culturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub.
- Jakoubek, M., L. Budilová. 2004. „(Lokální) romské komunity - dekompozice pojmu (na příkladu lokality České Kamenice).“ Pp. 118-137 in I. Budil, Z. Horáková (eds.). *Antropologické sympozium III*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Jenkins, R. 1997a. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: Sage.
- Jenkins, R. 1997b. *Social Identity*. London: Routledge.
- Johnson, N. J., P. R. Sanday. 1971. „Subcultural Variations in an Urban Poor Population.“ *American Anthropologist, New Series* 73 (1): 128-143.
- Kocourek, J. 2001. „Vietnamci v České republice.“ Pp. 99-107 in T. Šišková. *Menšiny a migranti v České republice (My a oni v multikulturální společnosti 21. století)*. Praha: Portál.
- Kocourek, J. 2004a. „Pozadí výzkumu - přehled stavu zkoumaných komunit usazených v ČR. Vietnamci.“ Pp. 32-45 in D. Drbohlav, P. Ezzeddine-Lukšíková (eds.). *Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR*. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.
- Kocourek, J. 2004b. „Interkulturní rozdíly v komunikaci vietnamských dětí a rodičů.“ Pp. 111-132 in *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturální společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů

- Konopásek, Z. 1998. *Estetika sociálního státu. O krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení*. Praha: G plus G.
- Kovats, M. 2004. „Politika romské identity: mezi nacionalismem a chudobou.“ Pp. 92-101 in M. Jakoubek, T. Hirt (eds.). *Romové: kulturologické etudy. Etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Kto je kto. *Slovenská národnostná menšina v ČR, česko-slovenské vztahy*. 1997. Praha: KSK.
- Kubíčková, J. 2003. *Blízki cizinci*. Bakalářská práce. Praha: FSV UK.
- Lebar, F. M. 1964. *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. Toronto, New Haven: Human Relations Area Press.
- Leontiyeva, Y. 2004a. „Pozadí výzkumu - přehled stavu zkoumaných komunit usazených v ČR. Ukrajinci.“ Pp. 23-31 in D. Drbohlav, P. Ezzedine-Lukšíková (eds.). *Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR*. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.
- Leontiyeva, Y. 2004b. *Ukrajinská komunita v České republice*. Diplomová práce. Praha: Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova.
- Lozoviuk, P. 2005. „Etnická indiference a její reflexe v etnologii.“ Pp. 162-197 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Makoznak, E. 2003. „Roľ entokonfessionality prinaležnosti v procese socialnoj adaptacii migrantov.“ Pp. 425-431 in *Socialni Vymiry suspilstva. Zbirnyk naukovych prac*. Kyjiv: Instytut sociolohii Nacionalnoji Akademii nauk Ukrajiny.
- Mareš, P. 2002. „Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.“ Pp. 9-23 in T. Sirovátka (ed.). *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, Georgetown.
- Martínková, Š. 2006. *Česko-vietnamské vztahy (pracovní text pro publikaci OS Klubu Hanoi)*. Praha: OS Klub Hanoi.
- Matějová, V. 1988. „Podmínky pobytu vietnamských pracujících v ČSSR.“ *Zpravodaj KSVIEF 1988 (9)*: 1-10.
- Miňo, J., M. Miňová. 2002. „Limbora.“ Pp. 48-51 in *V duchu kontinuity*. Praha: KSK.
- Mitchel, C. J. 1974. „Social Networks.“ *Annual Review of Anthropology 3*: 279-299.
- Mitterpachová, M. 2004. *Interkultúrna komunikácia slovenskej menšiny žijúcej v Českej republike*. Bakalárska práca. Trnava: UCM.
- Mlynárik, J. (Danubius). 2002. *Slovenskí študenti na pražských vysokých školách*. Praha: Ipeľ.
- Mlynárik, J. (Danubius). 2004. „Správa o čtvrtletníku Zväzu Slovákov v ČR - Slovenské rozhľady a o pomeroch v Rade pro národnosti vlády ČR.“ *Slovenské rozhľady 8 (13)*: 286-295.
- Moravec, Š. 2006. „Nástin problému sociálního vyloučení romských populací.“ Pp. 11-69 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Müllerová, P. 1998. „Vietnamské etnikum v České republice.“ Pp. 81-98 in T. Šišková (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál.
- Nosková, H. 2003. „Národnostní skladba obyvatelstva v Československu.“ Pp. 537-564 in *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích AV ČR na základě usnesení vlády ČR č. 1266/2000 a 1260/2001*. Praha: AV ČR.
- Nekorjak, M. 2006. „Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky.“ *Sociální studia 1/2006*. Brno: Masarykova univerzita.
- Obuchová, L. 1999. *Čiňané 21. století*. Praha: Academia.
- Pirožkov, S., O. Malinovska, N. Marčenko. 1997. *Zovnišnja Mhracija v Ukrajini: pryčyny, naslidky a stratehii*. Kyjiv: Akadempres.
- Pivoň, R. 2006. „Formování romského národa a romština (především na školách).“ In M. Jakoubek, T. Hirt (eds.). *Rómske osady na východném Slovensku z hľadiska terénneho výskumu*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti. (v tisku)
- Prokop, R. 1997. „Periodizace a etapizace slovenských migrací do českých zemí po roce 1945.“ Pp. 127-140 in *Etnické minority na Slovensku (história, súčasnosť, súvislosti)*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV.
- Prokop, R. 1998. „Migrace ve vývoji slovenské populace v České republice.“ Pp. 56-96 in *Slováci v České republice po roce 1945*. Slezský ústav, SZM. Opava, Ostrava: Tilia.
- Prokop, R. 1999. „Domov Slováků v regionech republiky.“ Pp. 14-20 in *Quo Vadis, slovenská menšina?* Praha: Obec Slovákov.
- Prybytkova, I. 2002. „Trudovyje migranty v socialnoj ierarchii ukrajinskeho obsčestva: statusnyje pozicii, cennosti, žiznenyje strategii, stil i obraz žizni.“ *Sociologija: teorija, metody, marketing 4*: 156-157.

- Růžička, M., L. Radostný. 2006. „Terénní výzkum v hyperrealitě. Poznámky k mediální konstrukci sociálně vyloučené lokality.“ Pp. 201-229 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Sommer, K., O. Šrajjerová. 1998. „Migrace Slováků do českých zemí v letech 1945-1948.“ *Slezský sborník* 96 (1): 20-35. Ostrava: Tilia.
- Steiner, J. 2004. „Ekonomie sociálního vyloučení.“ Pp. 218-229 in M. Jakoubek, T. Hirt (eds.). *Romové: kulturologické etudy. Etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Šiklová, J. 1999. „Romové a nevládní, neziskové a proromské občanské organizace přispívající k integraci tohoto etnika.“ Pp. 271-289 in *Romové v České republice*. Praha: Socioklub.
- Šrajjerová, O. 1997a. „Národnostní školstvo na Těšínsku.“ Pp. 103-115 in Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy. Opava, Ostrava: Slezský ústav, SZM.
- Šrajjerová, O. 1997b. „Slovenskí študenti v Prahe v minulosti a dnes.“ *Korene* 1997 (7-8).
- Šrajjerová, O. 1999. „Utváranie slovenskej národnostnej menšiny.“ Pp. 6-13 in *Quo Vadis, slovenská menšina?* Praha: Obec Slovákov.
- Šrajjerová, O. 2001. „K národnej identite Slovákov v ČR.“ Pp. 57-68 in *Slovenskosť v multikultúrnom svete*. Praha: Obec Slovákov v Českej republike.
- Šulha, N. 2002. *Velikojе pereselenije: repatrianty, bežency, trudovyje migranty*. Kiev: Institut sociologii Akademii nauk Ukrajiny.
- Toušek, L. 2004. *Sociální exkluze v romské osadě*. Bakalářská práce. Plzeň: FF ZČU.
- Toušek, L. 2006. „Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení.“ Pp. 288-321 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Tung, N. 2001. *Vietnamci v Praze*. Praha: SVO-ČR.
- Uherek, Z. 2003. „Cizinecké komunity a městský prostor v České republice.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (1): 193-216.
- Uherek, Z., R. Weinerová. 2005. „Analýza romské migrace ze Slovenska na území České republiky. Výsledky terénního šetření z roku 2003.“ *Český lid* 92 (1): 17-34.
- Uhl, P. 2006. „Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách.“ Pp. 70-90 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.
- Vasiljev, I. 1986. „Vietnamští pracující ve vědomí naší společnosti.“ Pp. 153-164 in *Etnické procesy IV*. Praha: ÚEF ČSAV.
- Vasiljev, I. 1999. *Za dědictvím starých Vietů*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Vašečka, M., M. Jurásková, E. Kriglerová, P. Puliš, J. Rybová. (eds.). 2002. *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Vokušová, N. 2005. „K problematike uchovávanania a rozvíjania kultúry Slovákov žijúcich v zahraničí.“ Referát na konferenci *Svetového združenia Slovákov v zahraničí*, Bratislava, 26.-27. 10. 2005.
- Weber, M. 1997. „The Concept of Ethnicity. What is an Ethnic Group?“ Pp. 15-26 in M. Guibernau, J. Rex (eds.). *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Oxford: Polity Press.
- Zilynskyj, B. 1995. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917-(1945)* 1994. Praha: X-Egem.
- Zilynskyj, B. 2002. *Ukrajinci českých zemí po roce 1989. Náčrt hlavních vývojových aspektů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Zilynskyj, B., R. Kočík. 2001. „Ukrajinci v ČR.“ Pp. 81-88 in T. Šišková (ed.). *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál.
- Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2004*. 2005. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny.
- Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2005*. 2006. Praha: Úřad vlády České republiky, Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny.

Zdroje dat

Cizinci v České republice. [online]. Praha: Český statistický úřad. [naposledy navštíveno 01. 08. 2006].

Dostupné z: <http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/cizinci_v_cr>.

Národnostní složení obyvatelstva. Sčítání lidu, domů a bytů 2001. 2003. [online]. Praha: ČSÚ. [cit. 1. 6. 2006].

Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publ/4114-03->>>.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001. 2003. Praha: Český statistický úřad.

Jiné materiály a tiskoviny

Materiály archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR: AMZV TO - O Vietnam a AMZV TO - T Vietnam.

Současný slovenský, ukrajinský a vietnamský tisk: *Korene, Zrkadlenie, Slovenské dotyky, Slovenské rozhľady, Listy 2000,*

Porohy, Ukrajinský žurnál, Tuan Le, Tuan Tin Moi, Que Huong a další.

Zakládací listiny, stanovy a jiné dokumentace o slovenských, ukrajinských a vietnamských krajanských organizacích v ČR.

Shrnutí

První kapitola *Slovenská menšina a migranti v ČR* analyzuje historický vývoj slovenské menšiny a migrace v ČR na základě relevantních odborných studií z oboru historie, demografie, etnologie a slovakistiky, textové obsahové analýzy menšinového tisku a kvalitativního výzkumu strategií menšinových organizací. Většina zkoumaných organizací má právní subjektivitu, která zaručuje nejen značnou samostatnost, ale především také možnost čerpání z grantových projektů. Členství ve zmíněných spolcích není přísně vázáno na deklarování příslušnosti jednotlivců ke slovenské národnosti, naopak, v mnohých organizacích je podíl hlásících se k české národnosti častý a běžný. Prozatím je patrný jen velmi malý zájem mladých lidí účastnit se spolkové činnosti založené na principu hlášení se k slovenské národnosti nebo slovenským kořenům. Vzhledem ke společné historii Slováků a Čechů lze právě v prostředí krajanských sdružení sledovat dichotomii propojování slovenské a české kultury na straně jedné, a udržování „slovenskosti“ na straně druhé. Studie ukázala, že společnou platformou pro fungování slovenských krajanských sdružení paradoxně není vždy etnicita, a to i navzdory menšinové politice ČR a jejímu směřování k jednotné identitě komunitních organizací.

Druhá kapitola *Ukrajinská menšina a migranti v ČR* začíná stručným popisem historického vývoje působení ukrajinské menšiny v ČR. Studium současného komunitního života Ukrajinců v ČR se opírá o relevantní odborné studie, textovou obsahovou analýzu menšinového tisku a vlastní kvalitativní výzkum strategií menšinových organizací, provedený na základě řízených interview s vybranými zástupci občanských sdružení. Ukrajinská migrace do ČR má v současné době stoupající trend. Z velké části se jedná o tzv. cirkulační pracovní migraci, která obsahuje významnou nelegální složku. Ukrajinská národnostní menšina je zastoupena v Radě pro národnostní menšiny, ve výborech a poradních grémiích resortů kultury a školství, mládeže a tělovýchovy. Analýza aktivit a projektů jednotlivých sdružení Ukrajinců v ČR ukázala, že zájmy většiny pracovních migrantů nejsou téměř vůbec zastoupeny v krajanských spolcích. Ukrajínští pracovní migranti v ČR se prozatím příliš nesdružují a nežijí kulturním životem komunity. Problémy novodobé ukrajinské migrace v ČR jsou z větší části sociálně-právní. Existuje určitá sociální distance mezi starší a novou generací ukrajinské migrace, avšak v posledních letech lze pozorovat snahy tradičních sdružení vyhovět i mladé „poněkud problémovější“ části ukrajinské komunity. Toto zjištění naznačuje, že využití krajanských spolků pro prosazování zájmů pracovních migrantů není úplně beznadějná záležitost.

Třetí kapitola *Vietnamci v ČR* z důvodů nedostatku ucelených pramenů a literatury na dané téma vychází také z osobních zkušeností expertů, výsledků různých pilotních i běžných kvalitativních i kvantitativních výzkumů, ze závěrů různých debat a konferencí. Motivace Vietnamců k migraci se po roce

1989 rozšířila z ekonomických a vzdělávacích důvodů na doprovázení rodinných členů. Namísto politických bariér začínají působit bariéry interkulturní, ovšem vzájemná interakce majority a minority postupně překonává interkulturní překážky. V ČR působí velké množství organizací, které zabezpečují život Vietnamců v ČR a přispívají k jejich integraci v ČR. O občanské participaci Vietnamců v ČR se prozatím dá hovořit ze dvou hledisek: interní komunitní participace a participace v rámci majoritní společnosti. Na první pohled se vietnamská komunita jeví jako uzavřená, pokud se však podaří Čechům a českým organizacím rozplést provázanost hierarchických vztahů v rámci komunity, může se tato struktura ukázat jako velmi efektivní, dokonce otevřená novým myšlenkám, postupům a projektům ze strany majoritní společnosti, směřující ke vzájemné spolupráci. Vietnamské organizace dnes již spolupracují i s mezivládními organizacemi, některými občanskými sdruženími apod. V současné době jsou již vytvořeny také formy přímé participace Vietnamců v ČR, avšak tato participace prozatím není transparentní, ani není dostatečně prozkoumána, a proto se jakékoliv závěry zdají předčasné. Nyní nelze než vyčkat, jakým způsobem bude integrace dále postupovat. Rozhodně jí však současné podmínky jen a jen nahrávají.

Čtvrtá kapitola *Situace „romských“ populací v ČR* se výrazně vymyká z poněkud faktografického charakteru předchozích částí textu. Její autoři jsou si vědomi relativní oblíbenosti tohoto tématu, a proto se snaží posunout vědeckou debatu o Romech a zaměřují větší pozornost na to, jakým způsobem dotyčná „menšina“ vůbec může být definována. Namísto rozboru aktivit a potenciálu skutečně velkého množství spolků, které se v ČR prohlašují za romské, autoři analyzují úskalí současné konceptualizace tzv. „romské problematiky“. V kontextu integračních aktivit v ČR se stalo běžným chápat Romy paušálně jako etnickou skupinu či komunitu, přičemž členství v těchto kolektivních kategoriích je obvykle určováno na základě vzhledu. Takto zvolená definice však na úrovni politické a sociální praxe neumožňuje efektivně rozlišovat různé kulturní a socioekonomické podmínky života lidí, kteří tomuto vymezení odpovídají. Stereotypní chápání nedovoluje rozpoznat, zda se jedná o osoby, které chtějí být považovány za Romy a dobrovolně se hlásí k romské národnosti, o osoby, které odvíjejí svůj život podle specifických kulturních vzorců typických pro sociálně vyloučené lokality obývané převážně romskou populací, a nebo o osoby, které prostě z různých důvodů za Romy být považovány nechtějí. Kromě ostré kritiky etnické definice situace, která podle autorů slouží jako nástroj stigmatizace, diskriminace, segregace a exkluze romské populace, předložený text nabízí vlastní analytický model, jehož cílem je kromě jiného naznačit možnosti uvažování o „romské“ populaci z hlediska praktické politiky, jak na lokální, tak i na státní úrovni. Je to svého druhu návod na to, jak v rámci populace paušálně označované jako „Romové“ smysluplně diferencovat z hlediska sociální a kulturní situovanosti jednotlivých osob a rodin, a poukázat na možnosti analytického uchopení symbolických segregačních faktorů, které přispívají k tomu, že lidé považovaní za „Romy“ jsou znevýhodněni v přístupu k ekonomickým a politickým zdrojům.

Summary

The first chapter in this study is devoted to the *Slovak Minority and Migrants in the Czech Republic*, and it contains an analysis of the historical development of the Slovak minority in and migration to the Czech Republic, based on scholarly work from the fields of history, demography, ethnology, Slovak studies, a content analysis of the minority's press publications, and a qualitative study of the strategies of minority organisations. The majority of the organisations studied are legal entities, which allows them a considerable amount of independence and also the opportunity for support from grant projects. Membership in such groups is not strictly tied to an individual's declared Slovak nationality, and on the contrary in many organisations a certain portion often claim Czech nationality. For now there is very little interest among young people to participate in group activities that are based on the principle of shared Slovak nationality or Slovak roots. Given the joint history of the Slovaks and Czechs, expatriate associations are a good environment in which to trace the dichotomy of the connections between Slovak and Czech culture on the one hand and the maintenance of a distinct Slovak identity on the other. The study showed that the common platform on which Slovak expatriate associations operate is, paradoxically, not always ethnicity, despite minority policy in the Czech Republic aiming at the uniform identity of community organisations.

The second chapter, on the *Ukrainian Minority and Migrants in the Czech Republic*, begins with a brief description of the historical development of the presence of the Ukrainian minority in the Czech Republic. The study of the current community life of Ukrainians in the Czech Republic draws on scholarly studies, content analysis of the minority's press publications, and independent qualitative research on the strategies of minority organisations conducted using structured interviews with selected representatives of civic associations. Ukrainian migration to the Czech Republic is currently on the rise. Largely this involves rotating labour migration, which includes a segment of illegal labour. The Ukrainian ethnic minority is represented in the Council for National Minorities and in committees and advisory councils of the Ministry of Culture and the Ministry of Education, Youth, and Sport. An analysis of the activities and projects of individual associations of Ukrainians in the Czech Republic has shown that the interests of the majority of labour migrants are almost not at all represented in expatriate associations. In the Czech Republic, Ukrainian labour migrants do not associate in groups too extensively and do not live the cultural life of a community. The problems of modern Ukrainian migration in the Czech Republic are largely socio-legal. There is a certain amount of social distance between earlier and more recent generations of Ukrainian migration, but in recent years it has been possible to observe efforts on the part of traditional associations to accommodate the younger and "more complicated" part of the Ukrainian community. This finding suggests that the use of expatriate associations for asserting the interests of labour migrants may be promising.

Owing to a lack of comprehensive sources and literature on the given topic, the third chapter, *The Vietnamese in the Czech Republic*, also draws on the personal experiences of experts, the results of various quantitative and qualitative studies, and the findings from various conferences and discussions. The impetus for Vietnamese migration to the Czech Republic after 1989 grew for economic and educational reasons to include accompanying family members. Political barriers have been replaced with intercultural barriers, but these are gradually being overcome through interaction between the majority and minority communities. There are numerous organisations operating in the Czech Republic that provide support for Vietnamese living in the Czech Republic and facilitate their integration. It is possible to speak about the civic participation of the Vietnamese in the Czech Republic from two perspectives: internal community participation, and participation within the majority society. At first glance the Vietnamese community seems closed, but if Czechs and Czech organisations succeed in penetrating the complex hierarchical relationships within the community, the structure can prove to be very effective and is even open to new ideas, approaches, and projects from the side of the majority society aimed at mutual cooperation. Vietnamese organisations today already cooperate even with intermediary government organisations, some civic associations, and so on. At present, some forms of direct participation of Vietnamese in the Czech Republic have already emerged, but this participation is not yet transparent and has not been adequately researched, and therefore any conclusions at this point must be deemed premature. At present it is only possible to wait and see how integration proceeds further. However, current conditions are favourable in this regard.

The fourth chapter, *The Situation of the “Roma” Population in the Czech Republic*, departs from the more factual character of the previous chapters. The authors are aware of the relative popularity of this topic, and therefore they try to shift the academic debate about the Roma and focus more attention on how even to define the given “minority”. Instead of analysing the activities and potential of the genuinely large number of associations that in the Czech Republic are declared as Roma organisations, the authors analyse the snags involved in the current conceptualisation of the so-called “Roma issue”. In the context of integration activities in the Czech Republic it has become standard to perceive Roma collectively as an ethnic group or community, while membership in these collective categories is usually determined on the basis of physical appearance. However, this definition at the level of political and social practice does not allow for effectively distinguishing between the varied cultural and socio-economic conditions of life of people who correspond to this definition. A stereotypical understanding makes it impossible to recognise whether these are people who want to be regarded as Roma and voluntarily declare Roma nationality, or people whose lives follow specific cultural patterns typical for socially excluded localities inhabited primarily by the Roma population, or people who for various reasons simply do not want to be considered to be Roma. In addition to sharp criticism of the ethnic definition of the situation which according to the authors serves as a tool of stigmatisation, discrimination, segregation, and exclusion of the Roma population, the text offers its own analytical model, one of the aims of which is to point to possible other ways of conceiving the “Roma” population from the perspective of practical policy, both at the local and the state levels. In a way the text is a kind of guide to how, under the blanket label of “Roma”, to make meaningfully distinctions from the perspective of the social and cultural circumstances of individuals and families and to point to possible ways in which to analytically grasp symbolic segregation factors that contribute to putting people regarded as “Roma” as a disadvantage in access to economic and political resources.

Zusammenfassung

Im ersten Kapitel, *Die slowakische Minderheit und Migranten in Tschechien*, wird die historische Entwicklung der slowakischen Minderheit und Migration in Tschechien anhand relevanter Fachstudien aus den Bereichen Geschichte, Demographie, Ethnologie und Slawistik, anhand textlicher und inhaltlicher Analysen von Presseerzeugnissen der betroffenen Minderheiten sowie anhand einer qualitativen Untersuchung der Strategien von Minderheitenorganisationen analysiert. Die meisten der untersuchten Organisationen sind Körperschaften, was ihnen nicht nur Selbständigkeit garantiert, sondern insbesondere auch den Zugang zu Förderprojekten. Die Mitgliedschaft in diesen Vereinigungen ist nicht streng an die deklarierte Zugehörigkeit des Einzelnen zum slowakischen Volk gebunden, im Gegenteil: in vielen Organisationen gibt es zahlreiche Mitglieder, die für sich die tschechische Volkszugehörigkeit deklarieren. Bislang ist kein großes Interesse von Jugendlichen an einer Beteiligung an Verbandstätigkeiten auf Grundlage der slowakischen Volkszugehörigkeit oder gemeinsamer slowakischer Wurzeln zu verzeichnen. In Anbetracht der gemeinsamen Geschichte von Slowaken und Tschechen ist gerade in den Volksverbänden die Dichotomie der Verbindung von slowakischer und tschechischer Kultur auf der einen und der Erhaltung der slowakischen Identität auf der anderen Seite zu spüren. Die Studie zeigt, dass die gemeinsame Plattform für die Tätigkeit slowakischer Volksverbände paradoxerweise nicht immer die Ethnizität ist, und das trotz der tschechischen Minderheitenpolitik und ihrer Ausrichtung auf eine einheitliche Identität der Organisationen.

Das zweite Kapitel, *Die ukrainische Minderheit und Migranten in Tschechien*, beginnt mit einer Kurzbeschreibung der historischen Entwicklung des Wirkens der ukrainischen Minderheit in Tschechien. Das Studium des heutigen Lebens der ukrainischen Gemeinde in Tschechien stützt sich auf relevante Fachstudien, auf textliche und inhaltliche Analysen von Presseerzeugnissen der betroffenen Minderheiten sowie auf eine eigene qualitative Untersuchung der Strategien von Minderheitenorganisationen, in deren Rahmen gelenkte Interviews mit ausgewählten Vertretern von Bürgerverbänden geführt wurden. Die ukrainische Migration nach Tschechien weist derzeit eine ansteigende Tendenz auf. Zum Großteil handelt es sich dabei um die sog. zirkulierende Arbeitsmigration mit einem erheblichen Anteil illegaler Migranten. Die ukrainische Minderheit ist im Rat für ethnische Minderheiten, in Ausschüssen und Beratungsgremien der Ressorts Kultur sowie Schulwesen, Jugend und Leibeserziehung vertreten. Die Analyse der Aktivitäten und Projekte der einzelnen Ukrainerverbände in Tschechien hat gezeigt, dass die Interessen der meisten Arbeitsmigranten in den Volksverbänden fast gar nicht vertreten sind. Die ukrainischen Arbeitsmigranten haben in Tschechien bislang keinen festen Zusammenhalt und pflegen nicht das kulturelle Miteinander einer Gemeinschaft. Die Probleme der heutigen ukrainischen Migration in Tschechien sind eher sozial-rechtlicher Natur. Es gibt eine gewisse soziale Distanz zwischen der älte-

ren und der jüngeren Migrantengeneration, in letzter Zeit ist jedoch die Bemühung der traditionellen Ukrainerverbände zu beobachten, auch der jungen „etwas problematischen“ Generation der Ukrainergemeinde entgegenzukommen. Diese Feststellung deutet an, dass die Nutzung der Volksverbände bei der Durchsetzung der Interessen von Arbeitsmigranten nicht völlig hoffnungslos ist.

Das dritte Kapitel, *Vietnamesen in Tschechien*, geht aufgrund des Mangels an fundierten Quellen und Literatur zu diesem Thema auch von der persönlichen Erfahrung der Experten, von den Ergebnissen verschiedener Pilotforschungen sowie qualitativer und quantitativer Untersuchungen, und von den Ergebnissen unterschiedlicher Debatten und Konferenzen aus. Die Motivation zur Migration von Vietnamesen erweiterte sich nach 1989 von den ursprünglichen wirtschaftlichen und bildungspolitischen Gründen um die Familienzusammenführung. Anstelle politischer Barrieren wirken nun interkulturelle Barrieren, wenn auch die Interaktion von Majorität und Minorität die interkulturellen Hindernisse nach und nach überwinden hilft. In Tschechien gibt es zahlreiche Organisationen, die sich um das Leben der Vietnamesen in Tschechien und um ihre Integration in die tschechische Gesellschaft kümmern. Die bürgerliche Partizipation der Vietnamesen in Tschechien lässt sich bislang von zwei Gesichtspunkten betrachten: die interne Partizipation in der Gemeinschaft und die Partizipation in der Mehrheitsgesellschaft. Auf den ersten Blick erscheint die vietnamesische Gemeinde sehr in sich geschlossen; wenn es jedoch Tschechen und tschechischen Organisationen gelingt, die hierarchischen Bindungen innerhalb der Gemeinde aufzulockern, kann diese Struktur sehr effektiv und sogar aufgeschlossen für neue Gedanken, Verfahren und Projekte der Mehrheitsgesellschaft erscheinen, was letztlich zu gemeinsamer Zusammenarbeit führt. Vietnamesische Organisationen kooperieren bereits heute mit Nichtregierungsorganisationen, Bürgerverbänden usw. Derzeit sind auch Formen der Partizipation von Vietnamesen in Tschechien geschaffen, wobei diese Partizipation freilich noch nicht ausreichend transparent ist, so dass jegliche Schlussfolgerungen verfrüht scheinen. Es bleibt derzeit also nichts übrig als zu warten, auf welche Weise die Integration weiter fortschreiten wird. Die bestehenden Bedingungen sprechen freilich ganz eindeutig für eine erfolgreiche Integration.

Das vierte Kapitel, *Die Situation der „Roma-Bevölkerung“ in Tschechien*, hebt sich stark vom eher faktographischen Charakter der vorherigen Texte ab. Die Autoren sind sich der relativen Beliebtheit dieses Themas bewusst und versuchen deshalb, die wissenschaftliche Debatte über die Roma weiterzubringen. Sie wenden ihre Aufmerksamkeit daher der Frage zu, auf welche Art und Weise die betroffene „Minderheit“ überhaupt definiert werden kann. Anstelle einer Analyse der Aktivitäten und des Potentials der wahrhaft großen Anzahl an Verbänden, die sich in Tschechien als Roma-Verbände bezeichnen, analysieren die Autoren die Gefahren der derzeitigen Konzeptualisierung des sog. „Roma-Problems“. Im Kontext der tschechischen Integrationsaktivitäten wurde es zum Normalfall, die Roma pauschal als ethnische Gruppe oder Gemeinde aufzufassen, wobei die Zugehörigkeit zu diesen kollektiven Kategorien in der Regel durch das Aussehen bestimmt wird. Diese Definition ermöglicht es auf politischer und sozialer Ebene freilich nicht, effektiv zwischen unterschiedlichen kulturellen und sozio-ökonomischen Lebensbedingungen der Menschen zu unterscheiden, die dieser Definition entsprechen. Diese stereotype Auffassung erlaubt es nicht zu unterscheiden, ob es sich um Personen handelt, die als Roma gelten wollen und sich freiwillig zur Roma-Volkszugehörigkeit bekennen, um Personen, die ihr Leben nach spezifischen für sozial ausgeschlossene überwiegend von Roma besiedelte Gebiete typischen kulturellen Mustern leben, oder aber um Personen, die aus verschiedenen Gründen ganz einfach nicht als Roma gelten wollen. Neben der scharfen Kritik an der ethnischen Definition, die nach Meinung der Autoren als Instrument zur Stigmatisierung, Diskriminierung, Segregation und Ausschließung der Roma-Bevölke-

zung dient, bietet der vorliegende Text ein eigenes Analysemodell an, dessen Ziel u.a. darin besteht, die Möglichkeiten des Nachdenkens über die „Roma-Bevölkerung“ hinsichtlich der praktischen Politik sowohl auf lokaler als auch auf gesamtstaatlicher Ebene aufzuzeigen. Es handelt sich um eine Art Anleitung dazu, wie im Rahmen der pauschal als „Roma“ bezeichneten Bevölkerung sinnvoll hinsichtlich der sozialen und kulturellen Situation des Einzelnen und der Familien unterschieden werden kann. Dabei wird auf die Möglichkeit der analytischen Erfassung der symbolischen Segregationsfaktoren hingewiesen, die dazu beitragen, dass die als „Roma“ angesehenen Menschen in ihrem Zugang zu wirtschaftlichen und politischen Gütern benachteiligt werden.

Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)

Yana Leontiyeva (ed.), Petra Ezzeddine-Lukšíková,
Tomáš Hirt, Marek Jakoubek, Jiří Kocourek, Lucia Pažejová

Edice Sociologické studie/Sociological Studies 06:10

Řídí: Marie Čermáková

Překlady: Robin Cassling, Daniel Meier

Redakce: Anna Gabrielová

Návrh edice a obálka: Zdeněk Trinkewitz

Sazba: blackbarn spol. s r.o., Praha

Tisk a vazba: Knihovna Akademie věd ČR, Praha

Vydal: Sociologický ústav AV ČR

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad 250 výtisků

1. vydání

Praha 2006

Prodej zajišťuje Tiskové a ediční oddělení

Sociologického ústavu AV ČR

tel.: 222 221 761, 221 183 217, 218, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz